

14595

1 фх

5'2002 2002.5.

ISSN 1029-7200

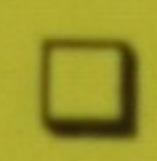
БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Період. №

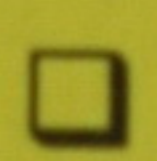
LIBRARY NEWS

У НОМЕРІ

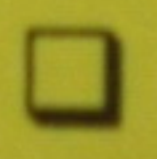
Імідж бібліотечного працівника
в сучасній науці

Соціально-професійна структура
наукової бібліотеки:
тенденції змін

Асоціація бібліотек України:
етапи становлення та розвитку

Концепція онлайн-бібліотечного сервісу

Головний редакторакадемік НАН України **О. ОНИЩЕНКО****Редакційна колегія**

Г. Боряк, д. і. н.; *А. Бровкін*, к. і. н.; *С. Гриша*, д. т. н.; *О. Додонов*, д. т. н.; *Л. Дубровіна*, д. і. н.; *С. Зубков*, д. ф. н.; *О. Корінний*, д. т. н.; *Л. Костенко*, к. т. н.; *Л. Крушельницька*, д. і. н.; *О. Литвиненко*, д. т. н.; *Н. Маслакова* (відп. секретар); *М. Наєнко*, д. ф. н.; *А. Непокупний*, чл.-кор. НАН України, д. ф. н.; *В. Німчук*, чл.-кор. НАН України, д. ф. н.; *В. Омельчук*, д. і. н.; *Т. Павлуша*, к. п. н.; *М. Пещак*, д. ф. н.; *В. Попроцька*, к. п. н. (заст. головного редактора); *П. Тронько*, акад. НАН України, д. і. н.; *А. Чекмарьов*, к. е. н.; *В. Чишко*, д. і. н.; *В. Широков*, д. т. н.; *Ліліана Біглоу* (директор Британської Ради в Україні); *Мілена Клімова* (Народна бібліотека, Прага, Чехія); *Ханнелоре Гоншіор* (Державна бібліотека, Мюнхен, Німеччина); *Ханна Ласкажевська* (Бібліотека Народова, Варшава, Польща)

ЗасновникиНаціональна академія наук України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського**Зміст****ПРОФЕСІЙНИЙ ІМІДЖ БІБЛІОТЕКАРЯ
ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА***Горовий В.* Імідж бібліотечного працівника в сучасній науці 3*Пилко И.* Технологическая составляющая библиотечного образования 7*Воскобойнікова-Гузєва О.* Соціально-професійна структура наукової бібліотеки: тенденції змін 12*Ашаренкова Н.* Кадровий потенціал публічних бібліотек України: динаміка змін, чинники розвитку 17**ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНИХ
БІБЛІОТЕЧНИХ ОБ'ЄДНАНЬ***Онищенко О., Солоїденко Г.* Асоціація бібліотек України: етапи становлення та розвитку 24**ЮВІЛЕЇ БІБЛІОТЕК**

Національній бібліотеці Республіки Молдова – 170 30

**ДОКУМЕНТАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ***Соловяненко Д.* Концепція онлайн-бібліотечного сервісу 31*Кульчицький І.* Комп'ютерна технологія укладання словників: видавничі аспекти 37**З ІСТОРІЇ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ***Парахіна М.* Етнографічні дослідження у виданнях ВУАН 20–30-х рр. ХХ ст. 40**РЕЦЕНЗІЇ***Воскобойнікова-Гузєва О.* Молодь у бібліотечній справі 50**НОВІ НАДХОДЖЕННЯ
ДО ФОНДІВ НБУВ***Добко Т., Павлуша Т.* Книжкова колекція о. Богдана Желехівського у фондах НБУВ 52

30 вересня – Всеукраїнський день бібліотек

Дорогі колеги, працівники бібліотек!

**Від імені президії Асоціації бібліотек України,
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
щиро і сердечно вітаю Вас із Всеукраїнським днем бібліотек!**

XXI століття, визначивши одним із головних пріоритетів інформацію, об'єктивно поставило професію бібліотекаря у перший ряд найнеобхідніших і найактуальніших.

Бібліотекар стоїть біля витоків мудрості, він зберігач і провідник, який забезпечує користувачам доступ до інформації, знань, допомагає читачам бути обізнаними у сучасних проблемах, заглядати у майбутнє. Саме бібліотекарі наполегливо працюють задля подальшого розвитку науки, культури та освіти, сприяють піднесенню духовності українського народу.

Глобалізація суспільства, політичні та соціальні зміни в державі потребують удосконалення роботи бібліотек, висувають підвищені вимоги до оперативності та якості інформаційного забезпечення користувачів. У третьому тисячолітті бібліотеки, у відповідь на потребу суспільства, мають стати «провідниками у світ інформації», інфоцентрами, в яких будуть сконцентровані новітні, найґрунтовніші знання та ідеї людства.

З нагоди професійного свята привертаємо увагу державних установ, владних структур до незадовільного матеріального забезпечення бібліотек, які потребують допомоги в утвердженні їх нового статусу, адже тільки впровадження новітніх технологій сприятиме перетворенню бібліотек зі сховищ документованих знань на їх активних розповсюджувачів.

Асоціація бібліотек України спільно з великими книгозбірнями та державними установами постійно працює у напрямі розвитку бібліотечної галузі. Провідні фахівці Асоціації, члени комітетів, секцій, робочих груп та творчих колективів є учасниками ряду програм та проектів, спрямованих на удосконалення бібліотечного середовища, приведення його у відповідність з потребами суспільства. Розвивається наукова діяльність бібліотек – членів Асоціації, які плідно співпрацюють в організації наукових досліджень, результати яких узагальнюються у збірниках наукових праць, матеріалах конференцій, підготовці окремих довідкових та методичних видань тощо.

Міжнародні зв'язки – важливий напрям діяльності Асоціації, необхідна умова нашого розвитку в рамках світового бібліотечного співтовариства. Асоціація бібліотек України підтримує творчі контакти з міжнародними асоціаціями, бібліотечними та інформаційними об'єднаннями, товариствами, фондами багатьох країн світу. Через представництво Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського наша Асоціація бере участь у підготовці та реалізації міжнародних і міждержавних угод у бібліотечній галузі.

Сьогодні жодна бібліотека держави не може бути самодостатньою, щоб задовольнити дедалі зростаючі запити користувачів інформації. Тому об'єднання зусиль бібліотек, інтеграція інформаційних ресурсів, кооперація їх діяльності на регіональному та державному рівнях є нагальною потребою часу і основним завданням Асоціації бібліотек України.

У бібліотечній системі країни функціонує майже 50 тис. бібліотек, лівову частку яких складають бібліотеки, котрі не є самостійними юридичними особами. Користуючись нагодою, звертаюся і до керівників організацій та установ, у структурі яких є бібліотеки, з проханням не забувати про них, опікуватися їх проблемами, знаходити можливості для матеріального стимулювання праці бібліотекарів, подяки, допомоги, доброго слова.

Ми не можемо забувати, що запорукою успішної роботи бібліотек є їх працівники – бібліотекарі. Особливо хочеться відзначити ветеранів праці, наших пенсіонерів, котрі в тяжкі для держави роки виявляли винахідливість, підприємливість та ініціативу для збереження й поповнення бібліотечних фондів, зробили вагомий внесок у становлення системи бібліотек та розвиток бібліотечної галузі, підготували гідну зміну.

У цей святковий день хочу привітати усіх працівників бібліотек, скромних людей з маленькою зарплатою, але благородною місією, подякувати їм за професіоналізм, безмежну відданість своїй професії, побажати міцного здоров'я, великих творчих успіхів, натхнення. Благополуччя, добра, щастя Вам і Вашим родинам!

Президент
Асоціації бібліотек України

О. С. Онищенко

ПРОФЕСІЙНИЙ ІМІДЖ БІБЛІОТЕКАРЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Валерій ГОРОВИЙ

Імідж бібліотечного працівника в сучасній науці

Стаття торкається питання вдосконалення інформаційного забезпечення науки, зростаючого значення в цьому процесі бібліотечних працівників і підвищення їх іміджу як повноправних учасників здійснення наукових проектів.

Значення бібліотеки в науковій діяльності ніколи й ніким не спростовувалось. Адже системне, планомірне комплектування фондів, їх організація, налагодження інформаційно-довідкового обслуговування читачів, створення умов для їх високопродуктивної роботи в залах – все це завжди впливало і на строки виконання наукових розробок, і, певною мірою, на їх якість. У зв'язку з цим сформувався і певний імідж бібліотекаря (за винятком спеціальних бібліотекознавчих досліджень) як спеціаліста допоміжного, обслуговуючого. І таку оцінку внеску бібліотечних працівників у науку при традиційно існуючій їй організації не можна було назвати несправедливою.

У той же час протягом останніх десятиріч, які супроводжувались особливо бурхливим розвитком технічного прогресу у всіх сферах людської діяльності, похідним від нього прискореним зростанням потоків нової інформації, і, відповідно, прискореним розвитком суспільства, організація наукових досліджень уже не може здійснюватись по-старому. В них зазнають змін структури, через які відбувається процес засвоєння інформації і управління нею. Серед таких структур, очевидно, все більшого значення набуватимуть бібліотеки. Звідси не важко спрогнозувати і напрям, у якому відбуватиметься і трансформація іміджу бібліотечного працівника.

Автору вже доводилось у виступі на міжнародній конференції «Бібліотечно-інформаційний сервіс» восени 2001 р. говорити про зростаюче значення бібліотечних закладів у інформаційному забезпеченні суспільних інститутів, суспільства в цілому, розвиток цього процесу до рівня інформаційно-аналітичного¹.

¹ Див. про це: *Горовий В.* Процес вдосконалення бібліотечного обслуговування користувачів в контексті впровадження електронних технологій // Міжнародна наукова конференція

Горовий Валерій Микитович, канд. філос. наук, заст. генерального директора НБУВ.

Воно зумовлене насамперед традиційною суспільною роллю бібліотек як центрів для нагромадження і збереження суспільно значущих масивів інформації. Крім того, якщо говорити в цілому про систему культурно-освітніх закладів, то саме в бібліотеках протягом останніх десятиріч спостерігалось найбільш помітне вдосконалення засобів управління інформацією, введення її в активний суспільний обіг. Розвиток бібліотечних закладів усіх рівнів у цьому напрямі зумовлюється саме тим, що у свідомості усіх категорій користувачів протягом тривалого часу сформовано стереотип про те, що в бібліотеці є можливість не лише одержати необхідну інформацію, але й допомогу в тому, щоб зорієнтуватися в ній, знайти все потрібне для вдосконалення в тому чи іншому виді діяльності.

Бібліотеки у своїй роботі завжди спиралися на фонди, склади знань, у яких завжди «є щось» з основного набору запитів користувачів. Із уведенням в обіг електронної інформації, після зрушення з місця проблеми комп'ютерного оснащення великих і середніх бібліотек, фонди яких стали збагачуватися інформацією на електронних носіях, все частіше до бібліотечних закладів звертаються замовники електронної інформації тих чи інших відомств і організацій, оскільки навіть за наявності своїх спеціалізованих інформаційно-аналітичних структур вони не можуть постійно збирати, структурувати великі масиви інформації за широким тематичним спектром.

Сказане вище стосується бібліотек усіх рівнів. Але насамперед у наш час зростає значення спеціальних, галузевих бібліотечних закладів. Адже саме їх працівники все більше, відповідно до зростаючих запитів, сприяють процесу вирішення конкретних народногосподарських проблем, прийнят-

«Бібліотечно-інформаційний сервіс». Матеріали секції «Технологія і організація бібліотечно-інформаційного обслуговування». – К.: НБУВ, 2001. – С. 3–7.

тю управлінських рішень, впровадженню здобутків науково-технічного прогресу в кожній із галузей суспільного життя.

І чи не найбільшою мірою це стосується системи наукових бібліотек, які сьогодні, процесом переходу до інформаційного суспільства все більше вмонтовуються безпосередньо у процес наукових досліджень у рамках реалізації авангардних проєктів, спрямованих на прискорення суспільного розвитку. Серед них на сьогодні видаються чи не найперспективнішими напрацювання, орієнтовані на формування соціополісів². При цьому зростаюче значення наукових бібліотек пов'язане не лише із місцезнаходженням таких закладів – біля найбільших наукових центрів, що, при збереженні донедавна інформації переважно на традиційних носіях, мало істотне значення. Важливо те, що наукові бібліотеки порівняно з більшістю інших, як правило, мають справу переважно із одним типом відвідувачів – науковцями, виробили оптимальні форми їх обслуговування традиційним ресурсом інформації. Структура фондів цих бібліотек переважно орієнтована на специфіку наукової роботи і, що теж суттєво, самі бібліотекарі донедавна виконували досить часто тією чи іншою мірою науково-допоміжну роботу у сфері пошуку, творення нового знання.

Отже, саме спеціалізовані наукові бібліотечні заклади мають найбільший внутрішній потенціал для виходу на якісно новий рівень роботи і безпосереднє включення у виконання конкретних наукових досліджень. При цьому йдеться не про підміну вузьких спеціалістів у тій чи іншій сфері наукових досліджень, а про максимально ефективну допомогу в пошуку, відборі, попередньому аналізі вихідної інформації із застосуванням найсучасніших методів роботи з нею, опанування якими забирає все більше часу у безпосередніх розробників наукових проєктів.

На останньому зупинимося детальніше. Зростаючі обсяги інформаційних потоків уже зараз потребують все більшого числа професій, пов'язаних із використанням систем пошуку, комп'ютерної обробки, аналізу інформаційних масивів. Спеціалісти в інформаційній сфері сьогодні вже мають справу зі складними процесами, що потребують високоінтелектуального втручання. І дублювання роботи працівників цієї сфери діяльності спеціалістами інших галузей з кожним днем стає все менш ефективним, низькопробним любительством. У той

же час залучення кваліфікованих, підготовлених для роботи в сучасних умовах бібліотечних працівників як повноправних учасників до конкретних наукових досліджень сприяє підвищенню ефективності цих досліджень, дає змогу зняти гостроту цілого ряду супутніх проблем.

Найперша з цих проблем пов'язана із необхідністю досягнути зростаючі обсяги інформації під особливим кутом зору: наукового аналізу, можливості їх використання як бази для нових наукових досліджень.

Сам факт стрімкого зростання цих обсягів потребує адекватної реакції: оновлення, вдосконалення методів її обробки і аналізу. Про гостроту цієї проблеми починаючи із 50-х, у 60-ті рр. і пізніше свідчила оцінка ситуації у наукових, науково-популярних публікаціях із мало не панічними формулюваннями про «лавиноподібне нарощення» інформації, інформаційний «вибух» тощо. Все це було відображенням об'єктивного процесу значного відставання засобів формалізації, аналізу інформації від темпів її зростання. Пізніше хвиля впровадження комп'ютерної техніки на певний час зняла з порядку денного проблему обробки нової інформації, проте лише на певний час. Комп'ютеризація у сфері обробки інформації підняла продуктивність роботи в трудомістких операціях, пов'язаних із її структуризацією, зберіганням і розповсюдженням, однак, про що вже йшлося, не зняла значення «людського фактора». Стосовно наукової діяльності, то в цілісному раніше процесі наукових досліджень відбір вихідної інформації у широкому розумінні, включаючи вихідні концепції, ідеї, методики, фактологічний матеріал, його структурування, адаптацію до найбільш продуктивного осмислення дослідниками – все це за трудомісткістю, рівнем докладання інтелектуального ресурсу переросло поняття підготовчої, допоміжної роботи. І чим швидше цей факт буде усвідомлений керівниками наукових проєктів, організаторами наукової роботи, тим швидше вузькі спеціалісти зможуть бути позбавлені необхідності час від часу виступати у невластивій їм функції малокваліфікованих інформаційних операторів і зосередитись на своїй професійній проблематиці.

Слід також зауважити, що об'єктивною реальністю сьогодні стала глобалізація з поступовим виходом на рівень постіндустріального, інформаційного суспільства все більшого числа держав. І тому наукова діяльність у нашій країні, як і в усіх інших, зазнає все більшого загальноцивілізаційного впливу і перебуває під дією відповідних конкурентних стимуляторів. При цьому одним із суттєвих

² Див.: Соціополіс: мета, модель, технологія // Україна: інтелект нації. – К.: Інтелект, 2000. – С. 476–478.

факторів успішної діяльності у сфері науки стає ефективність, все більш відчутна регламентація досліджень у часі. Відбір, аналіз інформації за темою досліджень – це завжди важлива складова наукової роботи, що забирає значну частину відведеного на них часу. Ефективність досліджень збільшується, коли цей час використовується продуктивно. Відповідно, нині зростає і роль спеціалістів на цій ділянці роботи.

Певною мірою із сказаним вище пов'язана ще одна обставина: в умовах ринкових відносин, конкуренції наукових продуктів їх розробники мають уявляти основні параметри конкурентноспроможності кінцевих результатів своєї роботи. Така інформація, як правило, перебуває за межами наукових інтересів вузьких спеціалістів і так само частіше стає предметом відбору і аналізу інформаційних працівників. Їх залучення до активної участі в наукових дослідженнях допоможе зняти наявні труднощі з засвоєння інформації при вирішенні наукових проблем на стику наук, де і зміст, і обсяги матеріалу стають дедалі важкодоступнішими для вузькогалузевих спеціалістів. Ще один аспект проблеми полягає в тому, що такого роду розробки нерідко обмежені реалізацією разового завдання і не стають початком постійного співробітництва представників різних галузей науки. Тому для вузьких спеціалістів вивчати всю систему базової інформації у суміжній галузі для виконання такої теми досліджень є непродуктивним. І в такому разі так само залучення інформаційних спеціалістів видається за найбільш доцільне.

Серед інших можна вказати на ще одну проблему в системі інформаційного забезпечення наукової діяльності і – ширше – суспільного розвитку в цілому. Вона пов'язана із особливістю нинішнього періоду наукової діяльності в нашій країні. Ця діяльність характеризується, як правило, веденням вузькоспеціальних наукових досліджень. Неповне використання наукового потенціалу країни зумовлене насамперед економічними та деякими іншими причинами. Однак для розгляду нашої теми важливою є також та обставина, що такі дослідження хоча й «підтягують» певною мірою розвиток інформаційного базису науки до сучасного рівня, але лише певною мірою. І що проблему різко вираженої нерівномірності розвитку інформаційного забезпечення науки можна кваліфікувати не лише як суттєву сьогодні, але й як таку, що обіцяє неприємні наслідки в недалекому майбутньому.

Адже, по-перше, в силу складних економічних реалій у нашій країні напрямів наукових досліджень, що перебувають у розвитку, сприяючи зрос-

танню масивів супровідної інформації, небагато. В цілому такі масиви не впливають відчутно на зростання загального інформаційного базису науки, загального інформаційного базису суспільства. Водночас, інформаційний базис є основою розвитку, за визначенням академіка О. С. Онищенка, «стратегічним ресурсом держави»³. Він стає основним показником самоідентифікації суспільства в умовах розвитку глобального інформаційного простору. Відставання в його розвитку – це шлях у небуття, випадання із числа розвинених країн.

Крім того, відставання у розвитку нині недостатньо розроблюваного інформаційного базису наукових досліджень при розширенні тематики цих досліджень ставитиме вітчизняних учених у явно нерівноправне становище із конкуруючими колегами за рубежом.

По-друге, дуже нерівномірний сьогоденній розвиток інформаційного базису наукових досліджень з провалами у тих секторах, що не мають сьгодні фінансування, негативно впливає на розвиток науки в цілому, оскільки при цьому не мають розвитку, а інколи й просто руйнуються внутрішні зв'язки в глибинній структурі інформаційного базису суспільства. У процесі трансформацій цей негативний фактор бумерангом відбиватиметься на якості інформаційного забезпечення нових, перспективних досліджень.

По-третє, через цілий ряд причин (мовних, технологічних, часових, матеріальних тощо) сучасні наукові дослідження ґрунтуються, як правило, на новій інформації. При цьому поза науковим обігом залишаються значні пласти наукової інформації, набуті попередніми поколіннями і розміщені в бібліотечних фондах, а отже, вони не можуть сприяти розвитку науки і, що набуває особливої актуальності, нашому утвердженню в глобальному інформаційному просторі.

Проте, гострота проблеми нерівномірного розвитку інформаційного базису наукових досліджень значною мірою може бути зменшена вже сьогодні науковими бібліотеками навіть з наявними технічними можливостями, з невеликими, на сьогодні реальними, обсягами додаткового фінансування.

Для цього, виходячи з аналізу проблем розвитку інформаційного базису вітчизняної науки, необхідно організувати введення в обіг наукової інформації, що зберігається в бібліотечних фондах, і разом із цим продуктивно використовуючи вже

³ Див. про це: Звіт про міжнародну наукову конференцію «Бібліотечно-інформаційний сервіс» // Бібліотечний вісник. – 2002. – № 1. – С. 3.

наявні структури, такі, як електронні бібліотеки, комп'ютерні центри тощо, посилити в провідних наукових бібліотечних закладах роботу зі структуризації нової, в т. ч. зарубіжної, інформації, що розповсюджується в електронному вигляді. Робота в цьому напрямі може стати першими кроками у використанні переваг глобального інформаційного простору.

Взагалі, комплекс проблем, пов'язаний із інформаційним забезпеченням, інформаційним супроводом процесу наукових досліджень (а якщо брати ширше, то і управлінської, і всіх інших сучасних форм людської діяльності), далеко не обмежується згаданим. Проте і сказане вище, очевидно, переконує про зростаюче значення і діяльності з інформаційного забезпечення науки, і спеціалістів, що нею займаються. Більше того, можна із значною долею ймовірності прогнозувати, що в майбутньому інформаційному суспільстві спеціалісти, які працюють з інформацією, посядуть одне з провідних місць у суспільному поділі праці.

Якщо ж повернутися в сьогодення, то можна констатувати певною мірою парадоксальний факт: незважаючи на те, що в наукових дослідженнях, як і в інших сферах суспільної діяльності, потреба в інформаційному забезпеченні збільшується, що спеціалісти в даній сфері діяльності є у бібліотечних закладах, однак справжньої їх затребуваності все ще не відчувається.

Адже сьогодні навряд чи хто-небудь зможе навести приклад рівноправної участі інформаційно-аналітичних структур бібліотеки в реалізації якогось наукового проекту, рівноправності не лише рольової, але й справедливої у смислі фінансовому. Та й саме залучення до такої роботи найчастіше якщо й здійснюється, то лише на рівні довідково-бібліографічному. Нові можливості співпраці лишаються поза увагою при все ще традиційній організації досліджень. Проте, слід також зазначити, що ініціативи бракує також і з іншої сторони. В бібліотечних закладах, у свою чергу, в зародковому стані перебуває рекламна робота, інформаційний менеджмент.

Звичайно ж, незадовільний стан справ у налагодженні сучасного співробітництва працівників наукових бібліотек із партнерами-науковцями значною мірою зумовлений тим, що протягом багатьох років як бібліотечні заклади, так і сама наука фінансуються за залишковим принципом. Але не лише в цьому полягають причини, що заважають формуванню сучасного іміджу бібліотечного працівника.

Незважаючи на дедалі відчутнішу суспільну потребу еволюції інформаційної функції бібліотеч-

них закладів із обслуговуючої, допоміжної у наукових дослідженнях в основну, рівноправну, з відповідною зміною іміджу інформаційних працівників, навіть у середовищі самих бібліотечних спеціалістів ще досить повільно відбувається процес усвідомлення своєї нової якості і тих завдань, що постають перед ними.

Йдеться не лише про фіксацію традиційних поглядів на забезпечення наукового пізнання науковою бібліотекою через створення комфортного інформаційного середовища як результату аналітико-синтетичної обробки переважно поточної інформації.

Сьогодні в бібліотекознавчій теорії вже зафіксований той факт, що «глобальна інформатизація... висунула бібліотеки в ряд найважливіших, з погляду задоволення соціальних потреб суспільства, інститутів формування та поширення інформаційних ресурсів», що «в майбутньому бібліотеки мають активізувати розвиток інформаційних функцій, стати універсальними інформаційними центрами», забезпечувати «вільний і необмежений доступ до інформації всім членам суспільства», що «роль бібліотек у виробничій, науковій, освітній ділянках, в розвитку демократії та ринкових відносин посилюється»⁴. Усі ці викладки, сформульовані в результаті вивчення процесів взаємовідносин наукових бібліотек із науковими установами, підводять до наступних кроків, спрямованих на конкретні заходи для утвердження нової ролі бібліотечних інформаційних працівників у науковій діяльності. І сьогодні вже не достатньо зводити роль наукової роботи в бібліотечних закладах до «теоретичного осмислення процесів інформатизації книгозбирень», а організаційні заходи – до розширених засідань та семінарів зацікавлених тією чи іншою мірою сторін.

Сьогодні, спираючись на набутий практичний досвід успішного співробітництва наукових бібліотек із закладами науки (а про це можна говорити і на підставі аналізу роботи з перетворення НБУВ на науковий центр із системою наукових, науково-інформаційних підрозділів, і на підставі вдосконалення практики спільної діяльності з науковими центрами інших наукових бібліотек), можемо констатувати, що і в наших умовах така співдружність перспективна.

Повертаючись до питання про еволюцію іміджу бібліотечного працівника, доцільно зауважити, що все, викладене вище, відбиває лише наявну тенден-

⁴ Немошкаленко В. В. Інформаційне забезпечення української науки // Бібліотечний вісник. – 2001. – № 1. – С. 7.

цію у суспільних перетвореннях. Реальний же імідж бібліотечного працівника в науковій бібліотеці буде змінюватися відповідно до його реального внеску у наукову діяльність. Нові реалії висувають нові професійні вимоги до цього працівника. Він має бути озброєним всіма сучасними технологіями використання необхідних технічних засобів для обробки, зберігання і доставки замовникам необхідної інформації, уміти вести її глобальний пошук, адаптувати її відповідно до потреб аналітиків, знати закономірності розвитку наукових досліджень у галузях, над проблемами яких ведеться робота, здійснювати глибоку структурування використаного в науковій роботі матеріалу до рівня ідей,

аргументів, доказів. Інформаційно-аналітичний продукт відповідних підрозділів бібліотек має відповідати рівню наукових досліджень.

Вимоги до представників нової категорії бібліотечних працівників будуть уточнюватись і підвищуватись. Разом із становленням їхнього іміджу. Разом із зростаючим розумінням і в середовищі науковців, і в середовищі всіх інших користувачів інформаційно-аналітичною продукцією і послугами бібліотечних закладів, разом із зростаючим розумінням значення цих закладів у здійснюваних суспільних перетвореннях у владних структурах, разом із їх відповідною реакцією.

Ирина ПИЛКО

Технологическая составляющая библиотечного образования

Викладено основні напрями технологізації професійної освіти, орієнтованої на формування технологічного менталітету майбутнього бібліотечного фахівця. Охарактеризовано дидактичний потенціал технологічного підходу до бібліотечної діяльності. Запропоновано використання гнучкої технології проблемно-модульного навчання при розробці педагогічної технології бібліотечної освіти, що зумовлено впровадженням сучасних інформаційних технологій у бібліотечну практику.

Глобальная тенденция диверсификации профессионального образования, самостоятельность учебных заведений в определении профиля подготовки (номенклатура специальностей и специализаций) и содержания обучения (наполнение учебных планов и программ) обострили проблему поиска концептуальных основ профессионализации библиотечных кадров на различных ее уровнях: профориентации, профессионального обучения, повышения квалификации.

В качестве возможной «идеологической» платформы общенаучной и специальной подготовки библиотечных кадров XXI века может рассматриваться, на наш взгляд, концепция технологизации непрерывного библиотечного образования. Она ориентирована на формирование профессиональной компетентности специалиста. Компетентность определяется профессиональной педагогикой как углубленное знание предмета или освоенное умение, состояние адекватного выполнения задачи. Вклю-

чая в себя содержательный и процессуальный компоненты, компетентность является выражением дидактической триады «знание – умение – навыки». Ее характеризуют следующие атрибутивные свойства, принципиальные для диагностики технологической подготовки специалиста:

- *мобильность знания.* Компетентность как способность к актуальному выполнению деятельности предполагает постоянное обновление знания, владение новой информацией для успешного решения профессиональных задач в данное время и в данных условиях;
- *гибкость метода.* Компетентный специалист не только понимает существо проблемы, но и способен решить ее практически, применяя адекватный ситуации метод;
- *критичность мышления.* Компетентность характеризуется способностью выбирать оптимальное решение среди множества альтернатив, подвергать сомнению и аргументированно отвергать эффективные, но не эффективные решения [2, с. 6–7].

Дидактический эффект технологического подхода вытекает из самой природы технологического зна-

Пілко Ірина Семенівна, д-р пед. наук, проф., зав. кафедри технології документальних комунікацій Кемеровської державної академії культури та мистецтв.

ния, его алгоритмического характера, нормализующего значения, нацеленности на воспроизводимый результат. Унифицированная структура технологического предписания проста в усвоении, позволяет дополнять или актуализировать его фрагменты по регламентирующим документам, учебной, профессиональной литературе. Прикладной характер технологического знания упрощает процесс его преобразования в профессиональные умения и навыки.

Основная дидактическая идея технологической концепции библиотечного образования заключается в формировании *технологического менталитета* будущего специалиста. Она не сводится к насыщению учебных дисциплин перспективными информационными технологиями, формированию определенной суммы знаний (технологического тезауруса) и умений (основ профессионального мастерства), а предполагает специфическое восприятие и хорошо структурированное, алгоритмизированное осмысление собственной профессиональной деятельности. Обучение и профессиональное сознание ориентированы на конечный результат – информационные продукты и услуги с определенными потребительскими свойствами и заданными показателями качества. Формирование технологического способа мышления не отрицает, а дополняет традиционно гуманитарную ориентацию в подготовке библиотечных специалистов, актуализирует использование в библиотечном образовании достижений не только информационной, но и досуговой, педагогической и других социальных технологий.

Технологическая структура библиотечной деятельности служит объективным основанием содержательного наполнения и организации учебного материала в дисциплинах прикладного характера, дифференциации состава и объема знаний и умений на различных уровнях непрерывного библиотечного образования.

Компонентную структуру библиотечной (информационной) технологии можно рассматривать также в качестве объективной основы определения объема и дозирования содержания образовательных программ по уровням профессионализации (начальное – допрофессиональное; профессиональное обучение, повышение квалификации) (см. таблицу).

Обучение основам информационного самообслуживания школьников является эффективной формой профориентационной работы. Элементарные информационные знания и умения помогают выдержавшему вступительные испытания абитуриенту библиотечного (информационного) факультета профессионально осваивать информационные технологии.

В структуре профессионального библиотечного

образования те же компоненты информационной технологии рассматриваются в контексте производства и предоставления пользователям библиотеки информационных продуктов и услуг. Предметное поле изучения образуют: документы как ресурс библиотечного производства; запросы: технология приема, обработки и удовлетворения; библиотечный персонал: профессиональные требования, распределение обязанностей; библиотечные технологические процессы формирования и организации документальных фондов, производства информационных продуктов и услуг; апробированные практикой и зафиксированные в регламентирующих документах методы библиотечной деятельности; техническое, программное, лингвистическое обеспечение библиотечной технологии; информационные продукты и услуги: ассортимент, потребительские свойства, технология производства, оценка качества; организационно-функциональная структура библиотеки как технологической системы.

Наконец, в системе повышения квалификации и переподготовки библиотечных кадров та же компонентная структура может быть востребована для определения состава и объема необходимых знаний и умений при освоении конкретных технологий («Мультимедийные технологии в библиотечном обслуживании»), актуального ассортимента информационных продуктов и услуг («Образовательные услуги библиотек») и т. п.

В качестве перспективной педагогической технологии, реализующей характеризующую концепцию библиотечного образования, может рассматриваться гибкая технология проблемно-модульного обучения. Ее структурная, содержательная и дидактическая гибкость обеспечивается за счет реализации базовых принципов:

- системного квантования – сжатия учебной информации и представления ее в виде моделей (логических, производных, фреймовых, сетевых и др.) и семантических блоков (исторического, теоретического, проблемного, экспериментального и др.);
- проблемности – создания и разрешения в процессе обучения ситуаций интеллектуального затруднения (проблемных ситуаций);
- модульности – дозированного представления учебного материала в виде относительно автономных (в плане решаемых задач, содержания, методов и средств обучения) модулей унифицированной структуры;
- мотивации – стимулирования учебно-познавательной деятельности за счет максимальной индивидуализации темпов, последовательности, форм обучения и контроля;

**Информационная технология как объект профессионального образования
и обучения основам информационной культуры**

Компонентная структура информационной технологии	Содержание профессионального библиотечного образования	Содержание обучения основам информационной культуры
Цель	Производство информационных продуктов и услуг с наименьшими затратами	Рационализация интеллектуальной деятельности
Предметы	Документы как ресурс производства информационных продуктов и услуг Запросы: технология приема, обработки и удовлетворения	Документы как информационный ресурс учебной, научной, профессиональной и самообразовательной деятельности Запросы: требования к содержанию, способы фиксации
Субъекты	Библиотечный персонал: профессиональные требования, распределение обязанностей	Потребители информации: уровни информационной квалификации
Процессы	Библиотечные технологические процессы формирования и организации документальных фондов, производства информационных продуктов и услуг	Процессы поиска, анализа, переработки и фиксации информации
Методы	Зафиксированные в регламентирующих документах требования и рекомендации по реализации технологических процессов	Методы восприятия, анализа и преобразования информации в соответствии с задачами информационного самообслуживания
Средства	Техническое, программное, лингвистическое обеспечение библиотечной технологии	Информационно-поисковые языки, программные продукты в помощь информационному самообслуживанию
Результаты	Информационные продукты и услуги: номенклатура, потребительские свойства, технология производства, оценка качества	Информационные продукты и услуги: ассортимент, назначение, возможности использования
Условия	Организационно-функциональная структура библиотеки как технологической системы	Организационно-функциональная структура библиотеки как сервисной системы

● когнитивной визуализации – наглядности и доступности обучения за счет подачи учебной информации одновременно в рисуночном, числовом, символическом и словесном кодах;

● опоры на ошибки – моделирования в процессе обучения ситуаций поиска ошибок (гносеологических, методических, учебных);

● экономии учебного времени – обеспечения резерва времени для индивидуальной и групповой самостоятельной работы обучающихся [3].

Помимо принципиальных оснований, специфику технологии проблемно-модульного обучения определяют: учебные модули, рейтинговая система контроля и оценки учебных достижений; сочетание методов, средств и форм обучения.

Модульная организация учебного материала отвечает требованиям диагностического целеобразования, экономичности, управляемости образовательного процесса. В структуре проблемного модуля предусмотрены блоки методических рекоменда-

ций (алгоритмических предписаний) по организации познавательной деятельности и контроля знаний и умений. Возможность оперативной обратной связи, ориентированной на четко определенные цели, позволяет корректировать учебный процесс, добиваясь его большей эффективности, и гарантировать достижение планируемого результата.

Рейтинговый контроль и оценка знаний и умений опирается на дифференцированную систему требований к уровням профессиональной компетентности:

● уровень минимальной компетентности характеризуется преимущественно информационным компонентом – мобильностью знания (идентификация, распознавание, воспроизведение, понимание, преобразование, структурирование информации);

● уровень оптимальной компетентности определяется способностью реализовать знания в умения в конкретной ситуации – гибкостью метода (применение, мышление и действие по аналогии,

перенос знаний и способов действий, анализ и синтез информации при поиске решения);

● уровень максимальной компетентности предполагает наряду с мобильностью знания и гибкостью метода владение критическим мышлением (оценка информации, умение находить и исправлять ошибки, самооценка и самоконтроль) [2, с. 88].

Рейтинговая система контроля и оценки результатов обучения обеспечивает целостность педагогической технологии (соответствие базовым принципам) и ее диагностичность (наличие адекватных оценочных показателей и воспроизводимых методов).

Наконец, гибкой технологии проблемно-модульного обучения характерно сочетание методов, средств и форм обучения. Технология располагает богатым арсеналом конструктивных (проектирование содержания обучения, структурирование учебного материала, стимулирование учебно-познавательной деятельности), ситуативных (организация восприятия учебной информации, организация мыслительной деятельности обучаемых, обеспечение конкретных учебно-познавательных ситуаций), диагностических (контроль и оценка знаний и умений, самоконтроль, проверка усвоения учебного материала), собственными критериями их выбора и сопряжения с элементами содержания, формами и средствами обучения [1, с. 92–105].

Технологизация библиотечного образования – тенденция, получившая международное признание. Секция ИФЛА по образованию и подготовке кадров в своих «Рекомендациях к разработке образовательных программ для библиотекарей и специалистов в области информации» (1999) разработала примерный перечень профилирующих (библиотечных и информационных) дисциплин для включения в вузовские стандарты образования. В ряду основных рекомендованы:

1. Информационная среда и информационная политика.
2. Информационное поколение, коммуникации и использование.
3. Управление библиотеками и организациями, оказывающими информационные услуги.
4. Анализ информационных потребностей и разработка соответствующих им услуг.
5. Управление информационными ресурсами.
6. Использование информационных технологий в рамках систематизации и поиска информации.
7. Исследование, анализ, интерпретация.
8. Оценка результатов библиотечной и информационной деятельности.
9. Коммуникации и процесс передачи информации.

Большой интерес представляет анализ образовательной практики стран, в которых технологическое направление реализовано как приоритетное в подготовке специалистов информационной сферы, в частности, Соединенных Штатов Америки.

По результатам исследования «Компетентность библиотекарей специальных библиотек XXI столетия» (Competencies for Special Librarians of the 21st Century), проведенного международной Ассоциацией специальных библиотек (Special Library Association) в 1996–97 гг. (исследованием охвачено 42 библиотечные школы США и Канады и 84 школы за пределами Северо-Американского континента), сферу профессиональной компетентности (Essential Competency Area) современного библиотечного специалиста формируют учебные курсы следующей тематической направленности:

1. Информационная политика (Information Policy).
2. Информационные ресурсы (Information Resources).
3. Доступ к информации (Information Access).
4. Информационные системы и технологии (Information Systems and Technology).
5. Информационный менеджмент (Information Management).
6. Научные исследования (Research) [4].

Налицо тенденция сближения (интеграции) библиотечного и информационного образования, что находит выражение в учебных планах и программах высшей библиотечной школы. Неизменным остается внимание к курсам, связанным с оценкой роли библиотек в обществе и окружающей информационной среде; анализом накопленных информационных ресурсов; организацией информационного сервиса (доступа к информации); управлением библиотечной и информационной деятельностью; методикой научных исследований. Вместе с тем информатизация всех сторон жизни общества выдвинула в разряд доминантных учебные курсы, обеспечивающие освоение современных информационных технологий, в т. ч. и сетевых, изучение принципов функционирования информационных систем, подготовка пользователей нового поколения к эффективному использованию накопленного обществом информационного потенциала.

Планы и программы подготовки библиотечных специалистов, считают организаторы библиотечного образования в США, должны успевать за технологическими переменами, обусловленными внедрением современных информационных технологий в библиотечную практику. Осмысление этих технологических изменений как основы для корректиров-

ки содержания обучения осуществляется в нескольких направлениях:

◆ БД и библиографический контроль: вслед за технологическими решениями, обеспечивающими создание машиночитаемых каталогов, унификацию библиографических форматов, возникла технологическая проблема предоставления информации на рабочий стол пользователя, сформировалась потребность в «индивидуальной каталогизации» – формировании БД по индивидуальным запросам пользователей;

◆ БД и развитие библиотечных фондов: современные коммуникационные сети, машиночитаемые каталоги регионального и национального уровней позволили библиотекарям и библиотечным пользователям преодолеть ограниченность ресурсов пределами одной библиотеки. Корпоративная каталогизация позволяет сориентировать библиотеки на взаимное использование совокупных (распределенных) информационных ресурсов и ставить технологическую проблему формирования виртуальных фондов, объединяющих документальный потенциал многочисленных библиотек;

◆ библиотеки и электронная информация: освоение библиотеками новых видов электронной информации ставит проблему ориентации в растущих объемах машиночитаемых ресурсов;

◆ обеспечение доступа к информационным ресурсам: библиотеки получают возможность обеспечивать доступ к информационным ресурсам на новой технологической основе (через электронные версии указателей и реферативных журналов, полнотекстовые, локальные, специализированные БД);

◆ библиотеки и коммуникации: телекоммуникационные, сетевые технологии являются шагом к созданию виртуальных библиотек – глобальной электронной коммуникации, обеспечивающей возможность удовлетворять запросы пользователей вне зависимости от состояния локальных ресурсов и места локализации необходимых сведений;

◆ библиотеки и провайдеры коммерческой информации: библиотеки активно сотрудничают с фирмами-поставщиками БД. Обсуждаются проблемы конструирования электронных библиотек как институциональной и организационной структуры. Библиотеки сохраняют значение навигаторов в ресурсах свободного доступа и коммерческой информации, обладая способностью синтезировать необходимые сведения и представить их в комфортной для пользователя форме;

◆ библиотекари как информационные консультанты: библиотеки обеспечивают консультиро-

вание и обучение школьников, студентов, ученых и других пользователей библиотек навыкам ориентации в разнообразных информационных ресурсах [5].

Во время стажировки в Соединенных Штатах Америки по программе «Библиотечное образование США» (2000 г.) автор имел возможность познакомиться с учебными планами и программами обучения специалистов библиотечно-информационного профиля в трех университетах: Мерилленда, штат Мерилленд (College of Library and Information Services); Урбана/Шампейн, штат Иллинойс (The Graduate School of Library and Information Science); Питсбурга, штат Пенсильвания (Department of Library and Information Science). Анализ учебных планов позволил определить тематику обязательных и элективных курсов, обеспечивающих профессиональную подготовку специалистов библиотечной и информационной сферы и рассчитать их количественное распределение по основным тематическим направлениям. Количественное распределение профилирующих дисциплин в названных университетах свидетельствует о значительном удельном весе в структуре подготовки библиотечных и информационных работников учебных курсов, предметом изучения которых являются информационные технологии (22% общего числа дисциплин учебного плана); информационные ресурсы (21%), информационный сервис (17%); библиотечный и информационный менеджмент (15%).

Таким образом, при всем разнообразии библиотечных школ США, продолжительное время развивающихся в условиях диверсификации образования, в структуре образовательных программ четко выделяется ядро дисциплин, определяющих профиль профессиональной компетентности специалистов информационной сферы. Этот профиль достаточно устойчив в плане основных семантических блоков (информационные ресурсы, информационный сервис, информационные технологии, информационный менеджмент и др.), но мобилен в аспекте наименования и содержательного наполнения учебных курсов.

Так, при изучении современных информационных ресурсов во всем их тематическом и видовом разнообразии традиционный источниковедческий подход дополняется актуальным управленческим. При характеристике информационного сервиса, информационного обслуживания различных категорий пользователей акцент сделан на услугах нового поколения, базирующихся на технологических возможностях углубленной семантической переработки информации. Дискутируется идея исторической трансформации библиотечной профессии (пре-

вращения библиотечных работников из «лоцманов книжных морей» в «навигаторов знаний») в связи с изменением во времени объекта профессиональной деятельности (книга – документ – информация – знание). Оформляется в самостоятельное тематическое направление блок дисциплин, ориентированных на адаптацию пользователей к условиям и возможностям информационного общества. Ключевым моментом профессиональной подготовки специалистов указанного профиля является освоение информационных (в т.ч. сетевых) и управленческих технологий (в т.ч. менеджмента на базе современной компьютерной техники). На стыке технологического и управленческого комплексов ведется разработка и освоение методик оценки результатов библиотечной и информационной деятельности. Традиционно сильным в американской библиотечной школе является обучение будущих специалистов методике и организации научных исследований.

Завершим анализ учебных планов библиотечных школ, аккредитованных Американской библиотечной ассоциацией, основным выводом о сближении содержания обучения специалистов библиотечной и информационной сферы. Изменение сущности и расширение поля профессиональной деятельности библиотечной выходит за рамки понятий «библиотека», «библиотечная деятельность», на которые библиотечное образование традиционно ориентировалось. Задача расширения образовательной миссии библиотечных школ реализуется: а) за счет подготовки специалистов информационных профессий с неблиотечными функциями; б) за счет актив-

ного освоения студентами информационных технологий, в равной степени актуальных для различных сфер профессиональной самореализации. Интердисциплинарный характер обучения («interdisciplinary synthesis») признается перспективной тенденцией развития библиотечного образования.

Таким образом, осознание технологического подхода к библиотеке как перспективной методологии научного осмысления и дидактического воспроизведения библиотечной деятельности является закономерным итогом технологизации библиотечной практики и профессионального образования. Технологизация обеспечивает обновление содержания библиотечного образования, стимулирует внедрение в учебный процесс перспективных педагогических технологий.

Литература

1. Рекомендации к разработке образовательных программ для библиотечной и специалистов в области информации // Информ. бюллетень РБА. – СПб., 2000. – Вып. 16. – С. 138–142.
2. Чошанов М. А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения: Метод. пособие. – М.: Нар. образование, 1996. – 157 с.
3. Эрдниева П. М. Системность знаний и укрупнение дидактической единицы // Сов. педагогика. – 1975. – № 4. – С. 72–80.
4. Competencies for Special Librarians of the 21st Century: Library and Information Studies Programs Survey: Final Report. – Washington: Special Library Association. – 1998. – 49 p.
5. Malinconico S. M. The Implication for Curriculum Design in an Age of Technology // Library/Information Science Education for the 21st Century: the Tromps Conference. – New York; London, 1993. – P. 15–38.

Олена ВОСКОБОЙНИКОВА-ГУЗЄВА

Соціально-професійна структура наукової бібліотеки: тенденції змін

У статті досліджено залежність соціально-професійної складової від трансформації організаційно-функціональної структури наукової бібліотеки. Визначено коло зовнішніх і внутрішніх чинників, що в умовах інформатизації суспільства впливають на розвиток професійно-кваліфікаційної та посадової структури наукової бібліотеки, охарактеризовано соціальні рівні бібліотечно-інформаційної діяльності. Доводиться, що вивчення впливу інформатизації на кадрові зміни в наукових бібліотеках має стати самостійним напрямом кадрового менеджменту галузі, спеціального бібліотекознавчого дослідження зокрема.

Соціально-професійна структура бібліотеки взагалі, а наукової зокрема – складне, комплексне поняття і явище, відстеження її динаміки і організа-

ційної ієрархії, теоретичне обґрунтування законів її функціонування – предмет окремого комплексного дослідження. В межах даної статті охарактеризуємо ті тенденції розвитку бібліотечно-інформаційної галузі, що відбулись в останні 10–15 років, і ті зміни, що суттєво вплинули на зміст діяль-

Воскобойнікова-Гузєва Олена Вікторівна, канд. іст. наук, с. н. с. НБУВ.

ності, визначення статусу і формування іміджу її працівників.

Не потребує окремого доведення теза про те, що «Диверсифікація діяльності бібліотек, структурна перебудова на виробництво інформаційної продукції та послуг призводять до змін в іміджу бібліотек, потребують від неї поширення функціональних зв'язків і орієнтації на нові принципи праці. Формулювання інформаційного ринку змінює правила поведінки бібліотек в новому оточенні, перетворюють умови праці і вимоги до бібліотечних працівників у відповідності з сучасними соціальними критеріями. В цих умовах структура і характер функціонування бібліотеки має підтримувати певний рівень ініціативи і новаторства персоналу» [9, с. 25].

За таких умов соціально-професійна структура наукової бібліотеки, її еволюція і управлінська технологія реорганізації повинні максимально відповідати умовам зовнішнього середовища, своєчасно реагувати на зміни, що відбуваються (або ще прогнозуються) у сфері наукових комунікацій, інформаційного ринку тощо. Оптимізація процесів кадрового забезпечення наукової бібліотеки, раціональний розвиток функціональних структур – ці питання актуалізуються в умовах інтенсивного розвитку документно-інформаційних ресурсів і засобів їх використання. При цьому, з одного боку, існують чіткі межі штатного розкладу, посадових інструкцій, кваліфікаційних характеристик – неодмінних атрибутів структурної організації установи, з іншого – реальні люди, із власними бажаннями і прагненнями, віковими, освітніми, статевими ознаками, покликанням і баченням власної професійної діяльності.

Хто він, той неосяжний і загадковий «четвертий елемент» системи «Бібліотека»? Яким чином впливає на її функціонування і розвиток, якою мірою залежить соціально-професійна структура від організаційно-функціональної структури установи – ці питання турбували дослідників-бібліотечознавців не одного покоління. На початку 1980-х рр. у монографії Ю. М. Столярова у розділі «Бібліотекар (Б) як елемент системи «Бібліотека» [10, с. 133–154] йшлося про те, що «...цельное учение о библиотечных кадрах еще не создано. Многие вопросы, связанные с теорией библиотечной профессии, разработаны изолированно друг от друга, что обуславливает их фрагментарность. Содержанию библиотечного труда, роли библиотекаря в системе «библиотека» уделяется гораздо меньше внимания, чем того требует его статус» (с. 153). Багато з цих питань знайшли своє визначення у ди-

сертаційному дослідженні А. С. Чачко, її публікаціях та монографії [13, с.133–154], де висвітлено специфіку праці, структуру колективу великої наукової бібліотеки, визначено професійні вимоги до бібліотечних фахівців, охарактеризовано систему підготовки та підвищення кваліфікації кадрів.

Дуже цікавими стали результати локального дослідження, що було проведено у НБУВ (тоді ще ЦНБ) у межах розробки наукової теми «Вдосконалення управління і бібліотечної технології в умовах автоматизації бібліотек» [1]. Об'єктом дослідження стала система кадрів функціонально-технологічних відділів, метою – забезпечення відповідності кадрового потенціалу новим (1988–1989 рр.) умовам діяльності бібліотеки, було проаналізовано статистичну інформацію про професійну, функціонально-посадову, вікову структуру функціонально-технологічних підрозділів, а саме – відділів комплектування вітчизняною літературою, іноземною літературою, систематизації, каталогізації, сектора нових надходжень відділу обслуговування – всього 103 особи, що становило 36% від загальної кількості співробітників функціональних підрозділів бібліотеки.

На той час у професійній структурі кадрів фахівці з вищою освітою становили 65% (у т. ч. бібліотечною – 21%). Наявність великої частки фахівців з вищою неспеціальною освітою пояснюється (і залишається такою на сьогодні) специфікою діяльності відділів систематизації та іноземного комплектування, де виконання основних технологічних процесів пов'язане із глибокою спеціальною галузеву та мовною підготовкою. Специфіка діяльності академічних бібліотек потребує залучення галузевих фахівців, що створює складну професійну структуру кадрів у бібліотеці. У складі спеціалістів із вищою освітою фахівці з окремих галузей склали понад 55%. Вікова структура досліджених відділів у цілому характеризувалася таким співвідношенням: до 30 років – 41,7% (у цілому по бібліотеці – 37,5%); від 30 до 39 років – 26,2% (28,8%); від 40 до 49 – 24,3% (23,5%); від 50 до 59 років – 7,7% (12,7%).

Кваліфікаційний рівень співробітників, що визначається наявністю освіти, яка відповідає профілю їхньої діяльності, певною мірою залежить від стажу роботи. Під час дослідження було виокремлено 7 груп, проте ми наведемо більш узагальнені дані: з досвідом роботи до 5 років – 36,9%; до 10 років – 27,2 %; від 10 до 20 – 20 %; від 20 до 30 років – 12,6%; понад 30 років – 1,9%. Однією з головних вимог до покращання формування кадрів є забезпечення їх максимальної стабільності. Ко-

ефіцієнт плинності кадрів у відділах становив 6,7% проти 10,4% загалом по ЦНБ. Результати цього дослідження стали основою для розробки пропозицій до проведення проблемно-орієнтованої раціоналізації структури кадрів підрозділів.

Дослідження «Соціальний портрет бібліотекаря», що виконувалося у 1999–2000 рр. на замовлення відділу інформаційно-бібліотечних систем Міністерства культури і мистецтв України, мало на меті на основі виявлення кадрового складу бібліотек системи вивчення соціально-психологічних характеристик фахівців, показників їх професійної свідомості, ролі керівництва у розвитку установи та підвищення професійної свідомості її кадрів. Методика даного дослідження передбачила застосування таких методів, як анкетування бібліотечних працівників (керівника, професіонала, молодого спеціаліста); тестування фахівців; аналіз документації щодо кадрів бібліотек за 1996–1998 рр.; аналіз статистичних матеріалів галузі за 1992–1998 рр. У межах даного дослідження було проанкетовано 455 бібліотечних фахівців книгозбірень різного рівня. З кола опитаних найбільш чисельною віковою групою стали бібліотекарі у віці 31–45 років, які працюють у бібліотечно-інформаційних установах понад 10 років і мають вищу бібліотечну освіту (56%). Близько 22% становили фахівці більш зрілого віку – 45–55 років, 13% – працюючі пенсіонери, 9% – молоді фахівці [6, с. 8]. Такий розподіл, певною мірою, відповідає загальному віковому ранжуванню працюючих у галузі і ще раз підкреслює необхідність залучення молодих кадрів до активної участі в організаційно-функціональній та управлінській діяльності бібліотек.

2001 року бібліотечній громадськості країн СНД стали доступні результати конкретно-соціологічного багаторічного дослідження професійної свідомості російських бібліотекарів, під час якого було виокремлено ряд структур професійної свідомості (ціннісна, комунікативна, мотиваційна та ін.), використано цікаві методики, оброблено величезну кількість емпіричного матеріалу [5]. Проте, зупинимося на висновках, яких дійшли фахівці під час дослідження. Вони невтішні, проте правдиві та показові і спонукають не тільки замислитися, а й вжити реальних заходів щодо покращання ситуації. Отже, професійно-кваліфікаційна структура все менше відповідає функціональній структурі бібліотек різних типів, у т. ч. і державних; порушено пропорцію між рівнем складності праці та необхідної кваліфікації; професійна міграція перевищує резерви професійної адаптації, профатестація недостатньо пов'язана із стимулюванням, і, як наслідок, –

профвідбір та стимулювання не ефективні; система оцінювання та руху кадрів не досконала; системі підготовки кадрів не властиві такі ознаки, як випереджаючий характер щодо практики роботи бібліотек. Так в чому ж полягає першопричина такої невідповідності між реаліями і перспективами розвитку соціально-професійного тла наукової бібліотеки?

Пропонуємо розглянути фактичні відомості щодо окремих складових соціально-професійної структури, зокрема освітньо-вікового складу наукових бібліотек різних типів – загальнодержавних із статусом національних, науково-технічних бібліотек, наукових бібліотек вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ тощо. Адже всі вони мають спільні риси у розвитку власної соціально-професійної структури і деякі відмінності, що залежать від статусу установи, її місця у загально- і міждержавному забезпеченні підтримки і збагачення документально-інформаційного потенціалу суспільства.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) підпорядкована Національній академії наук України і як науково-дослідна установа входить до складу Відділення історії, філософії і права НАН України. З метою комплексного розв'язання наукових проблем у структурі Бібліотеки діють науково-дослідні підрозділи – інститути бібліотекознавства, української книги, рукопису, архівознавства, біографічних досліджень, працює окремий підрозділ для здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, наукові центри – бібліотечно-інформаційних технологій, консервації та реставрації, науково-видавничий та культурно-просвітницький. У штаті Бібліотеки на 1.01.2002 р. працювали 877 співробітників, у т. ч. 180 – наукових, з яких 11 мають науковий ступінь доктора наук, 66 – кандидата наук [7, с. 14]. У межах виконання основних функцій НБУВ здійснюється науково-методичне та організаційне сприяння підвищенню кваліфікації бібліотечних кадрів, підготовка кадрів вищої кваліфікації. Серед бібліотечних працівників 81% – фахівці з вищою освітою (у т. ч. вищою спеціальною майже 45%), 7% – із середньою спеціальною освітою. Молоді фахівці (віком до 35 років) становлять 27% від загальної кількості співробітників.

Російська державна бібліотека (РДБ) (Москва) – комплексний науково-дослідний і бібліотечно-інформаційний центр із розгалуженою організаційною структурою, яка нараховує понад 80 функціональних підрозділів зі штатом (станом на

1.01.2002 р.) 2259 співробітників, у т. ч. персонал бібліотечних і наукових підрозділів становив 1983 особи, серед яких 18 співробітників мають науковий ступінь докторів наук, 143 – кандидатів наук. 87% від загальної чисельності персоналу РДБ складають жінки. Частка співробітників з вищою освітою складає 65% від загальної кількості працюючих, у т. ч. понад 23% – з вищою бібліотечною освітою. Середню освіту мають 30% персоналу РДБ. Кадровою проблемою є старіння колективу. Майже 36% співробітників за віком старші 50 років, співробітники віком до 40 років склали 39% від загальної кількості персоналу. Професійна підготовка, перепідготовка кадрів і підвищення кваліфікації персоналу, а також підготовка наукових кадрів здійснюється на базі Навчального центру РДБ за програмами додаткової і післявузівської освіти, на курсах і семінарах.

Дозволимо собі навести цитату зі статті керівника ще однієї з найпотужніших наукових бібліотек Євразійського континенту – директора Державної науково-технічної бібліотеки Росії Земскова А. І., у якій чітко охарактеризовано сучасну кадрову ситуацію у великих наукових бібліотеках: «Сохранилась специфика профессиональной группы: женский высокообразованный стабильный коллектив с низким уровнем заработной платы» (персонал ДПНТБ Росії на 1.01.2002 р. становив 705 осіб, з яких 575 – жінки) [5].

Науково-технічна бібліотека НТУ «КПІ», одна з найстаріших бібліотечних установ вищих навчальних закладів з понад 100-річним досвідом функціонування, зі складною розгалуженою організаційно-функціональною структурою, має штат працівників зі 170 осіб (у т. ч. 13 інженерно-технічних і 45 господарських співробітників). Структура штату бібліотеки за освітою показова для досліджуваного типу бібліотек: з вищою освітою – 115 співробітників (в т. ч. 96 – бібліотечною), середньоспеціальною – 25 (з бібліотечною – 21); за стажем роботи: до 5 років – 83 співробітники, від 5 до 15 – 58, понад 15 років – 29 осіб; переважна більшість членів колективу бібліотеки за віком входить до категорії молодих фахівців, отже віком до 30 років – 137 осіб, від 30 до 40 років – 18, понад 45 років – 15 осіб. У бібліотеці склалася трьохступенева система підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, працює система морального і матеріального стимулювання [3, с. 90–95].

Система бібліотек науково-дослідних установ НАН України – найважливіша ланка документно-інформаційного забезпечення розвитку науки країни. За даними звітів, кадри цих бібліотек у 2001 р.

становили 244 особи, 237 з яких – бібліотечні працівники. Порівняно з 2000 р. кількість працівників зменшилася на 5, тобто тенденція до зниження числа працюючих у бібліотеках зберігається. Починаючи з 1991 р. кількість працюючих у бібліотеках скоротилася на 99, хоча за цей же період бібліотечна мережа збільшилася на 10 бібліотек.

За освітою та досвідом роботи працівники розподіляються так: з вищою спеціальною освітою – 110 осіб (45 %); з середньою спеціальною освітою – 21 (8,6 %); з вищою небібліотечною освітою – 102 (41,8 %); з загальною середньою освітою – 11 (5,2 %). За стажем роботи у бібліотеці: до 5 років – 38 осіб (15,5 %); понад 30 років – 39 (15,9 %); від 5 до 10 років – 37 (15,1%); від 10 до 20 років – 130 (53,2 %). Тривожним вбачається факт збільшення у бібліотечних колективах працівників із загальною середньою та середньою спеціальною освітою (14%), працівників з незначним досвідом роботи та фахівців пенсійного віку (31,4%). На жаль, зберігається тенденція постаріння керівної ланки бібліотек. Штати бібліотек п'яти установ протягом багатьох років складаються виключно з людей пенсійного віку. Значною є група бібліотек (27) з одним працівником або з працюючим на 0,5 ставки [9].

Відзначимо найхарактерніші тенденції змін у соціально-професійній структурі наукових бібліотек різних типів. Специфіка діяльності наукової бібліотеки як комплексної бібліотечно-інформаційної та, у багатьох випадках, науково-дослідної установи зумовлює історично виправдане залучення до цих структур фахівців з різних галузей знань. Історики, філософи, філологи, соціологи, економісти, представники фізико-математичних і біологічних наук, фахівці з інформатики та обчислювальної техніки, адміністратори комп'ютерних мереж і систем реально складають «лівову частку» (до 50%) штату працівників з вищою освітою великих наукових бібліотек. При цьому перелік спеціальностей і спеціалізацій, у яких є потреба для інтенсивного розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності, дедалі розширюється – це системні адміністратори, фахівці в галузі глибокої аналітико-синтетичної обробки наукової інформації, маркетологи, інформаційні менеджери та ін. Отже і посилюється значення ресурсно-навчальних центрів перепідготовки та підвищення кваліфікації, де вони мають опанувати знання про основи бібліотечно-бібліографічної діяльності, а фахівці із базовою спеціальною освітою – оволодіти інноваційними методиками науково-інформаційної діяльності, використання засобів інформаційних технологій тощо.

Коефіцієнт оновлення кадрів у великих наукових бібліотеках доволі високий – у середньому 12–14 % щорічно. І хоча середня заробітна плата у таких закладах за рахунок статусу науково-дослідних установ та інших чинників на 20–30% перевищує середню по галузі, тенденція до професійної міграції є доволі сильною, особливо для категорій працівників із фаховим досвідом роботи менше п'яти років.

Серйозно непокоїть управлінців ситуація із загальним «постарінням» кадрового потенціалу, коли частка працівників віком понад 50 років складає від 35% до 50% від загальної кількості працюючих в установі. В більш виграшній ситуації у цьому аспекті перебувають бібліотеки вищих навчальних закладів, де частка співробітників більш мобільного і здатного до навчання і перекваліфікації віку вища (до 40–60% їх співробітників – особи до 30 років). Проте, на жаль, саме ця вікова категорія більш схильна до пошуків кращого матеріального стимулювання своєї праці, придатна, опанувавши новітні технології і методики інформаційного пошуку, зміцнити своїм потенціалом інші галузі суспільного виробництва. Підтримка молодого покоління фахівців у наукових бібліотеках, і бібліотеках взагалі, – нагальне питання сьогодення.

Розвиток кадрового потенціалу бібліотек характеризується усвідомленням складності проблеми управління персоналом, забезпечення відповідного до стратегічних цілей розвитку установи рівня ротації кадрів, інтенсивності професійної міграції тощо. Концепції централізованого управління вже не забезпечують необхідної чіткості і творчого розвитку організації, у т. ч. бібліотек. З другої половини ХХ ст. поступово і невідступно у практику управління втілюються методи поділу відповідальності, стимулювання розвитку підприємництва у співробітників. Кадровий менеджмент виокремлюється у самостійну ланку системи управління. Бібліотечні ієрархічні структури поступово втрачають своє значення тому, що не можуть на достатньому рівні забезпечити особисту ініціативу і відповідальність працівників, все активніше застосовуються програмно-цільові структури управління. При цьому від бібліотекарів очікуються не тільки володіння новими навичками комунікацій, але й більш незалежний стиль мислення, постійне оновлення професійних знань і вмінь, дотримання вимог корпоративної етики.

Серед прогнозів і пропозицій щодо еволюції бібліотечної спеціальності [2, 5, 11, 12 та ін.] переважає думка на підтримку позитивних трансформацій у бік розширення фахової компетенції бібліо-

течно-інформаційних працівників майбутнього, визначення їх статусу як інформаційних менеджерів і навігаторів інформаційних мереж. Відбувається розмежування бібліотечно-інформаційної діяльності на певні соціальні рівні, що спричиняє, певною мірою, конфлікт поколінь та звужує професійні перспективи окремих категорій бібліотечних працівників [11, с. 113–114]. Традиційний рівень орієнтований на якісне інформаційно-документне забезпечення, збереження і збагачення наявних ресурсів, новітній – на «ринкове» виробництво знання як продукту, на прибуткову навігацію у безмежному морі інформації в Інтернеті. Обидва рівні – реалії сьогодення для будь-якої сучасної бібліотеки, тому актуальне завдання розвитку соціально-професійної структури, сучасного менеджменту кадрів – досягнення рівноваги і пропорційності у кадровому забезпеченні обох напрямів.

На межі ХХ і ХХІ століть в умовах професійної міграції, ускладнення праці, підвищення кваліфікаційних вимог кадровий ресурс наукових бібліотек не втрачено, сталися кількісні та якісні його зміни, що зумовлені, певною мірою, інформатизацією бібліотечно-інформаційної діяльності (включаючи економічний, технологічний і соціально-психологічний аспекти впровадження), яка суттєво вплинула як на функціональну структуру наукової бібліотеки, так і на її професійно-кваліфікаційну та посадову складові.

Потребують визначення сучасні інноваційні чинники професіоналізації, практичні і теоретичні аспекти вивчення менеджменту професійного розвитку галузі, такі складові професійної культури, як професійна свідомість, професійні комунікації. Окремого вивчення потребує вплив автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів, інформатизації галузі на кадрові проблеми в бібліотеках, це має стати самостійним напрямом у кадровому менеджменті.

Чекає на оновлення підхід до самої кадрової політики, що має складатися зі стратегічного управління кадрами, професійного клірингу (приведення комплексу професійних вимог у відповідність з можливостями співробітників) та навчання, підвищення або зміни кваліфікації кадрів відповідно до вимог сучасного розвитку наукової бібліотеки.

Досвід реальної участі бібліотечно-інформаційних працівників у діючих інформаційних технологіях довів, наскільки суттєво змінюються і будуть змінюватися елементи, які застосовує бібліотека в процесі інформатизації, і наскільки необхідним у цьому є досвідчений, професійно відповідальний елемент – бібліотекар, як менеджер, навігатор, збе-

рігач і порадник у безмежному світі інформації, що стає головною реалією нашого життя.

Література

1. Бровкин А. Г. Организация кадрового потенциала научной библиотеки: Сб. науч. тр. // Прогрессивные библиотечные технологии: организация и управление. – К., 1989. – С. 116–127.
2. Деревянко Е. В. Навигаторы знания: будущее библиотечной и информационной профессии // Библиотековедение. – 2000. – № 2. – С. 8–11.
3. Дригайло В. Г., Дригайло С. В. 100 років Науково-технічній бібліотеці НТУУ «КПІ» ім. професора Г. І. Денисенка. – К., 2000. – 171 с.
4. Земсков А. И. Государственная публичная научно-техническая библиотека России в 2001 г. // Библиотековедение. – 2002. – № 2. – С. 79–82.
5. Кантерев А. И. Виртуальный мир российского библиотекаря: опыт конкретно-социологического исследования профессионального сознания библиотечных специалистов. – М.: Профиздат, 2001. – 256 с.
6. Навродська С. Фаховий портрет бібліотечного спеці-

ліста України // Український бібліотекар: минуле, сучасне, майбутнє: Матеріали наук. конф. – К., 2000. – С. 8–13.

7. Опищенко О., Попроцька В. Основні підсумки наукової діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2001 р.) // Бібл. вісн. – 2002. – № 3. – С. 2–15.
8. Організація діяльності бібліотек: Навч. посіб. / В. О. Ільганаєва, М. С. Слободяник. – Х.: ХДАК, 1998. – 84 с.
9. Робота науково-дослідних установ НАН України у 2001 році: Інформаційно-аналітичний огляд. Вип. 7 / НБУВ; А. А. Свобода (відп. ред.). – К., 2002. – 119 с.
10. Столяров Ю. Н. Библиотека: структурно-функциональный подход. – М.: Книга, 1981. – 255 с.
11. Таран А. В. Библиотекарь в эпоху Интернета – интеллигент или интеллигент? // Библиотека в эпоху перемен (философско-культурологические и информационные аспекты). – Информ. сб. (Дайджест). – Вып. 1 (13). – М.: Изд. РГБ, 2002. – С. 100–137.
12. Федорова Т. С. Феномен управления знанием и библиотека // Библиотека в эпоху перемен (философско-культурологические и информационные аспекты). – Информ. сб. (Дайджест). – Вып. 4 (12). – М.: Изд. РГБ, 2001. – С. 52–73.
13. Чачко А. С. Библиотечный специалист: особенности труда и специализации. – К.: Наук. думка, 1986. – 192 с.

Наталія АШАРЕНКОВА

Кадровий потенціал публічних бібліотек України: динаміка змін, чинники розвитку

У статті розкриваються напрями змін, що сталися у кількісному і якісному складі кадрів публічних бібліотек України, аналізуються можливі причини зменшення чисельності працівників, обґрунтовується необхідність підвищення освітнього рівня і оновлення молодими спеціалістами, наголошується на чинниках мотивації праці, окреслюються існуючі і можливі шляхи матеріального стимулювання праці.

На початку ХХІ ст. в силу об'єктивного розвитку українського суспільства загострилась потреба у бібліотечних спеціалістах нового типу з високим рівнем професіоналізму і культури, розвиненими аналітичними і організаторськими здібностями, таких, що володіють сучасними комп'ютерними технологіями, здатні адаптуватися до постійних змін у зовнішньому середовищі. У цьому контексті постає питання: з яким кількісним і якісним складом спеціалістів входять бібліотеки України, зокрема загальнодоступні, у нове тисячоліття, які проблеми, пов'язані з їхнім розвитком, потребують нагального вирішення.

Кількість працівників публічних бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України¹ на кінець 2000 р. становила 35 478 осіб, що на 8617 менше, ніж у 1991 р.² За 10 років незалежності була

втрачена п'ята частина сільських бібліотекарів.

Протягом 1990-х років рух кадрового складу загальнодоступних книгозбірень не був односпрямованим, а зміни – поступовими. Так, певне зростання кількості працівників обласних бібліотек і ЦБС у 1992 р. (на 483 особи) у наступні роки набуло сталої тенденції до зниження.

У 1993–1995 рр. кількість працівників публічних бібліотек зменшилася на 6,4% і на початок 1996 р. становила 40 734³. Особливо відчутний «стрибок» у цьому процесі відбувся у 1996–1998 рр., коли чисельність бібліотечних працівників зменшилася на 4979 осіб (або 12,2%) і на початок наступного року нараховувала 35 755⁴. Інакше – темпи скорочення кадрових ресурсів обласних бібліотек і ЦБС за останні три роки перевищили попередні майже у 2 рази. Причому частка сільських бібліотекарів у загальній сукупності зменшення становила у цей період 54%.

Процес кількісних змін у кадровому складі пуб-

Ашаренкова Наталія Георгіївна, канд. пед. наук, доц. Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

лічних бібліотек відбувався у всіх регіонах України, але вирізнявся нерівномірністю. Якщо, скажімо, чисельність бібліотекарів у 1997 р. зменшилася на 396 осіб у Хмельницькій області, на 353 – у Вінницькій, на 283 – у Рівненській, на 226 – у Львівській, то у Сумській області – на 8 осіб, в Івано-Франківській – 25, Донецькій – 39 осіб⁵. Про регіональні особливості кількісних змін у 1992–1997 рр. свідчать статистичні дані, наведені у публікації С. Зворського⁶.

Скорочення кадрового потенціалу публічних бібліотек України тривало і надалі. Однак темпи його уповільнилися. У 1999–2000 рр. чисельність бібліотекарів зменшилася на 277 осіб. Втім, у 2000 р. вперше за роки незалежності відбулося збільшення працівників сільських книгозбірень у 13 областях України. Так, бібліотеки Вінницької області поповнилися на 56 фахівців, Житомирської – на 60, Кіровоградської – на 26⁷. В інших 10 областях цей показник коливався у межах від 1 до 13 осіб.

На кінець 2000 року чисельність персоналу загальнодоступних бібліотек становила: в ОУНБ – 1890 осіб, або 5,3% від загальної кількості працівників, у міських і районних ЦБС – 32 191 (90,7%), у тому числі в сільських книгозбірнях – 16 436 (46,3%), в обласних дитячих і юнацьких бібліотеках – 1397 осіб (3,9%).

Таким чином, можна дійти висновку, що, за наявності деяких позитивних змін, у 90-х роках ХХ ст. було втрачено чималий кадровий ресурс публічних бібліотек України. Наслідком цього стало загальне зменшення його на 20%, а в сільських книгозбірнях – на 47%. Фактично скорочення штатів було більшим, ніж дані, наведені органами статистики. На кінець 2000 р. у публічних бібліотеках України на повну ставку працювали 53,8% бібліотекарів, на 0,75 ставки – 8,8%, на 0,5 ставки – 25,6%, на 0,25 ставки – 11,4%, менше 0,25 ставки – 0,4%⁸. Якщо порівняти динаміку змін кадрового складу бібліотек системи Міністерства культури України і Російської Федерації, то на початку ХХІ ст. кількість бібліотечних працівників у Росії збільшилася на 4000.

Однією з суттєвих причин зменшення чисельності бібліотекарів, роботи в умовах неповного навантаження стала політика державних і місцевих органів виконавчої влади щодо скорочення мережі публічних бібліотек, особливо у сільській місцевості, створення поліфункціональних культурно-освітніх установ (клуб-бібліотека, бібліотека-клуб) з одним працівником. За 1991–2000 рр. з бібліотечної інфраструктури України зникли 3129 бібліотек, а в сільській місцевості – 2765, тобто 88% від загальної кількості закритих книгозбірень. Причому найбільшої руйнації зазнала мережа публічних бібліотек у 1996 р., коли припинила своє існування

1771 бібліотечна установа⁹. Інакше – 57% від загального числа ліквідованих бібліотек було закрито лише за один рік.

Вагому підтримку цим діям було надано двома документами: постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 1997 р. за № 510 «Про мінімальні соціальні нормативи забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні», наказом Міністерства культури і мистецтв України від 11 квітня 1997 р. за № 182 «Про заходи щодо реформування культурно-дозвілдової сфери», які були підготовлені на виконання інших директивних рішень, зокрема, Указу Президента України від 28 лютого 1997 р. «Про заходи щодо забезпечення наповнення державного бюджету та посилення фінансово-бюджетної дисципліни». В п. 16 цього Указу вимагалось від міністерств культури і мистецтв, освіти, охорони здоров'я переглянути мережу відомчих установ, виходячи з можливостей бюджету¹⁰.

Красномовним є факт, що коли Кіровоградське обласне управління культури підрахувало очікуваний розмір економії від утворення 24 поліфункціональних закладів культури, то він складав 1 тис. грн. Спадає на думку питання, поставлене журналістом Г. Хозесем: «Невже можна повірити, що держава виживе за ті копійки, що виділяються на духовне життя сільських жителів?»¹¹. Для довідки: витрати на культуру в бюджеті України становили у 1992 р. 2%, а у 1995 р. знизилися до 0,8%¹².

Здавалося б, соціальні нормативи мали б призупинити руйнацію мережі, кадрового потенціалу публічних бібліотек. Однак цього не сталося. З 1997 по 2000 рр. було закрито 578 книгозбірень, а зменшення загальної чисельності бібліотекарів майже у три рази перевищило кількість ліквідованих бібліотек. Частка сільських фахівців у сукупному числі звільнених працівників становила 48%. На нашу думку, певною мірою цьому сприяло те, що соціальні нормативи на бібліотечне обслуговування сільського населення не були достатньо обґрунтованими і виваженими.

У п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 30 травня 1997 р. за № 510 зазначалося: «У населених пунктах з кількістю жителів від 500 чоловік до 3 тис. чоловік повинна діяти як мінімум одна загальнодоступна бібліотека на території сільської (селищної) ради»¹³. Як відомо, принцип організації бібліотечного обслуговування на селі будувався на основі бібліотечного районування. При цьому у зону бібліотечного обслуговування могли входити кілька малонаселених пунктів, кожен з яких окремо не обов'язково відповідав вказаній нормі, а тільки за сукупністю жителів. Для збереження соціальної справедливості, на що спрямовуються соціальні нормативи, необхідно було передбачити специфіку

побудови мережі бібліотек на селі і не обмежувати норму на стаціонарне обслуговування кількістю жителів одного населеного пункту. Доцільно було б зробити посилання на те, що у важкодоступних, віддалених населених пунктах допускається утримання бібліотек без врахування встановлених мінімальних (тобто найменших, згідно із тлумаченням цього слова) нормативів за кількістю населення.

У травні 1997 р. був прийнятий Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», який за терміном співпав з вищезгаданою постановою. Місцеве самоврядування, не набравши силу, отримало директивний документ, який дозволяв закрити бібліотеки, що не підпадають під встановлену на державному рівні норму. При цьому виконавчі органи місцевого самоврядування часто не опікувалися тим, як забезпечене право кожного громадянина країни на користування публічною бібліотекою, доступ до інформації, гарантоване Конституцією України, передбачене у законах України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995, 2000 рр.), «Про інформацію» та ін. Цю думку підкріпимо такими цифрами: у 1999 р. 305 сіл, або 33% від існуючих на території Запорізької області, зовсім не мали бібліотечного обслуговування. Подібна ситуація склалася і в інших регіонах України. Наприклад, у 2000 р. населення 108 сіл (або 11%) Тернопільської області, жителі 655 сіл Чернігівської області не мали можливості користуватися бібліотечними послугами взагалі¹⁴.

І все ж не створення нових моделей закладів культури і навіть не мінімальні нормативи на бібліотечне обслуговування населення кардинально вплинули на зменшення чисельності загальнодоступних бібліотек, їхніх працівників. Витоки цього явища лежать, на нашу думку, у суспільній свідомості:

- традиції, що склалася у сприйнятті публічної, точніше масової бібліотеки, здебільшого як культурно-дозвілєвого закладу, а не інформаційного центру, необхідного для різноманітних потреб повсякденного життя місцевої громади, кожної людини;
- стійкому, вибудованому тривалим часом ставленні до галузі культури як другорядної, за рахунок якої можливо і дозволено вирішувати інші народногосподарські проблеми;
- зневазі до духовних, моральних, інтелектуальних збитків, що несе людина, обмежена у можливостях доступу до нової художньої книги чи підручника, науково-пізнавального чи літературно-художнього журналу, довідника чи енциклопедії, фактографічної, аналітичної, бібліографічної інформації;
- недооцінці ролі і призначення бібліотеки на селі, яка для сільського жителя завжди була більше ніж бібліотека – місце, де зберігаються

традиції родини, відтворюється культурна та історична пам'ять українського селянина, здійснюється самоідентифікація особи, духовна консолідація людей, що проживають у невеликому населеному пункті.

У суспільній свідомості бібліотека часто асоціюється з особистістю бібліотекаря, його освіченістю, творчою індивідуальністю, вмінням бути потрібним і корисним всім і кожному. Ці якості формуються протягом усього професійного життя. Підготовка дипломованих спеціалістів лише перший, але важливий крок у становленні професіоналізму, який надалі зростає у безпосередній практичній діяльності, в процесі самоосвіти.

Освітній ценз є однією з найважливіших якісних характеристик кадрових ресурсів, необхідною умовою розвитку загальнодоступної бібліотеки в інформаційному суспільстві.

Проведене дослідження показало, що частка спеціалістів з повною вищою бібліотечною освітою зросла з 23% у 1992 р. до 25% у 2000 р., а з середньою спеціальною – зменшилася з 53% до 50%. Збільшилася чисельність спеціалістів вищої кваліфікації і в сільських книгозбірнях, а особливо з базовою середньою освітою (з 56% до 78%). Отже одночасно із зменшенням кількості бібліотечних кадрів відбулося поліпшення їх якісного складу за рахунок звільнення тих, хто не мав спеціальної освіти.

Наприкінці 2000 р. спеціалісти вищої кваліфікації становили: в ОУНБ – 13%, в ЦБС – 78% (в т. ч. 13% – сільські бібліотекарі), а із середньою спеціальною освітою, відповідно, 2% і 97% (більше половини з яких – працівники сільських книгозбірень).

У досліджуваний період для різних регіонів України характерною ознакою була нерівномірність у забезпеченості кадрами з повною вищою бібліотечною освітою (див. таблицю)¹⁵.

Навіть побіжний погляд на наведені цифри переконує, що бібліотекарі вищої кваліфікації недостатньо представлені у кадровій структурі публічних бібліотек України. Лише у шести областях (Донецькій, Київській, Миколаївській, Рівненській, Харківській) і у м. Київ, Севастополь їхня частка перевищила третину працюючих. Мабуть причина полягає у тому, що у чотирьох областях і Києві є вищі навчальні заклади культури.

Найгірше забезпечені спеціалістами вищого фахового рівня загальнодоступні бібліотеки Західного регіону країни (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Чернівецька області), де їхня кількість не перевищує 16%. Втім, і в інших областях України цей показник не можна назвати задовільним. Адже для того, щоб застосовувати нові інформаційно-бібліотечні техно-

Таблиця

Область	Загальна кількість працівників	З повною вищою бібліотечною освітою	
		абс.	%
Вінницька	1641	339	21
Волинська	947	245	15
Дніпропетровська	1604	460	29
Донецька	2117	705	33
Житомирська	1534	264	17
Закарпатська	980	128	13
Запорізька	1117	265	24
Івано-Франківська	1343	208	16
Київська	1536	542	35
Кіровоградська	1139	287	25
Луганська	1352	377	28
Львівська	2151	332	15
Миколаївська	960	337	35
Одеська	1683	242	14
Полтавська	1547	432	28
Рівненська	1072	413	39
Сумська	1257	346	28
Тернопільська	1409	215	15
Харківська	1543	601	39
Херсонська	985	174	18
Хмельницька	1422	331	23
Черкаська	1454	434	30
Чернівецька	779	119	15
Чернігівська	1273	312	25
Автономна Республіка Крим	1340	272	20
м. Київ	971	457	47
м. Севастополь	322	133	41
<i>Всього</i>	35478	8970	25

логії, працювати з нетрадиційними джерелами інформації, формувати нове обличчя публічної бібліотеки, утверджувати належний імідж бібліотечної професії, необхідна ґрунтовна бібліотекознавча, літературна, технологічна підготовка, знання економіки, менеджменту, іноземних мов, досконалі навички у роботі з комп'ютерною технікою, володіння сучасною методикою надання бібліотечних послуг тощо.

Не можна не підкреслити, що протягом досліджуваного періоду залишалася незмінною частка бібліотекарів без спеціальної освіти. У загальній сукупності кадрового ресурсу вона становила 25% (у Росії цей показник дорівнював 16%). Чисельність цієї категорії працівників наприкінці 1990-х років була представлена таким чином: ОУНБ – 21%, ЦБС – 25%, в т. ч. 30% в сільських книгозбірнях. Дода-

мо, що у 2000 р. лише 528 осіб, які обіймали посади керівників і спеціалістів публічних бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України, навчалися заочно¹⁶.

Отже, хоча і намітилася певна тенденція до зростання освітнього потенціалу кадрів загальнодоступних бібліотек, у цілому суттєвих зрушень не відбулося. Стабільними залишалися частка працівників із базовою середньою освітою, співвідношення дипломованих фахівців і тих, хто не має бібліотечної освіти. Перспективи розвитку публічних бібліотек потребують поповнення їх кваліфікованими кадрами, залучення молодих спеціалістів до навчання у вищих і середніх спеціальних закладах освіти, закріплення їх на місцях.

Молодь, в силу психологічних і вікових особливостей, більш відкрита новому і менш консервативна у професійних настановах, схильна до творчого самовияву і змін. Якщо звернутися до результатів всеукраїнського дослідження «Соціальний портрет бібліотекаря» (1999), то викликає занепокоєння те, що у професійній свідомості бібліотечних працівників ще не відбулося належних змін.

В узагальнених висновках дослідження, зокрема, зазначається: «як і раніше, бібліотекар вважає себе насамперед педагогом, ніж аналітиком. Особливо це характерно для працівників міських, районних та обласних універсальних бібліотек... Визнаючи на загальному фоні необхідність бути обізнаним із сучасними технологіями, вміти працювати з комп'ютером, створювати бази даних, володіти психологічними методами, бібліотекарі, однак, не вважають це головним»¹⁷. До обов'язкових якостей були віднесені: знання іноземної мови, дослідницьких та прогностичних методів, комп'ютера. Таку точку зору, висловлену сільським бібліотекарем, ще можна зрозуміти, враховуючи реальний стан технічної, технологічної бази сільських книгозбірень, коло його посадових обов'язків. Стосовно респондентів з обласних бібліотек – важко знайти пояснення. Висновки дослідження наводять на думку, що поряд із збереженням кадрового потенціалу публічних бібліотек, підвищенням освітнього рівня, не менш важливим питанням є поповнення його молодими спеціалістами.

За результатами вищезгадуваного дослідження, молодь складала лише 9% від загальної кількості його учасників (455 бібліотекарів). Зрозуміло, що цей відсоток корелюється у різних регіонах країни і в різних публічних бібліотеках. Однак виявлена тенденція говорить про те, що молодь не затримується в бібліотеці або не бажає пов'язувати свою трудову діяльність з професією бібліотекаря.

Вивчення матеріалів всеукраїнських і локальних досліджень, безпосереднє спілкування з працівниками бібліотек – слухачами Державної академії ке-

рівних кадрів культури і мистецтв дає змогу говорити, що молодих спеціалістів не задовольняв низький рівень і «зрівнялівка» в оплаті праці; невідповідність посади освіти і кваліфікації; відсутність перспектив посадового росту і слабка потребуваність знань, отриманих у вищих навчальних закладах, у невеликих бібліотеках; диктат з боку управлінських структур (хоча він і зменшився за останні роки), стереотипи у світогляді окремих керівників, що заважали прояву творчості та ін. Під впливом цих та інших чинників поступово втрачається інтерес до обраної професії і стимули до вдосконалення майстерності, розвивається інерція мислення. Ці процеси посилювалися складнощами виїзду на курси підвищення кваліфікації, семінари, майже повною відсутністю в районних і сільських бібліотеках фахових періодичних видань.

У сучасних концепціях менеджменту особливе значення надається мотивації персоналу. Трудова діяльність – складний механізм, що залежить від двох взаємопов'язаних груп чинників. Перша – спрямована на створення належних умов праці: заробітна плата, організація і режим роботи установи, система матеріального заохочення. Друга – на стимулювання власне внутрішніх спонукань людини до трудової діяльності: прагнення до успіху, просування по службі, творчого розвитку, отримання нею бажаних результатів праці, їхнє визнання тощо. З цією метою можуть використовуватися такі стимули: постановка складних і творчих завдань, підвищення кваліфікації, розроблена система оцінок праці та ін. Оскільки першоосновою мотивації трудової діяльності людини є потреби, пов'язані з підтримкою життєвого циклу, нами вивчалось питання матеріального стимулювання праці.

Не одне покоління бібліотечних працівників плекало надію, що скінчиться період залишкового фінансування бібліотечної галузі. І ці сподівання отримали законодавчу підтримку в незалежній Україні. Спочатку в «Основах законодавства України про культуру» (1992), а згодом у Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995), де в ст. 31 держава брала на себе зобов'язання підняти оплату праці бібліотекаря до середнього рівня заробітної плати працівників народного господарства.

Протягом другої половини 90-х років розмір фіксованого державою заробітку визначався наказом Міністерства культури і мистецтв України від 02.09.96 р. за № 440 «Про упорядкування умов оплати праці працівників культури і мистецтв бюджетних установ і організацій» із змінами у наказі від 06.03.97 р. за № 91. Як відомо, посадові оклади працівників залежать від віднесення загальнодоступних бібліотек до однієї з чотирьох груп за оплатою праці (за кількістю читачів і книговидач). Для завідувача філіалу він становив 122 грн. (1 група),

112 грн. (2 група), 107 грн. (3 група), 98 грн. (4 група). Директори обласних бібліотек, ЦБС отримували найвищі посадові оклади у розмірі від 112 до 140 грн.

Середньомісячна заробітна плата працівників народного господарства у цей період становила: 126 грн. у 1996 р., 143 грн. у 1997 р.; 153 грн. у 1998 р.; 178 грн. у 1999 р. і 230 грн. у 2000 р.¹⁸ Якщо порівняти наведені цифри, то стає очевидним, що обіцяне підвищення рівня заробітної плати бібліотекарям було лише «декларацією про наміри». Вона не тільки не досягла його, а й залишалася найнижчою навіть серед працівників соціально-культурної сфери¹⁹. Неспроможність держави виконати свої зобов'язання вплинуло на те, що при внесенні змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (2000) ця частина соціальних гарантій була знята зовсім.

Фактичний рівень заробітної плати бібліотечних фахівців був ще нижчий, ніж передбачалося посадовими окладами. У 2000 р. лише 54% бібліотекарів були забезпечені роботою протягом усього трудового тижня. Найкраще питання про повну трудову зайнятість було вирішено у Києві (100%), Дніпропетровській (96%), Донецькій (80%) областях, Автономній Республіці Крим (78%), Севастополі (82%). У найскрутніших умовах опинилися публічні бібліотеки Західної України, Сумщини, Вінниччини, Житомирщини, Полтавщини, Чернігівщини.

Загальна кількість керівників і спеціалістів обласних, міських, районних, сільських бібліотек, які у 2000 р. працювали на 0,25 ставки, складала 3912 осіб (11%), що становило у грошовому еквіваленті 24–30 грн. У деяких областях України неповна трудова зайнятість була ще більшою: у Полтавській області менше ніж на 0,25 ставки працювало 77 людей, у Миколаївській і Сумській – 15, у Черкаській – 10, а всього – 132 людини, або 0,4%²⁰. Застосування такої форми трудових відносин суперечить вимогам Конвенції міжнародної організації праці, членом якої є Україна. Слід додати, що заборгованість із виплати заробітної плати у галузі культури не була ліквідована і на початку 2000 р. Її обсяг становив 14,3 млн грн., або 64% до попереднього року²¹. Отже заробітна плата не виконувала свою відтворюючу функцію, спрямовану на забезпечення життєдіяльності, і не могла бути мотивуючим фактором трудової діяльності бібліотекаря. Хоча Президент України відніс до групи «нових бідних» лише лікарів, освітян, науковців, інженерів²², є всі підстави говорити, що бібліотекарі загальнодоступних бібліотек входять у неї повноправними членами.

На жаль, коли сьогодні згадують радянський період історії бібліотечної справи, увага не звертається на досить важливий і прикметний факт. У

1918 р. було видано Декрет Раднаркому про оплату праці службовців, підписаний В. Ульяновим. У ньому бібліотекарі були віднесені до другої групи, куди входили всі службовці зі спеціальною освітою та досвідом роботи і заробітною платою у розмірі 600 крб. Оплата праці дійсного члена (академіка) Соціалістичної академії суспільних наук була визначена у сумі 1000 крб., а члена-кореспондента – 600 крб.²³ Тобто бібліотекарі звичайних бібліотек (згадаймо, що то був за час для молодого радянської держави) були прирівняні до спеціалістів найвищого наукового рангу, що свідчить, принаймні, як високо цінувалася фахова освіта і професія бібліотекаря.

Важливе місце у вирівнюванні соціально-економічного стану працівників бібліотек належить системі соціального захисту, спрямованої на забезпечення соціальної справедливості у суспільстві, соціально-економічних прав людини. Соціальний захист має особливу вагу в умовах ринкового господарства, коли за його допомогою здійснюється державне регулювання соціальних відносин. У документах Міжнародної організації праці це поняття тлумачиться як загальна базова соціальна підтримка всіх громадян незалежно від внесків або тривалості їхнього трудового життя.

Найбільш поширеними механізмами соціального захисту у досліджуваній період були різні види доплат і надбавок до заробітної плати: за виконання обов'язків тимчасово відсутніх працівників, за суміщення посад, розширення зони обслуговування, за високі досягнення у праці та деякі інші. Однак у 1998 р. за рішенням уряду (постанова № 1033) були введені певні обмеження у виплату надбавок за фактично виконані роботи. Важливе значення для розширення форм соціального захисту мало введення такої норми, як доплата за вислугу років у новій редакції Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (2000 р.), здійснення якої планується у 2003 р.

На регіональному рівні зміни в установлену систему оплати праці бібліотечних спеціалістів здійснювалися шляхом внесення додаткових до встановлених державою пільг, видів і норм матеріального забезпечення за рахунок місцевих бюджетів і фондів. До їх числа належали: пільги щодо оплати житла, придбання будматеріалів, опалення, освітлення для бібліотекарів у сільській місцевості, відшкодування витрат, пов'язаних з підвищенням тарифів і подорожчанням послуг, з обласних та місцевих бюджетів. Окремі міськради, сільради, приміром у Київській області, встановлювали бібліотекарям доплату у зв'язку з переведенням їх на 0,5; 0,25 ставки. Ці та інші механізми соціальної підтримки з боку держави, органів місцевого самоврядування мали важливе значення для поліпшен-

ня соціального стану бібліотечних працівників у складних умовах економічних перетворень у країні.

У цілому існуюча в Україні система матеріального стимулювання традиційно спрямована на безпосередню оплату праці. Сьогодні в різних країнах світу застосовуються й інші, достатньо ефективні підходи, спрямовані на стимулювання не тільки праці, а перш за все працівника, «вбудованості» його в установу чи організацію. Наприклад, в Японії це здійснюється на основі концепції «довічної заробітної плати»²⁴. Суть її полягає у тому, що відтворююча функція заробітної плати, надбавки, інші види матеріального заохочення орієнтовані на різні періоди життєвого циклу і види потреб людини. Так, місячна заробітна плата (найкоротший життєвий цикл), розраховується, виходячи із необхідності задоволення поточних потреб, річна – на придбання товарів тривалого споживання, що передбачає крім виплати місячного заробітку преміювання кілька разів на рік, і, насамкінець, весь життєвий цикл підстраховується вихідною допомогою у зв'язку з максимальним строком праці в установі. Розмір цих виплат визначається на основі тарифної ставки, більша частина якої залежить від віку, потім – стажу та індивідуальних показників роботи.

Цікавою особливістю є те, що для молодих працівників, потреби яких порівняно з іншими віковими категоріями працюючих більші, встановлюється найвища тарифна ставка. Таке ставлення до молоді зумовлене посиленням ролі теоретичних знань, їхньою оновлюваністю, здатністю молодого спеціаліста швидше пристосуватися до нових вимог виробництва, вирішувати складні завдання. Крім цього до тарифної ставки додаються тарифні надбавки, кожна з яких відповідає окремій життєвій потребі людини: сімейна – на відшкодування витратів родини, житлова – на утримання житла, територіальна – у зв'язку із незручним місцем проживання тощо. У працівника формується стійка уява, що жодна з його життєвих потреб не зникає з поля зору керівництва, що про нього піклуються і дбають.

Таким чином, проведене дослідження дало змогу виявити тенденції змін, притаманні кадровому складу публічних бібліотек України протягом 1990-х років, їхню динаміку і особливості, окреслити деякі питання, пов'язані з їх розвитком.

Примітки

¹ У дослідженні вивчалися кадрові ресурси обласних бібліотек і централізованих бібліотечних систем 24 областей України, Автономної Республіки Крим, Києва і Севастополя.

² Бібліотечна Україна в цифрах: Стат. зб. (1999 – 2000 рр.) / НПБ України. – 2001. – С. 23; Поточний архів НПБ України. – Основні показники роботи бібліотек системи Міністерства культури України за 1991 рік. – Арк. 3.

³ Поточний архів НПБ України. – Основні показники роботи бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України за 1995 рік. – Арк. 3.

⁴ Бібліотечна Україна в цифрах: Стат. зб. (1996–1997 рр.) / НПБ України. – К., 1998. – С. 28; Там само. – Стат. зб. (1998–1999 рр.). – С. 23.

⁵ Бібліотечна Україна в цифрах: Стат. зб. (1996–1997 рр.). – С. 28.

⁶ Зворський С. До корпусу бібліотекарів – дбайливе і поважне ставлення держави! // Бібл. планета. – 1999. – С. 15.

⁷ Бібліотечна Україна в цифрах: Стат. зб. (1999–2000 рр.). – К., 2001. – С. 23, 26; Бібліотечна Україна в цифрах: Стат. зб. (1998–1999 рр.). – К., 2000. – С. 23.

⁸ Поточний архів ДАКККіМ. – Звіт про чисельність, склад та рух працівників, які займають посади керівників і спеціалістів (станом на 01.01.2001 р.). – Арк. 14.

⁹ Поточний архів НПБ України. – Основні показники роботи бібліотек системи Міністерства культури України за 1991 рік. – Арк. 2; Бібліотечна Україна в цифрах (1999–2000 рр.). – К., 2001. – С. 6.

¹⁰ Офіційний вісник України. – 1997. – Число 10. – С. 17.

¹¹ Хозей Г. Реквієм сільській бібліотеці // Сільські вісті. – 1997. – 24 квітня.

¹² Кулик Н. Правові механізми соціокультурних процесів в Україні (1991–1998) // Бібл. планета. – 1999. – № 2. – С. 37.

¹³ Офіційний вісник України. – 1997. – Число 22. – С. 67.

¹⁴ Поточний архів НПБ України. – Аналіз стану бібліотечного обслуговування населення сільських районів Запорізької області. – 1999. – С. 2; Там само. – Сільський бібліотекар Тернопільщини у дзеркалі часу (підсумки соц. дослідження). –

2001. – С. 5; Сенченко М. Обмін досвідом (бібліотеки Київської і Черкаської областей) // Вісник Кн. палати. – 2001. – № 6. – С. 4.

¹⁵ Бібліотечна Україна в цифрах: Стат. зб. (1999–2000 рр.). – К., 2001. – С. 23.

¹⁶ Поточний архів ДАКККіМ. – Звіт про чисельність, склад та рух працівників... – С. 14.

¹⁷ Навродська С. Фаховий портрет бібліотечного спеціаліста України // Український бібліотекар: минуле, сучасне, майбутнє: Матеріали наук. конф. – К., 2000. – С. 10.

¹⁸ Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році: Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2001. – С. 348.

¹⁹ Всеукраїнські збори працівників культури (23 березня 2000 р., Київ). – К., 2000. – С. 55.

²⁰ Поточний архів ДАКККіМ. – Звіт про чисельність, склад та рух працівників... – С. 14.

²¹ Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році: Послання Президента України до Верховної Ради України... – С. 350.

²² Там само. – С. 68.

²³ Из Декрета Совнаркома об оплате труда служащих и работающих в советских учреждениях // В. И. Ленин и библиотечное дело. – Изд. 3-е / ГБЛ. – М., 1987. – С. 388–389.

²⁴ Матрусова Т. Н. Трудовая мотивация и система материального стимулирования в японских фирмах // Труд за рубежом. – 2000. – С. 3–38.

30 вересня – Всеукраїнський день бібліотек

Гончарська книгозбірня України

Художня кераміка України, одне з найяскравіших явищ у народному слов'янському мистецтві XIX–XX ст., не має собі рівних серед європейських народів. Вивчати, зберігати і пропагувати це мистецтво і покликані музеї.

З цією метою у 1986 р. було засновано на Полтавщині Музей гончарства, на базі якого через три роки став створюватися Державний музей-заповідник українського гончарства в Опішному (нині – Національний).

За короткий час музей став яскравою художньою скарбницею України. Різноманітне зібрання мистецьких творів, широка наукова та популяризаторська діяльність зробили його центром керамології, важливим осередком культурного життя в Україні та за її межами.

Невід'ємною від історії музею є й історія Гончарської книгозбірні України – республіканської спеціалізованої бібліотеки, науково-дослідного інформаційного центру Державного (Національного) музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

Комплектувати її допомагали свого часу бібліотеки: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна парламентська, Державна історична, Львівська наукова імені В. Стефаника, Харківська наукова імені В. Короленка, Херсонська наукова імені М. Горького, Зіньківська центральна районна, Опішнянська для дорослих та дітей, а також бібліотеки Росії: Державна історична, Державна публічна імені М. Салтикова-Щедріна, БАН та інші.

Паралельно з формуванням фондів створювався довідково-бібліографічний апарат, запроваджена алфавітно-систематична розстановка літератури, за якою бібліотека працює і в даний час.

Унікальна тематична картотека «Гончарство», що містить

бібліографічні записи на статті з книг, збірників, журналів, брошур, газет, складається з двох частин:

1. Гончарство України – узагальнюючі праці; археологічна кераміка (до 1600 р.); кераміка середньовіччя (1600–1800 рр.); кераміка XIX – першої третини XX ст. (1800–1930 рр.); кераміка новітнього часу (1930–1980 рр.); кераміка сучасності (1980 р. і донині); виставки кераміки; гончарські осередки України (Опішне, Васильків, Косів, Коболчин, Бубнівка та ін.).
2. Гончарство інших країн.

За своє коротке існування книгозбірня три рази переїжджала. Спочатку вона розміщувалася в окремій кімнаті, виділеній заводом «Художня кераміка». У 1990 р. Опішнянською селищною радою їй було передано напівзруйноване приміщення, яке було відбудовано працівниками музею. 20 листопада 1992 р. відбулося відкриття спеціалізованої бібліотеки з проблем гончарства. Нове приміщення музею збудоване в 1995 р. Це створило можливості для піднесення ролі книги і бібліотеки в духовному і культурному житті селища, району і області. Книгозбірня сучасно оснащена, має книгозховище, просторий читальний зал.

Свої головні завдання книгозбірня вбачає в популяризації книг із гончарства і керамології, періодичних видань, інших матеріалів, що сприяють відродженню історичної самосвідомості, традицій українського народу, національної культури, розбудові української державності, розкриттю скарбниць світової культури, досягнень науки, техніки, виробництва.

(Закінчення див. на с. 49)

Олексій ОНИЩЕНКО, академік НАН України, президент Асоціації бібліотек України
Галина СОЛОІДЕНКО, відповідальний секретар АБУ

Асоціація бібліотек України: етапи становлення та розвитку

У статті висвітлюється десятирічний досвід діяльності Асоціації бібліотек України, спрямованої на об'єднання зусиль бібліотек в інтересах розвитку бібліотечної галузі. Інформується про співпрацю бібліотек – членів АБУ і їх участь у реалізації ряду програм та проектів, інтеграції інформаційних ресурсів, організації наукових досліджень, проведенні заходів з удосконалення професійної кваліфікації та виданні колективних праць.

Асоціація Бібліотек України (АБУ) – некомерційна, всеукраїнська самоврядна організація, яка об'єднує на добровільних засадах бібліотеки та інші установи й організації, що професійно пов'язані з бібліотечною справою або сприяють її розвитку.

Асоціація була заснована в листопаді 1991 р. за ініціативою спеціалістів медичних, технічних бібліотек та бібліотек навчальних закладів і наукових установ – учасників Надзвичайного з'їзду бібліотекарів України. Співзасновниками АБУ були Центральна наукова бібліотека України імені В. І. Вернадського (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського), Державна наукова медична бібліотека Міністерства охорони здоров'я України, Державна науково-технічна бібліотека Міністерства освіти і науки України та Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Пізніше до Ради АБУ ввійшли Державна наукова педагогічна бібліотека Міністерства освіти і науки України та Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека Української академії аграрних наук.

Сьогодні членами АБУ є понад 200 бібліотек різних систем та відомств України. Серед них бібліотеки: національної радіокомпанії України, Всеукраїнського державного спеціалізованого видавництва «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана», Одеської державної академії холоду, Державної академії житлово-комунального господарства, Українського гуманітарного ліцею, Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945, Київського університету права, компанії «Індустрія ІНТЕЛЕКТУ» тощо.

Статут Асоціації бібліотек України був затверджений Київською міською Державною адміністрацією у липні 1992 р. Як зазначено у Статуті, основною метою діяльності АБУ є об'єднання зусиль, підтримка і координація діяльності її членів в інтересах збереження і розвитку бібліотечної справи в Україні, трансформації бібліотек із схо-

вищ документованих знань у їх активних розповсюджувачів. Роль АБУ не тільки в тому, щоб збільшувати кількість її членів, а і в тому, щоб спонукати їх до нових ініціатив.

Управління діяльністю Асоціації здійснює Рада АБУ, до складу якої входять вісім членів: президент, п'ять віце-президентів, голова виконавчого комітету та відповідальний секретар. Вищим органом управління АБУ є Конференція, яка правоможна приймати рішення з будь-яких питань діяльності АБУ. Для вирішення конкретних професійних проблем Рада АБУ створює комісії, комітети, експертні та робочі групи, тимчасові творчі колективи, а також представництва для пропаганди діяльності АБУ.

Утворившись і працюючи в досить складних умовах, асоціація сьогодні нарощує свій авторитет і приносить відчутну користь бібліотечній справі країни. Для нашої асоціації цікавим є абсолютно все, що на даний час потребує вирішення у бібліотечній галузі. Роль АБУ – організуюча, інтегруюча, консолідуюча, спонукаюча до спільних дій і рішень. Асоціація – це той механізм, через який бібліотечна політика має доводитися до бібліотечної громадськості, однак державні органи та структури АБУ не повинні зливатися, сьогодні слід визначити чіткі механізми їх взаємодії.

Впровадження стандартів, норм професійного спілкування, етики громадянської відповідальності, вдосконалення бібліотечного середовища, приведення його у відповідність з сучасними вимогами розвитку науки та суспільства – головні завдання, які вирішує сьогодні асоціація. Провідні фахівці АБУ, члени комітету з бібліотечної політики та правового захисту бібліотек працюють над створенням законодавчого поля бібліотечної галузі, вони брали участь в укладанні цілого ряду документів, зокрема Закону «Про обов'язковий примірник документів», Концепції державної інформаційної політики України, «Програми збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 роки», вно-

сили доповнення та зміни до законів «Про бібліотеки і бібліотечну справу в Україні», «Про єдиний митний тариф», «Про Національну бібліотеку», взяли участь у підготовці заходів на виконання Указу Президента «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України» тощо.

Особливо актуальною є проблема інтеграції інформаційних ресурсів на національному рівні. Вирішенню та реалізації її завдань сприятиме корпоративна каталогізація, стандартизація, лінгвістичне та програмне забезпечення, що розробляються бібліотечними фахівцями комітету комп'ютерних бібліотечних систем і технологій АБУ – учасниками ряду програм і проектів.

Так, у 2001 р. розпочала роботу міжвідомча група з розробки Національного формату бібліографічного запису УКРМАРК, яка об'єднує фахівців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України та Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Формат розробляється в рамках угоди про співпрацю. Планується, що він стане основою внутрішніх форматів інформаційних систем бібліотек, підтримки комп'ютерної каталогізації документів, забезпечення обміну бібліографічними даними.

У рамках проекту передбачається створення центру, що здійснюватиме на корпоративних засадах каталогізацію поточних надходжень до фондів бібліотек України, реферування української наукової літератури, формування фонду електронних документів.

Розвивається наукова діяльність асоціації, результатом якої є співпраця в організації наукових досліджень, узагальнення їх результатів у збірниках наукових праць, виданні спільних матеріалів конференцій, довідкових та методичних видань, окремих розробок. Бібліотеки – члени АБУ беруть участь у пріоритетних наукових дослідженнях, які проводить НБУВ, у тому числі: «Формування і використання науково-інформаційних ресурсів. Інформатизація наукових бібліотек», «Створення національної бібліографії. Українська біографістика», «Нові технології збереження, консервації та реставрації бібліотечних фондів», «Вивчення, збереження та видання української історико-культурної спадщини».

У напрямі «Формування і використання науково-інформаційних ресурсів. Інформатизація наукових бібліотек» подальшого розвитку набуло дослідження закономірностей формування і використання науково-інформаційних ресурсів як у традиційному, так і автоматизованому режимах. Починаючи з 1991 р. ведеться робота з удосконалення й доповнення робочих таблиць бібліотечної класифікації для наукових бібліотек, які розробляються спеціалістами НБУВ для відображення в каталогах національної тематики, нових тем і проблем, відсутніх у таблицях ББК. Створено електронну версію робочих таблиць, яка отримала назву «Рубрикатор НБУВ» (РНБУВ) і використовується як пошукова мова електронного каталогу НБУВ.

У рамках відомчого проекту «Розробка архітектури й інформаційної технології електронної бібліотеки» в 1999 р. започатковано проект електронної бібліотеки, учасниками якої є НБУВ, НПБУ, ІПРІ НАН України, Одеський державний політехнічний університет, Харківський державний технічний університет радіоелектроніки. Співпраця бібліотек спрямована, насамперед, на трансформацію їх електронних каталогів, кожний з яких наповнюється з 1994 р. і має обсяг понад 100 тис. бібліографічних записів, у інтегрований бібліографічний ресурс.

Одним із найважливіших компонентів інформаційних ресурсів є загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова», що створюється НБУВ спільно з ІПРІ НАН України й нині містить майже 50 тис. записів, що розкривають зміст монографій, енциклопедій, довідників, словників, збірників наукових праць, матеріалів конференцій, авторефератів дисертацій, препринтів і статей з наукових журналів. З 1999 р. щоквартально випускаються друковані версії трьох галузевих серій Українського реферативного журналу «Джерело». Його електронну версію представлено в Інтернет.

Сьогодні в Україні видається близько 1100 журналів та продовжуваних видань, постійно ж реферується понад 250. Щоб включити весь цей репертуар до реферативної бази даних, слід прискорити процес створення галузевих або регіональних центрів первинної кумуляції інформації. Роль таких центрів могли б перебрати на себе головні галузеві бібліотеки (Державна наукова медична бібліотека, Державна науково-технічна бібліотека, Державна науково-педагогічна бібліотека), органи НТІ, територіальні бібліотечні та інформаційні асоціації тощо.

Важливим напрямом роботи асоціації є участь провідних бібліотек у дослідженні та підготовці видань з історії бібліотек, становленні та розвитку галузевої науки в Україні. Зокрема, Інститут української книги НБУВ здійснює підготовку українського бібліографічного репертуару та дослідження і введення у науковий обіг найціннішої частини фондів Бібліотеки. Науковцями НБУВ у 1998 р. підготовлено та видано монографічне видання

«Історія НБУВ. 1918–1941», подальшого розвитку набула робота з підготовки матеріалів до Українського біографічного словника.

Державна наукова медична бібліотека розробила чітку програму заходів щодо збору, систематизації, збереження і популяризації документальної пам'яті народу в її медичному аспекті, своєрідного відтворення історії медицини в портретах її діячів. Виданням «Медицина в Україні. Видатні лікарі. Кінець XVII – перша половина XIX століть» ДНМБ започатковано серію біобібліографічних словників, готується до друку бібліографічний посібник «Каталог медичних книг, виданих в Україні (1841–1917 рр.)».

З метою проведення комплексних галузевих наукових досліджень з проблем становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні при ЦНСГБ УААН створено Центр історії аграрної науки, щорічно видається чотири випуски реферативного журналу «Агропромисловий комплекс України» та «Бюлетеня ЦНСГБ УААН». З 2001 р. видаються бібліографічні серії «Академіки Української академії аграрних наук» та «Видатні вчені-аграрії»; історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; тематичні бібліографічні покажчики.

Державна науково-педагогічна бібліотека України проводить дослідження історії розвитку бібліотек освітянських закладів: товариств грамотності, народних будинків, недільних просвітніх шкіл, класів для дорослих, народних музеїв, громадських та приватних установ України з XVIII ст. і до наших днів.

Створення спільними зусиллями провідних бібліотек країни єдиної електронної бази даних українськомовної книги, що міститиме інформацію про всі рукописні, друковані та електронні праці, від часів зародження писемності до наших днів – один із пріоритетних напрямів діяльності АБУ.

АБУ успішно співпрацює з державними структурами і громадськими організаціями. Так, бібліотечні працівники – члени АБУ беруть активну участь у роботі Державної комісії з питань повернення культурних цінностей в Україну, експертній раді ВАКУ, активно працюють у громадських організаціях і професійних товариствах і радах – Спільці архівістів України, Українському біографічному товаристві, Всеукраїнській спільці краєзнавців, товаристві «Український історик», Українській бібліотечній асоціації та ін.

За десять років діяльності АБУ нагромаджено певний досвід роботи, стали складатися власні традиції, зокрема, проведення масштабних заходів під егідою АБУ. Так, за участю фахівців асоціації та

провідних учених були проведені бібліотекознавчі читання, присвячені дослідженню спадщини видатних українських бібліографів, бібліотекознавців, книгознавців Ю. Меженка, Д. Балики, Л. Биковського (1992, 1994 та 1995 рр.).

У 2001 р., одинадцятий рік підряд, пройшли читання, присвячені академіку В. І. Вернадському, що проводить НБУВ спільно з комісією НАН України з розробки наукової спадщини академіка.

Великий інтерес у бібліотечних фахівців викликали книгознавчі читання, присвячені 200-річчю першої публікації видатної пам'ятки давньоруської писемності «Слово о полку Ігоревім», 600-річчю всесвітньовідомого винахідника друкарства Йоганна Гутенберга, 120-річчю від дня народження відомого історика вітчизняної книги професора С. І. Маслова.

Міжнародні зв'язки – важливий напрям діяльності АБУ, необхідна умова нашого розвитку в рамках світового бібліотечного співтовариства. АБУ, через представництво НБУВ, підтримує творчі зв'язки з асоціаціями, бібліотечними та інформаційними об'єднаннями багатьох країн світу, зокрема з ІФЛА, Радою директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів національних академії наук – учасниць Міжнародної асоціації академії наук (МААН), Конференцією європейських національних бібліотек (CENL), Бібліотечною Асамблеєю Євразії (БАЄ), співпрацює з асоціаціями українських бібліотекарів США, Канади, Міжнародною асоціацією музичних бібліотек (IAML) та ін.

З 1993 р. разом з НБУВ і Радою директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академії наук – учасниць МААН Асоціація є постійним співорганізатором міжнародних наукових конференцій, які щорічно проводить НБУВ, зокрема:

- «Професійний імідж бібліотекаря інформаційного суспільства» – 2002 р.
- «Бібліотечно-інформаційний сервіс» – 2001 р.
- «Бібліотеки – центри науково-інформаційних ресурсів XXI століття» – 2000 р.
- «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвитку» та «Львівському Апостолу – 425» – 1999 р.
- «Інформаційна діяльність наукової бібліотеки» та «1000-річчя літописання і книжкової справи в Україні» – 1998 р.
- «Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек» – 1997 р.
- «Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки» – 1996 р.
- «Стратегія збереження бібліотечних фондів як

частини національного культурного надбання» та «Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові мови» – 1995 р.

● «Автоматизовані системи інформаційно-бібліотечного обслуговування» – 1994 р.

● «Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті» – 1993 р.

У рамках міжнародних конференцій відбуваються спільні засідання бібліотек – членів АБУ та Ради директорів МААН, де обговорюються проблеми створення єдиного інформаційного простору, інформаційного забезпечення наукових досліджень, взаємодії бібліотек та інформаційних центрів, а саме в обміні документами, книжковими виставками, базами даних, електронними виданнями, взаємодоступу і використання інформації Інтернет-вузлів наукових бібліотек тощо.

Багато бібліотек та бібліотекарів АБУ є членами міжнародних і зарубіжних бібліотечних асоціацій, беруть участь у культурних, освітніх, технічних та інших проектах, підтримують двосторонні відносини з зарубіжними колегами, є учасниками різних міжнародних заходів як в Україні, так і в інших державах.

Бібліотека Інституту біології південних морів НАН України як член Європейської асоціації бібліотек і інформаційних центрів з морських та водних наук (EURASLIC) та офіційний представник України в цій асоціації вводить свою бібліографічну інформацію до світового банку даних ASFA і натомість забезпечує можливість здійснення в ній інформаційного пошуку, використовуючи як CD-ASFA, так і онлайн-доступ, не лише співробітникам свого Інституту, а й інших установ і організацій України.

Державна науково-технічна бібліотека України як член Міжнародної асоціації користувачів і розробників електронних бібліотек і нових інформаційних технологій (ЕБНІТ) за участю фахівців ДПНТБ Росії провела міжнародний науково-практичний семінар «Автоматизовані бібліотечно-інформаційні технології: проекти та рішення» та виїзне засідання «Школи ІРБІС» для бібліотек – користувачів ІРБІС. Для членів АБУ, представників провідних бібліотек України у травні 2002 р. ДНТБ організувала спільно з Державним підприємством по розповсюдженню періодичних видань «Преса» (ДП «Преса») міжнародний «круглий стіл» на тему «Російські наукові та науково-технічні періодичні видання – передплатникам України».

Плідно розвивались міжнародні наукові контакти. Так, за видавничою угодою, укладеною ще в 1996 р. між Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського та Українським музичним

товариством Альберти (Канада), здійснене спільне видання творів Артема Веделя. У співпраці з Російською національною бібліотекою велась робота над «Сводним каталогом російських нотних видань», НБУВ надавала бібліографічні описи видань, що зберігаються в її фондах. У рамках двосторонньої угоди про співробітництво між НБУВ та Бібліотекою Народовою (Польща) здійснюється обмін спеціалістами та готується до видання каталог бібліотеки польського короля Станіслава Августа Понятовського.

Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника є членом Міжнародної асоціації музичних бібліотек і бере активну участь у формуванні «Міжнародного репертуару музичних джерел», редакція якого розташована у м. Франкфурт-на-Майні (ФРН).

АБУ активно співробітничав і з зарубіжними організаціями в Україні: Центром інформаційних ресурсів Посольства США, Представництвом ООН, Британською Радою, Французьким культурним центром; Гете-Інститутом у Києві, Радою Міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), Програмою академічних обмінів імені Фулбрайта та ін.

У бібліотекознавчих читаннях «Бібліотеці Конгресу США – 200 років», проведених НБУВ спільно з Центром інформаційних ресурсів Посольства США в Україні, взяли участь бібліотекарі головних книгозбірень Києва, викладачі Київського національного університету культури та мистецтв, іноземні гості. У виступах американських гостей Джеймса Ленда (заступника аташе з питань культури Посольства США в Україні) та Джеї Баррет (заступника голови Асоціації наукових бібліотек США) наголошувалось, що співпраця американських та українських бібліотекарів триватиме, а такі зустрічі дадуть змогу розширити професійне спілкування колег з різних напрямів роботи бібліотеки.

Бібліотекознавчі читання «Британська бібліотека: інновації, що спираються на традиції» (2001), проведені НБУВ спільно з Британською Радою в Україні, були присвячені бібліотечно-інформаційній справі Сполученого Королівства. Бібліотекарі АБУ мали змогу ознайомитися з інноваційними програмами співпраці, найновішими ініціативами, пілотними проектами, новими методами роботи британських бібліотечно-інформаційних фахівців.

Зарубіжні організації надавали фахівцям АБУ різноманітні можливості для відвідання бібліотек Заходу через спільні проекти, програми обміну, конференції, стажування, а також гранти. В 2000 р.

зав. сектора НБУВ В. Д. Шульгіна представляла Україну на Конгресі Міжнародної асоціації музичних бібліотек у Единбурзі, де виступила з доповіддю «Колекція нотних видань кобзарського мистецтва у фондах НБУВ»; у 2001 р. зав. бібліотеки Інституту біології південних морів О. А. Акімова виступала зі звітом про роботу бібліотеки на засіданні Європейської асоціації бібліотек і інформаційних центрів з морських і водних наук (EURASLIC) у Бресті (Франція); зав. бібліотеки Інституту ботаніки О. В. Назаренко виступила з інформацією про бібліотеку на восьмій Міжнародній конференції ботанічних бібліотек (Брюссель).

Наше громадське об'єднання має певний досвід у роботі з зарубіжними партнерами. Так, бібліотеки – члени АБУ беруть участь у проектах, які фінансує фонд «Відродження». Зокрема, в інформаційному забезпеченні пріоритетних напрямів науки українським бібліотекам значно допоміг проект Міжнародної асоціації сприяння співробітництву з науковцями країн СНД INTAS, який надав можливість науковцям України безкоштовно замовляти копії наукових статей із зарубіжних періодичних видань, що зберігаються в бібліотеках Західної Європи, з проблем фізики та наук про Землю. За весь період участі в донорському проекті постачальникам було направлено близько 4 тис. заявок на статті обсягом від 1 до 50 сторінок. Ксерокопії статей з більш ніж 500 зарубіжних періодичних видань, що зберігаються в British Library (Великобританія), INIST (Франція), Royal Library (Нідерланди), UB/TIB (Німеччина), ZB Med (Німеччина), отримали вчені 45 установ НАН України.

АБУ продовжує розширювати сферу своєї діяльності, підтримуючи і розвиваючи співробітництво з бібліотеками, інформаційними установами, товариствами різного відомчого підпорядкування та форм власності. З 1992 р. НБУВ одержує і розповсюджує по бібліотеках зарубіжні періодичні видання, що надійшли від благодійних фондів («Фонд Сороса», «Відродження», «Сейбр-Сяйво» та ін.) і громадських організацій; щорічно видає «Список іноземних періодичних видань децентралізованого комплектування, що надійшли до фондів бібліотек НДУ НАН України».

Спеціалісти – члени Асоціації брали участь у конференціях, семінарах, «круглих столах», організованих бібліотечними асоціаціями інших держав (Білорусі, Литви, Латвії, Росії) та спорідненими асоціаціями книговидавців, архівістів, інформаційних та музейних працівників. НБУВ є співорганізатором та учасником міжнародних конференцій «Бібліотеки та асоціації у світі, що змінюють-

ся: нові технології та нові форми співробітництва», які щороку проводить ДПНТБ Росії.

Слід зазначити, що за останні роки активізувався обмін інформаційними ресурсами за допомогою комп'ютерних мереж, триває обмін академічними виданнями, виставками літератури, фотовиставками з нашими постійними партнерами в галузі міжнародного співробітництва, зокрема, з Петербурзьким бібліотечним товариством, Білоруською бібліотечною асоціацією, Товариством бібліотекарів Литви. На базі НБУВ започатковано видання науково-практичного й теоретичного збірника «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития», перший випуск якого вийшов друком у 2000 р.

Питання підготовки наукових кадрів для бібліотек – членів АБУ вирішується НБУВ, яка з 1993 р. має свою аспірантуру та спеціалізовану вчену раду із захисту кандидатських і докторських дисертацій. У 1997 р. здійснено захист шести; в 1998 р. – семи; в 1999 р. – дев'яти кандидатських та однієї докторської дисертації; у 2000 р. – семи кандидатських; у 2001 р. – п'яти кандидатських і однієї докторської дисертації.

Захистили дисертації та здобули звання кандидата наук фахівці Національної парламентської бібліотеки України Виноградова О. Б., Зворський С. Л.; Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника – Колосовська О. М.; Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН – Пинда Л. А.; Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки – Ярошук В. П.; Львівської академії друкарства – Клименко О. З.; Харківського інституту експериментальної і клінічної ветеринарії – Шемаєва Г. В. та ін.

В аспірантурі НБУВ навчається 17 аспірантів; як пошукачі над кандидатськими дисертаціями працюють фахівці Державної наукової медичної бібліотеки, Державної наукової педагогічної бібліотеки, Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові здобутки членів Асоціації втілюються у видання колективних праць* та в публікації на сторінках фахового науково-теоретичного та практичного журналу «Бібліотечний вісник». Для молодих учених щорічно проводяться «День аспіран-

* Бібліотека. Наука. Культура. Інформація: Наукові праці НБУВ. Вип. 1. – К., 1998. – 483 с.; Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 2. – К., 1999. – 352 с.; Вип. 3. – К., 2000. – 388 с.; Вип. 4. – К., 2000. – 245 с.; Вип. 5. – К., 2000. – 447 с.; Вип. 6. – К., 2001. – 534 с.; Вип. 7. – К., 2001. – 479 с.

та» та семінари-практикуми з основ бібліотечно-бібліографічних знань.

Бібліотечні об'єднання та асоціації є важливою та перспективною ланкою в системі безперервної фахової освіти. Відмінною ознакою професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях та асоціаціях є залучення до даного процесу фахівців бібліотек різних систем і відомств, викладачів вищих навчальних закладів, Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Зведений план заходів АБУ пропонує бібліотекарям усіх систем і відомств різні форми професійного навчання, організовані НБУВ та державними бібліотеками України. Проблеми професіоналізації бібліотечних фахівців всебічно обговорювалися на семінарах «Професіоналізм, етика та культура бібліотечного обслуговування» (2001) та «Професія, професіоналізм: система безперервної освіти» (2002), організованих НБУВ. Діяльність Асоціації бібліотек України, Української бібліотечної асоціації, Донецького, Одеського та Харківського бібліотечних товариств позитивно впливає на професійний розвиток бібліотекарів, певною мірою визначає коло проблем розвитку галузі та професії. Координація та кооперація між мережами бібліотек й існуючими в Україні бібліотечними товариствами й асоціаціями потребує наукового обґрунтування і практичного удосконалення змісту бібліотечної освіти, об'єднання зусиль для вирішення нагальних проблем бібліотечної професії.

Бібліотекарі АБУ мали можливість не тільки займатися удосконаленням професійної діяльності, а й брати участь у комплексних лекційно-масових заходах, організованих НБУВ: відвідувати клуби та лекторії, виставки образотворчого мистецтва, літературно-мистецькі вечори тощо. Великий інтерес у бібліотекарів АБУ та читачів викликали організовані НБУВ фотовиставки:

«Історія бібліотек» – представлена Міністерством закордонних справ Франції та Французьким культурним центром в Україні;

«Відродження Литви. 1988–1998» – з фондів Національної бібліотеки Литви імені Мартінаса Мажвідаса;

«50-річний шлях нового Китаю» – організована спільно з Посольством Китайської Народної Республіки в Україні;

«Дні солідарності» до 20-ї річниці «Солідарності» – за сприяння Посольства Республіки Польщі в Україні та Польського інституту в Києві;

«Латвія – Україна: дружба крізь віки» та виставка кераміки Антона Ушпеліса «Кераміка-2000» – організовані Латвійською академічною бібліотекою;

«Сучасна література франкомовної Швейцарії» – книжково-ілюстративна виставка, організована за сприяння Посольства Швейцарської Конфедерації в Україні.

Окрасою культурного життя нашої бібліотечної спільноти стали виставки комп'ютерних копій з картин Леонардо да Вінчі та Миколи Реріха, створені видавництвом «Агні» Центру духовної культури (Самара, РФ).

Десятирічний досвід діяльності АБУ свідчить, що Асоціація стала консолідуючою силою у формуванні бібліотечної політики та розвитку бібліотечної галузі в державі. Визначаючи орієнтири на майбутнє, Асоціація вважає за необхідне посилювати свій вплив на громадськість, неухильно домагатися розуміння того, що без бібліотек не може бути демократичного інтелектуально розвиненого суспільства. Потребує подальшої розробки і питання взаємодії АБУ з товариствами та об'єднаннями інформаційної, архівної, видавничої, музейної галузей.

Перед нашою Асоціацією – широке поле діяльності. Вона має стати професійним союзом бібліотекарів, школою бібліотечного самоврядування, що забезпечить перехід від монополії державної влади до поділу її в рамках громадсько-державної системи управління бібліотеками. А головне – необхідно пробудити ініціативу бібліотекарів усіх рівнів, створити сприятливі умови для прояву соціальної та творчої активності всіх зацікавлених у перебудові бібліотечної справи.

Адаптуючись до нових умов існування, визначаючи нову бібліотечну політику, бібліотечне співтовариство повинно розробити іншу модель соціальних дій, взяти на себе роль ініціатора реформ, пропонувати основні перебудовчі акції та активно впливати на їх реалізацію. Передбачається тривала та копітка робота, успішний розвиток якої залежить не стільки від наявності ресурсів, скільки від вміння правильно розпорядитися ними, від високого професіоналізму членів асоціації, їх самовіддачі.

Асоціації бібліотек України – десять років, і поки що ми не можемо сказати, що за цей короткий час нами зроблено багато. Порівняння нашої діяльності з діяльністю міжнародних товариств та асоціацій, на жаль, не на нашу користь. Бібліотеки Заходу накопичили досвід і дають нам повчальні приклади кооперації на національному та транснаціональному рівнях – кооперації, в основу якої покладено ідею економічно вигідного поділу праці і колективного використання його результатів. Наші професійні об'єднання суттєво відрізняються від бібліотечних об'єднань західних країн, які мають

вікову історію (АЛА, приміром, утворена у 1876 р.), матеріальну базу, визнання суспільства та високий професіоналізм. Але слід врахувати, що ми діяли майже у кризових умовах розвитку галузі – і все ж в Україні є бібліотеки, рівень роботи яких відповідає світовим зразкам і які бажають працювати спільно, вступаючи до асоціації бібліотек та бібліотекарів.

У всіх розвинених країнах формування національних інформаційних ресурсів розпочиналося у книгозбірнях. Ми не повинні стати винятком з даного правила. Тільки разом, об'єднавши наші зусилля, наш науковий та кадровий потенціал, наші ідеї, здобутки та прагнення, ми зможемо забезпечити включення накопичених упродовж століть

бібліотечних фондів у нову інформаційну інфраструктуру суспільства.

Асоціація бібліотек України розширює членство, запрошує до співпраці бібліотеки та інформаційні служби, книготорговельні фірми, фонди та установи як державних, так і недержавних форм власності, що займаються інформаційною, аналітичною діяльністю, володіють документно-інформаційними ресурсами, сприяють культурній, освітній та просвітницькій діяльності держави.

Повідомляємо, що засідання Ради, комітетів та секцій АБУ відбувається згідно з перспективним планом роботи АБУ за адресою:

03039 Київ-39, просп. 40-річчя Жовтня, 3, НБУВ.
Тел. 264-85-13, 264-35-92. <http://www.nbu.gov.ua/>

ЮВІЛЕЇ БІБЛІОТЕК

Національній бібліотеці Республіки Молдова – 170

Національній бібліотеці Республіки Молдова виповнилося 170 років.

Заснована 22 серпня 1832 р. як Кишинівська губерньська бібліотека, вона була однією з перших публічних бібліотек на півдні Росії. У 1944 р. – реорганізована в державну республіканську, а у 1991 р. стала Національною бібліотекою Республіки Молдова.

Сьогодні книгозбірня – найбільше книгосховище країни, центр координації науково-дослідної, науково-методичної діяльності бібліотек Молдови, створення національної бібліографії, стандартизації у галузі інформатики та бібліотечної справи країни, інформаційного та документального забезпечення парламенту та уряду Республіки; депозитарій публікацій ООН та ЮНЕСКО.

У ретельно дібраному і сформованому не одним поколінням бібліотечних працівників фонді бібліотеки, обсяг якого становить 2 млн 720 тис. од. зб., зберігаються скарби суспільної та наукової думки країни, пам'ятки культури, колекції рукописів, стародруків, молдавських першодруків, прижиттєвих видань класиків національної літератури, релігійних видань, колекція «Молдавістика», обов'язковий примірник видань Республіки Молдова, образотворчі матеріали, картографічні видання, національна аудіовідеотека.

Книгозбірня є визнаним науковим, культурним та інформаційним осередком, сприяє розвитку національної наукової школи, тут досліджуються історія писемності, книги, видавничої та бібліотечної справи у східній Молдові, Буковині та краї Герца; проблеми розвитку бібліотек як соціальних установ; соціології читання в країні тощо. Результати наукових досліджень, які проводить бібліотека, та їх практична реалізація висвітлюють-

ся у фаховому журналі «Magazin bibliologic», у колективних багатотомних виданнях, наукових збірниках тощо.

З 1996 р. за підтримки Фонду Сороса в Молдові та Міністерства культури країни в бібліотеці здійснюється автоматизація бібліотечно-інформаційних процесів, зокрема впроваджується інтегрована бібліотечно-інформаційна система TINLIB.

Бібліотека надає своїм користувачам доступ до світових інформаційних ресурсів мережі Інтернет; здійснює тематичний добір інформації; створює власні інформаційні ресурси і забезпечує їх використання. Це зокрема:

- ❖ БД, до складу якої входять усі види документів, що надійшли до бібліотеки починаючи з 1991 р.
- ❖ Зведений каталог журналів, що надходять до фондів найбільших бібліотек Молдови.
- ❖ Журнали в електронній формі.
- ❖ БД правових документів, починаючи з 1996 р.
- ❖ БД, що включає хроніку політичного, економічного, культурного життя держави.

Національна бібліотека сьогодні по праву посідає перше місце серед бібліотек країни, очолюючи Бібліотечну асоціацію Республіки Молдова; з року в рік зміцнює свої позиції у сучасній світовій бібліотечно-інформаційній спільноті, як спостерігач працює у міжнародному бібліотечному союзі – Бібліотечній асамблеї Євразії.

Інформацію підготовлено відділом бібліотекознавства НБУВ за матеріалами веб-сайту Національної бібліотеки Республіки Молдова <http://www.bnrm.moldova.md> та веб-сайту порталу СОНЕГОС <http://www.rsl.ru/SONEGOS/>

Денис СОЛОВ'ЯНЕНКО

Концепція онлайнного бібліотечного сервісу

Розглянуто теоретичні питання надання бібліотечних послуг в онлайнному режимі та побудована цілісна концепція цього виду бібліотечного сервісу. Визначено онлайнний бібліотечний сервіс (ОБС), розглянуто питання створення системи ОБС, проаналізовано його основні переваги.

Що таке онлайнний бібліотечний сервіс

Для розгляду онлайнного бібліотечного сервісу (ОБС) перш за все треба визначитися з терміном «онлайнний». За основу візьмемо одне з визначень цього терміна, що подане в «Оксфордському тлумачному словнику»¹: «*online* – виконаний під час підключення або при безпосередньому управлінні комп'ютером». У нашому випадку таким комп'ютером буде *сервер бібліотеки*², на якому розміщені її ресурси. Оскільки у більшості випадків бібліотека не може дозволити безпосередній доступ користувачів до власного сервера, далі обговорюватиметься надання сервісу засобами комп'ютерної мережі. Відповідно до цього може бути сформована перша важлива риса ОБС – *дистанційність*.

Під комп'ютерною мережею розуміється система об'єднаних між собою комп'ютерів, а також, можливо, інших пристроїв, які називаються вузлами (робочими станціями) мережі³.

З технічної точки зору онлайнний сервіс (*online service*) являє собою взаємодію двох комп'ютерів у моделі «клієнт/сервер», де *клієнт* – це система комп'ютерів або програмний процес, які потребують обслуговування з боку іншої комп'ютерної системи або програмного процесу. Треба зазначити, що поки що йдеться лише про модель «клієнт/сервер», не називаючи сервер – *сервером ОБС*. У процесі ОБС *сервер ОБС* може виступати як клієнт: це відбувається у разі якщо *сервер ОБС* звертається до *клієнта ОБС* із якимось запитанням зі встановлення, уточнення або перевірки наданої інформації. Звідси друга важлива риса ОБС – *діалоговість*.

¹ Див.: Pocket Oxford Dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 1994.

² Тут і далі мається на увазі: будь-якої установи, що надає бібліотечні послуги.

³ Переклад з видання: Вернер Фейбел. Энциклопедия современных сетевых технологий. – К.: Комиздат, 1998. – 687 с.

Солов'яненко Денис Володимирович, аспірант НБУВ.

Для легкості подальшого оперування треба визначити суб'єктів процесу сервісної взаємодії – *сервер ОБС* та *клієнт ОБС*.

Сервер ОБС (СОБС) – це комп'ютер або комп'ютерна система (частина *адміністративного домену бібліотеки*), яка надає **ОБС** іншому комп'ютеру або системі комп'ютерів, що виступають як **клієнт ОБС (КОБС)**. Тут під **адміністративним доменом** розуміється вся сукупність комп'ютерних систем та мереж, які перебувають під адміністративним керівництвом бібліотеки. Та частина *адміністративного домену*, яку бібліотека виділила для надання ОБС, називається *доменною зоною СОБС*. Слід зазначити, що *доменна зона СОБС* може включати в себе як одну, так і декілька локальних обчислювальних мереж з *адміністративного домену бібліотеки*. Єдиною вимогою до мережі є те, що вона має бути серверною, тобто один або декілька вузлів повинні мати статус виділених серверів для обслуговування та маршрутизації запитів. Ці сервери приймають на себе всі функції зі спілкування з *КОБС*. Цей факт є важливим з огляду на те, що *КОБС* може звертатись до будь-якого комп'ютера з *доменною зоною СОБС* як до єдиного *СОБС*. Тут ще одна важлива риса ОБС – *нерозпорошеність* у рамках сервера.

Отже, технічне визначення процесу ОБС може бути таким.

Онлайнний бібліотечний сервіс (ОБС) – це процес автоматизованого надання **сервером ОБС** послуг бібліотечного сервісу **клієнту ОБС**, який відбувається у моделі «клієнт/сервер», у режимі діалогу між обслуговуючою й обслуговуваною сторонами.

Проте такий технічний підхід, визначаючи механізми сервісної взаємодії, не дає чіткого уявлення про зміст ОБС.

З інформаційної точки зору ОБС перш за все являє собою процес інформаційної взаємодії у локальній або глобальній комп'ютерній мережі. В да-

ному випадку тип цієї взаємодії є дуже важливим. Як зазначалося вище, будь-який онлайнний сервіс є *діалоговим*, проте такий підхід є вірним лише з технічної точки зору. Розглядаючи ОБС як процес обміну інформацією, безвідносно до механізмів його реалізації, слід сказати, що цей процес не обов'язково двосторонній. Наведемо приклад. Електронна конференція на сайті бібліотеки, що є формою ОБС, являє собою процес обміну інформацією між учасниками конференції. СОБС у цьому випадку буде виступати лише механізмом реалізації конференції. З технічної точки зору наявний типовий діалог «клієнт – сервер»: кожен учасник конференції надсилає до сервера запит на постійне оновлення інформації із сервера на власному комп'ютері (права слухача), а також декларує свої права на поповнення інформації на сервері (права учасника). Режим діалогу між обслуговуючою (сервер) та обслуговуваною (учасник конференції) сторонами – наявний, проте, в даному випадку, він не є істотно важливим. Обмін інформацією йде між учасниками конференції, кількість яких практично не обмежена. Звідси одразу дві важливі риси ОБС – *інтерактивність* та *полісуб'єктність*. Оскільки комп'ютери учасників конференції поєднані лише віртуально, наявна також така риса ОБС, як *віртуальність*.

Отже, було розглянуто ОБС як процес інформаційної взаємодії у комп'ютерній мережі, однак, зробивши наголос на тому, що цей процес є саме бібліотечним обслуговуванням, дається ознаки цілий ряд лакун у наведених визначеннях.

З бібліотекознавчої точки зору ОБС не вкладається в поняття «процес», оскільки взаємодія «бібліотекар – користувач» передбачає не тільки і не стільки відповіді на одноразові запити. Робота з читачами розуміється бібліотекою значно ширше. Тому онлайнний бібліотечний сервіс, як і будь-який інший бібліотечний сервіс, – це *планована та цілеспрямована діяльність* бібліотеки, скерована, перш за все, на підвищення культурного рівня суспільства.

ОБС відрізняється від інших видів бібліотечного сервісу насамперед, тим, що надання послуги користувачу в будь-якому разі реалізується через доступ до того чи іншого ресурсу⁴. Наприклад, якщо користувачеві потрібна консультація з якогось питання, то традиційне обслуговування запропонує йому бесіду з бібліотекарем-консультантом. У разі звернення до системи ОБС буде запропонований доступ до того чи іншого ресурсу (карти сайту, мультимедійної навчальної програми, електронного посібника тощо).

⁴ Детальніше про це див. далі, у частині «Реалізація ОБС».

Іншою відмінною рисою цього виду сервісу є *людинно-машинний* тип взаємодії, що притаманний ОБС. Тобто взаємодія «людина – людина» у ОБС відсутня повністю. Бібліотекар не може втрутитись у процес виконання запиту. Якщо таке втручання наявне, такий сервіс втрачає свої суттєві риси і називається *мішаним бібліотечним сервісом*⁵. З боку бібліотеки людський вплив можливий лише до та після процесу сервісної взаємодії. Цей вплив реалізується через адміністрування роботи сервера ОБС: наповнення баз та банків даних (БД та БнД), розробка інтерфейсу, розробка та технічна підтримка пошукових, лінгвістичних та інших програм, адміністрування апаратного та комунікаційного обладнання тощо.

Ще однією невід'ємною рисою ОБС є *адаптивна технологія* ОБС. Це означає, що сервіс коригується за допомогою технологічного зворотного зв'язку, що забезпечує не лише його цілеспрямованість, а й адаптивність, тобто більш швидку реакцію на зовнішні зміни⁶.

Отже, повне визначення ОБС можна сформулювати так:

Онлайнний бібліотечний сервіс (ОБС) – це діяльність інформаційної установи бібліотечного типу із забезпечення дистанційного доступу користувачів комп'ютерної мережі до інформаційного змісту у вигляді документних та комунікаційних електронних ресурсів, що передбачає процес інтерактивної взаємодії між клієнтською та серверною сторонами.

Система ОБС

Як було сказано, ОБС реалізується без людського втручання, це означає, що функції бібліотекаря перебирає на себе комп'ютерна система – система ОБС. Ця система виконує ті самі функції, що і бібліотекар-людина (приймає користувачів, виконує їхні запити та фіксує дані щодо наданих послуг та відмовлень). Отже, розглянемо систему ОБС більш детально.

Система ОБС – це програмне забезпечення СОБС, яке працює у архітектурі «клієнт/сервер» та забезпечує дистанційним користувачам бібліотечний сервіс у режимі реального часу.

Система ОБС складається з *модулів*, кожний з яких відповідає за надання того чи іншого сервісу. Модулі складаються з програм. Кожний модуль має певну кількість *агентів*, які беруть на себе обов'язки з виконання запиту *КОБС*. Використання техно-

⁵ Детальніше про це див. далі, у частині «Технологія ОБС».

⁶ Детальніше про це див. далі, у частині «Технологія ОБС».

логії багатоагентних систем забезпечує швидкісне та якісне виконання запитів модулем системи ОБС. Крім агентів, кожний модуль має *скремблери* – програми, які збирають та шифрують інформацію для використання іншими програмами модуля. Кожний модуль має *журнал*, у якому фіксуються дані щодо роботи з КОБС. Модулі працюють з БД та/або БнД, які оптимізуються скремблерами або не оптимізуються взагалі. Деякі БнД та БД можуть використовуватись кількома модулями (БД тезауруса може використовуватись пошуковим та лінгвістичним модулем, БД адрес URL може використовуватись модулем доменної маршрутизації та пошуковим модулем). Усі модулі повинні використовувати *глобальні БД*, створені для адміністрування роботи всієї системи ОБС. Прикладом глобальної БД є БД метаінформації про сервер баз даних (СБД): його БнД та БД, типи та схеми даних, пошукові можливості та робочу інформацію. Також усі модулі повинні використовувати єдину БД користувачів СОБС (якщо така БД була створена).

Обов'язковими модулями є:

- *Модуль доменної маршрутизації* (DNS сервер), який відповідає за адресну маршрутизацію клієнтів у рамках сервера.
- *Пошуковий модуль* (пошуковий сервер), який призначений для пошуку інформації на СОБС та СБД та/або за їх межами.
- *Статистичний модуль*, який фіксує всі статистичні дані про відвідувачів СОБС, їх апаратне та програмне забезпечення, а також дані про роботу системи в цілому.
- *Модуль оптимізації*, який сканує, аналізує та оптимізує фізичну структуру СОБС та СБД.

Інтерфейсом системи ОБС є електронна публікація. Залежно від її розміру та складності це може бути:

1. Веб-сайт – електронна публікація з простою структурою, що містить певну кількість веб-сторінок, навігація по яких забезпечується системою гіпертекстових та/або гіпермедійних посилань. Пошуковий апарат присутній у вигляді одного пошукового сервера з можливостями простого пошуку. Зворотний зв'язок реалізується лише за допомогою текстових форм.

2. Веб-презентація – електронна публікація зі складною структурою, що містить значну кількість веб-сторінок, навігація по яких забезпечується крім системи гіперпосилань також і наявністю спеціальних засобів навігації: навігаційних панелей, навігаційних карт, пошукових форм та покажчиків. Пошуковий апарат присутній у вигляді тематичних каталогів, одного або декількох пошукових серверів

із можливостями простого та складного пошуку. Інтерактивна взаємодія з користувачами забезпечується наявністю у структурі публікації певної кількості комунікаційних ресурсів⁷.

3. Веб-портал – електронна публікація, яка складається з веб-сайтів та веб-презентацій, поєднаних єдиною тематикою та інтерфейсом. Пошуковий апарат включає значну кількість пошукових серверів та тематичних каталогів, та, обов'язково, один або декілька інструментів метапошуку. Інтерактивна взаємодія з користувачами забезпечується наявністю у структурі публікації всіх можливих засобів комунікації. Обов'язковою є наявність у структурі порталу серверів основних служб Інтернету: поштового сервера, FTP-сервера, сервера конференцій Usenet. Така публікація повинна задовольняти всі інформаційні потреби користувачів із тематики, якій вона присвячена.

Розмір та складність публікації визначаються службою ОБС, з урахуванням цілей та завдань проекту та аудиторії, на яку розраховують розробники. При цьому слід пам'ятати, що чим складнішою є публікація, тим важче її оновлювати. Тому, ставлячи собі завдання розробити складну веб-презентацію, служба ОБС має враховувати не тільки наявність необхідних фінансових та кадрових ресурсів, а й ту мобільність, на яку вона буде здатна для оновлення інтерфейсу системи ОБС. А такі грандіозні проекти, як веб-портал, мають плануватись з особливою ретельністю. Їх повинні створювати лише найпотужніші організації (а краще – групи організацій), флагмани своєї галузі, які здатні надати користувачам актуальну та вичерпну інформацію, і лише коли розробники впевнені, що вкладають кошти у необхідний користувачам проект.

Звісно, розробкою та підтримкою системи ОБС повинна займатись служба ОБС, але ця служба не здатна до самостійної реалізації проекту ОБС. Проект ОБС має комплексний характер, і його реалізацією повинні займатись всі відділи бібліотеки. Служба ОБС працює лише із СОБС⁸, та, можливо, з СБД (на рівні загального адміністрування), вона не працює з документними ресурсами, які необхідні для надання бібліотечного сервісу. Тобто інші відділи бібліотеки, зайняті у процесах створення електронних документів та обробки вхідного документного потоку, є відділами-донорами щодо служби ОБС, яка залежна від них на ресурсному рівні. Ці відділи формують БнД та БД СБД. На функціональному рівні служба ОБС залежна від відділів

⁷ Детальніше про комунікаційні ресурси див. далі, у частині «Технологія ОБС».

⁸ Структуру сервера ОБС див. далі.

адміністративного та методичного керівництва, автоматизації, стандартизації та масової роботи, а також від загальних відділів (відділ кадрів, бухгалтерія, охорона тощо).

Важливим є те, що система ОБС розробляється для роботи з великими масивами інформації, причому певна кількість цієї інформації не призначена для вільного доступу користувачів. І система ОБС повинна слідкувати за дотриманням авторських прав та конфіденційності інформації. У зв'язку з цим значно зростають вимоги до захисту інформації від несанкціонованого доступу. Поки що не існує достатньо дієвих механізмів для захисту документів від несанкціонованого копіювання, тому питання про дотримання авторських прав залишається відкритим. Подібна ж ситуація й із захистом від несанкціонованого перегляду конфіденційної інформації. Тому єдине, на що здатна система ОБС – це мінімізувати можливості несанкціонованого доступу до інформації. Механізмом цього є створення службою ОБС окремого сервера баз даних (СБД), до якого користувачі не повинні мати прямого доступу. Політика безпеки СБД має бути виключною, тобто доступ ззовні повинен реалізуватись лише у архітектурі «клієнт/сервер», причому жодний зовнішній клієнт (комп'ютерна система або програмний процес) не повинен мати виключних прав доступу. Доступ до фізичної структури СБД, який потрібний для адміністрування його роботи, має реалізуватись лише при безпосередньому керуванні комп'ютером. Тобто СБД повинен вміти розпізнавати «рідні» та зовнішні програмні процеси та відповідно контролювати власну безпеку. Звісно,

порушення безпеки очікується, в основному, із боку КОБС, але автоматизована бібліотечно-інформаційна система (АБІС), яка працює з БнД та БД СБД, теж прямо або побічно може становити загрозу безпеці даних на сервері, тому доступ обмежується з обох боків.

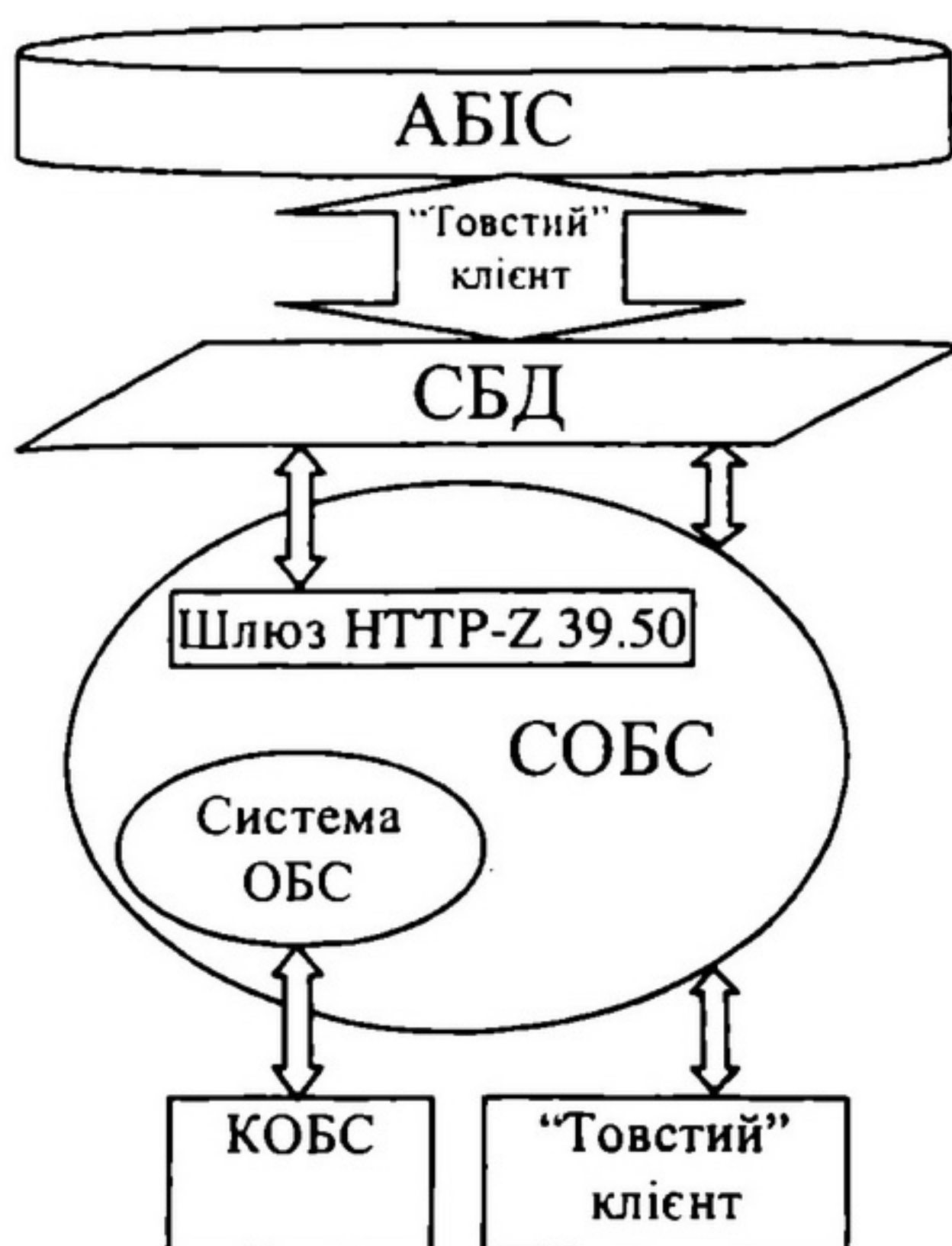
Доступ КОБС до СБД проходить у три етапи. КОБС отримує доступ до системи ОБС, яка, у свою чергу, у якості агента має доступ до шлюзу – клієнта СБД. Така схема доступу не лише забезпечує захист даних на СБД від несанкціонованого доступу користувачів, але й значно покращує швидкість роботи СБД, оскільки маршрутизація запитів проходить безпосередньо на СОБС. У такій архітектурі СБД виступає окремою комп'ютерною системою, яка поєднана із серверною частиною за допомогою програмного шлюзу *HTTP-Z 39.50*. СБД працює одразу з багатьма БД, тому функцією шлюзу є уніфікація доступу до будь-якої з БД СБД згідно з протоколом *Z 39.50*.

СБД є також комп'ютерною системою, відокремленою від АБІС. Це пояснюється одразу трьома факторами. По-перше, про що вже йшлося, СБД має бути захищений від несанкціонованого доступу з боку АБІС. По-друге, сама АБІС потребує захисту від користувачів, і оскільки користувачі не мають прямого доступу до СБД (тобто запити користувачів маршрутизуються системою ОБС, яка не має жодних прав доступу до АБІС), відповідно АБІС стає повністю захищеною від них. І, по-третє, якщо включити СБД до фізичної структури АБІС із можливостями прямого доступу до нього, це істотно знизить сітьовий трафік та погіршить його роботу.

Отже, ми маємо два фізичні сервери:

- СБД, на якому зберігаються системи електронних каталогів та картотек бібліотеки, повнотекстові та інші БнД та БД;
- СОБС, до структури якого входять:
 - система ОБС – програмна оболонка для інтерактивної взаємодії з користувачами та забезпечення комунікаційних сервісів,
 - шлюз *HTTP-Z 39.50* – клієнт для доступу до БнД та БД СБД,
 - «рідні» БД – ті БД, якими користується лише система ОБС або її комунікаційні ресурси. Оскільки СОБС та АБІС не поєднані, до «рідних» БД не можуть належати БД, із якими працює АБІС. Оскільки СОБС має дружню для користувачів політику доступу, до «рідних» БД можуть належати лише ті БД, які не потребують виключного захисту.

Доступ до СОБС можливий лише під час сеансу зв'язку, причому процедури відкриття та закриття

сеансу зв'язку мають суворо контролюватись СОБС. Під час установлення сеансу зв'язку СОБС отримує від клієнта разом із запитом на відкриття сеансу зв'язку певний пакет даних, необхідний для ініціалізації КОБС. Сервером обробляються отриманий пакет даних та створюється *контрольний пакет сеансу зв'язку*. Цей пакет включає:

- інформацію про користувача ОБС,
- інформацію про КОБС (його апаратні та програмні можливості, а також його проксі-сервер),
- журнал сеансу зв'язку (історію запитів, журнал доступу до ресурсів та додаткову інформацію серверів).

Контрольний пакет поповнюється протягом усього сеансу зв'язку і знищується СОБС лише після закриття сеансу зв'язку. Ця схема забезпечує прозорість доступу до БнД та БД, отже і легкість контролю за доступом. Якщо відбувається порушення прав доступу, порушник одразу ж ідентифікується сервером за контрольним пакетом. Доступ поза сеансом зв'язку ідентифікується СОБС як абсолютне порушення безпеки серверу, у такому випадку СОБС повинен одразу ж відповісти блокуванням каналу доступу, за яким зафіксоване порушення.

Доцільність використання контрольного пакета сеансу зв'язку важлива ще й з точки зору простоти ведення бібліотечної статистики. Після закриття сеансу контрольний пакет передається на обробку статистичному модулю системи ОБС і лише після цього знищується. Навіть без детальної обробки контрольного пакету модуль може отримати три основні показники бібліотечного сервісу: відвідуваність, кількість читачів та видача. Кількість пакетів, отриманих модулем на обробку – це відвідуваність СОБС. Кількість оригінальних клієнтів – це другий показник (якщо не використовується реєстрація користувачів, то підраховується кількість оригінальних хост-систем). Кількість та види наданого сервісу містяться у журналі сеансу зв'язку. Залежно від того, якої складності буде контрольний пакет, статистику можна вести за більшою або меншою кількістю показників. Такий механізм – простий і водночас – дуже дієвий. До того ж, інформація з контрольного пакету може бути потрібна також і користувачеві. Тому, за запитом КОБС, перед закриттям сеансу зв'язку, журнал сеансу зв'язку може бути переданий КОБС у вигляді текстового файлу.

Хоча у кожній системі ОБС мають бути певні обов'язкові компоненти, проте розробити універсальне програмне забезпечення не можливо. Розробка системи ОБС має здійснюватись індивідуально для кожного окремого випадку її використання.

Причому, при розробці цієї системи важливим є поєднання зусиль програмістів, адміністраторів комп'ютерних мереж та обслуговуючого штату бібліотеки. Найкращим варіантом є самостійна розробка службою ОБС програмного забезпечення СОБС без використання програмного ядра, динамічних бібліотек та інших програмних компонентів третіх осіб. При такому варіанті працівникам служби ОБС буде значно легше адмініструвати роботу системи. Проте, не кожна бібліотека може дозволити собі утримання висококваліфікованих програмістів, тому ядро системи ОБС може бути отримано службою ОБС від третіх осіб. Сама ж служба ОБС у такому разі буде займатись лише розробкою програмних надбудов системи та оформленням системи ОБС в електронну публікацію. У будь-якому разі служба ОБС повинна визначитись з програмною платформою системи ОБС. Оскільки система ОБС призначена для роботи у онлайнному режимі, її програма має розроблятися на відповідній програмній платформі. Вдалим вибором є Java компанії Sun Microsystems Inc., причому особливо багатообіцяючими є можливості перехресної Java-платформи. Такий вибір зумовлений цілим рядом факторів. По-перше, мова Java надає великі можливості, оскільки є об'єктно-орієнтованою, вона розроблена спеціально для створення програм роботи в Інтернет та вже добре зарекомендувала себе. По-друге, Java як мова програмування створена на основі мови C++, відома багатьом програмістам і легка для сприйняття ними, тому у служби ОБС не буде особливих проблем при зміні штату програмістів (цей фактор вигідно відрізняє даний продукт від інших подібних, наприклад, Perl або PHP). Ефективним є використання технологій RMI та JDBC для інтегрування роботи різних програмних пакетів Java та роботи з розподіленими БД. Ці технології забезпечують весь набір необхідних інструментів для роботи з розподіленими даними та повністю підтримуються Java-програмами. Слід відмітити, що Java-технології забезпечують досить високий рівень безпеки як сервера, так і клієнтського комп'ютера. Розробники цих продуктів запевняють, що жодна Java-програма (або Java-апплет) не здатна допустити або пропустити порушення безпеки, а ці аргументи дуже вагомими. До того ж, використання мови Java на програмному рівні, поряд із використанням на інтерфейсному рівні технології Java Web Start та мови JavaScript, зробить систему ОБС достатньо потужною та легкою у використанні та адмініструванні. І, нарешті, що головне, віртуальна машина Java, яка постачається разом із найпопулярнішими браузерами (MS Internet Explorer та Netscape Navigator), за-

безпечує виконання Java-апплетів незалежно від платформи користувача. Отже, тут ми говоримо про підтримку Java-програмами архітектури «клієнт/сервер» на всіх її рівнях.

Основні переваги ОБС

Як уже зазначалося, ОБС – це процес забезпечення комп'ютерною системою дистанційного доступу користувачів комп'ютерної мережі до електронних ресурсів, що передбачає процес інтерактивної взаємодії між клієнтською та серверною сторонами. Відповідно до цього й будемо формулювати переваги цього виду бібліотечного сервісу.

Переваги надання бібліотечного сервісу комп'ютерною системою:

- Ненормованість у часі. Комп'ютерна система може працювати цілодобово.
- Швидкодія. Комп'ютерна система працює набагато швидше людини, тому вона може обслуговувати більшу кількість запитів.
- Логічність роботи. Комп'ютерна система не здатна на помилку при виконанні логічних операцій. Тому ретельно розроблений алгоритм обробки та виконання запиту забезпечує високу якість наданої відповіді.
- Оптимізація використання фінансових та кадрових ресурсів. Комп'ютерна система вигідна економічно, бо електроенергія, яку споживає комп'ютер, коштує дешевше, ніж робочий час співробітника бібліотеки.
- Адаптивність. Комп'ютерна система працює, одночасно оптимізуючи свою роботу.
- Комп'ютерна система легко тиражується, тому одну систему можна встановлювати на кілька комп'ютерів.
- Зняття мовних бар'єрів при наданні бібліотечного сервісу. Комп'ютерна система може працювати із запитом різними мовами.
- Зняття психологічних бар'єрів при наданні бібліотечного сервісу. Комп'ютерна система менше відлякує інтравертних осіб, тому для них вона є найкращим «бібліотекарем».
- Зняття дискримінаційних бар'єрів надання бібліотечного сервісу. Комп'ютерна система не здатна на особисті уподобання та переваги, тому знімається питання дискримінації користувачів за ознакою статі, віку, освіти тощо.
- Безперервність надання сервісу. Комп'ютерна система не потребує перерв у роботі та відпочинку, вона не відключається від роботи самовільно та весь час працює у єдиному навантаженні.
- Використання комп'ютерних систем підви-

щує рівень інформаційної культури та комп'ютерної грамотності користувачів та бібліотекарів, привчає їх до легкої адаптації до новацій та змін, тобто сприяє більш легкій орієнтації людей у світі, що постійно змінюється.

Переваги використання комп'ютерної мережі (Інтернет):

- Вирішення проблеми локальності бібліотечних ресурсів:
 1. Ресурси Інтернет доступні майже всім. Ті, хто не має доступу до Інтернету вдома, у друзів, у навчальному закладі або на роботі, можуть звернутись до бібліотеки, яка надає такий доступ усім бажаючим.
 2. Ресурси Інтернет доступні майже всюди. Користувач бібліотеки може отримати бібліотечний сервіс майже з будь-якої точки світу.
 3. Ресурси Інтернет доступні майже завжди (окрім періодів технічного обслуговування сервера бібліотеки або провайдера, який надає доступ до Інтернету). Користувачі не обмежені режимом роботи бібліотеки, вони можуть отримувати сервіс у будь-який зручний для них час доби та день тижня.
 - Вирішення проблеми вивільнення приміщень бібліотеки за рахунок надання значній частці читачів сервісу поза межами бібліотеки.
 - Збільшення показника відвідуваності бібліотеки шляхом залучення тих користувачів, які не можуть відвідати її особисто.
 - Створення оперативного комунікаційного каналу між різними приміщеннями бібліотеки, що створює умови для ефективної бібліотечної роботи.
 - Створення оперативного комунікаційного каналу для зв'язку з іншими бібліотеками та іншими організаціями, що створює умови для ефективної міжбібліотечної співпраці, створення зведених каталогів, МБА та ММБА, створення й розвитку спільних електронних проєктів та електронної доставки документів.
 - Інтернет надає бібліотеці доступ до інформаційного змісту з усього світу, сприяє більш повному комплектуванню електронними документами.
- Переваги електронних ресурсів:
- Електронні ресурси не локалізовані, їхні копії можуть передаватись по комп'ютерних мережах.
 - Електронні ресурси легко копіюються, причому копіювання електронного ресурсу не призводить до погіршення стану оригіналу.

- Електронні ресурси дуже гнучкі, їх легко можна переформатовувати, змінювати, доповнювати та синтезувати з іншими ресурсами.
- Бази даних електронних ресурсів легко індексуються та оптимізуються, що значно полегшує пошук потрібного ресурсу.
- Фонди електронних ресурсів на будь-яких сучасних носіях заощаджують площі сховищ бібліотеки.
- Користувач має змогу одразу отримати велику кількість електронних ресурсів, на відміну від традиційних ресурсів, якими бібліотека дозволяє користуватись у обмеженій кількості.
- Використання електронних копій ресурсів на традиційних носіях запобігає пошкодженню або викраденню оригінальних ресурсів.
- Електронні ресурси можуть містити мультимедійну інформацію. Мультимедійна інформація (тобто поєднання текстового та/або графічного зображення з аудіовізуальними ефектами) дозволяє легше засвоювати інформацію, оскільки дані сприймаються комплексно, кількома органами чуття одночасно.
- Електронні ресурси на компакт-дисках мають великий термін зберігання, і при цьому вони не потребують додаткової профілактичної обробки (дезінсекції).

Переваги технології «клієнт/сервер»:

Технологія «клієнт/сервер» дає змогу:

- зменшити сітьовий трафік (розвантажити канали зв'язку);
- оптимізувати використання ресурсів сервера:
 - дозволити використання одного ресурсу одразу кільком користувачам,
 - дозволити використання ресурсу навіть під

час його адміністрування (коригування, доповнення);

- забезпечити невимогливість до платформи користувача;
- вести політику доступу до ресурсів сервера та встановлювати рівень безпеки для кожного вузла мережі або групи вузлів;
- працювати з розподіленими даними та групувати їх за логічними ознаками (тобто представляти дані з різних фізичних структур у єдиній логічній структурі);
- персоніфікувати доступ, тобто фільтрувати інформацію для клієнта.

Підсумовуючи викладене, можна сказати, що ОБС поєднує всі перераховані переваги. Формується новий імідж бібліотеки, що забезпечує сервіс не лише у своєму приміщенні, за допомогою традиційних засобів, а й сервіс змістовно нового типу – сервіс, який доступний усім, завжди й усюди.

Проте, цей тип сервісу не може стати єдиним. Бібліотека має працювати й у традиційному режимі, оскільки машина здатна замінити бібліотекаря на багатьох ділянках роботи, але не на всіх. Людина повинна робити лише те, чого не може зробити машина, а машина повинна робити лише те, що вона може зробити краще людини. Поки машина здатна виконувати лише логічні операції, але якщо вона виконує їх набагато краще, ніж людина, то робити це має саме вона. Але професія бібліотекаря включає в себе також ряд творчих операцій, які комп'ютер не здатний, і ніколи не буде здатний, виконати належним чином. Цим і повинен займатись бібліотекар, його професія стає менш рутинною та більш творчою, і це не остання з переваг ОБС.

(Закінчення – в наступному номері)

Ігор КУЛЬЧИЦЬКИЙ

Комп'ютерна технологія укладання словників: видавничі аспекти

Розглянуто теоретичні і технологічні аспекти створення сучасних словників різного типу. На основі теорії лексикографічних систем розроблено концептуальні моделі ряду україномовних словників і комплексну комп'ютерну технологію їх підготовки до друку.

Одним з аспектів автоматизації лексикографічних робіт є реалізація укладання словників у виг-

ляді комп'ютерної технологічної лінії, де на різних етапах застосовуються різні пакети програм, як спеціалізовані, так і загальні, які комплексно впроваджують у словникарство новітні інформаційні технології.

Така лінія має відповідати наступним вимогам:

Кульчицький Ігор Маркіянович, ст. викладач Львівської комерційної академії.

- взаємозв'язок між її складовими відбувається на рівні обміну даними;
- її пакети програм мають бути зручними у користуванні, тобто відповідати сучасним вимогам «дружності» інтерфейсу;
- її пакети програм мають дозволяти просте нарощення своїх можливостей.

Така технологічна лінія має наступні складові частини¹:

1. Підготовча робота. Цьому етапу відповідають програмні засоби для автоматизації обробки джерел до укладання словника та створення початкової картотеки.

2. Наповнення та супровід початкової бази даних. Програмні засоби цього етапу повинні дозволяти ручний ввід інформації, імпорт даних з попереднього етапу, редагування та доповнення введеної інформації, комплексну перевірку структурної та семантичної коректності, несуперечливості та повноти зібраних даних.

3. Реструктуризація лексикографічної бази даних та вибір даних для конкретних застосувань. На цьому етапі програмні засоби повинні з лексикографічної бази даних створювати інформаційні бази конкретних застосувань (наприклад, текст словника для поліграфії або довідкова словникова система).

4. Конкретні застосування зібраних даних. Програмні засоби цього етапу дають змогу використовувати реструктуризовані дані конкретним чином:

- для виготовлення оригінал-макету словника певного типу;
- як спеціалізовану інформаційно-довідкову систему;
- як складову частину інших програмних комплексів;
- як вхідні дані різних лінгвістичних досліджень тощо.

Центральною складовою технологічної лінії є лексикографічна база даних (ЛБД). Зазначимо, що з точки зору інформаційного наповнення ЛБД не розглядається як така, що відповідає одному конкретному словнику. Лексикографічна база даних містить широку сукупність лексикографічної інформації, включно з робочою, тому на її основі можна отримати цілу сукупність словників.

Одним із важливих застосувань зібраної у ЛБД інформації є поліграфічне видання на її основі словника певного типу. Специфічною особливістю книжної словникової статті є її складне поліграфічне оформлення: часта зміна шрифтів, система розділових знаків, що позначають елементи статті

тощо. Специфіка форматів розміченого тексту та складність структури словникової статті потребує розробки та застосування на цьому етапі відносно простих, але унікальних програм. Основні функції, що їх мають виконувати такі програми, це автоматична генерація форматowanego тексту словника з подальшою його кінцевою обробкою у видавничій системі. На видавничу систему, якою у подальшому буде оброблятися текст, накладаються дві вимоги:

- система повинна сприймати формат згенерованого тексту;
- система повинна працювати зі стилями та шаблонами форматування тексту².

Розглянемо кілька підходів до розробки програм автоматичної генерації тексту словника з ЛБД.

Генерація тексту відповідно до специфічних вимог програм-конверторів видавничих систем.

У цьому випадку текст статей словника доповнюється відповідними службовими кодами, які при перетворенні тексту сприймаються програмою-конвертором як ознаки форматування. Такий підхід використано у програмі MonoType, яка орієнтована на створення оригінал-макетів книжок. Так, для переходу на жирний шрифт у ній використовується комбінація однобайтових кодів 255+50, похилого – 255+49, нормального – 255+48. Перемикання між латинськими та кириличними шрифтами здійснюється, відповідно, службовими кодами <F2 та <F6, а наголошена буква позначається апострофом після неї. Такий підхід дозволяє достатньо повно використовувати макетувальні можливості програми верстки, однак вимагає багато ручної роботи безпосередньо у її середовищі.

Безпосередній імпорт інформації з бази даних у середовище верстальної програми. Такий спосіб пропонує програма Adobe PageMaker, для чого в системі мають бути встановлені:

- драйвери версії 2.5 та джерела даних стандарту ODBC (Open DataBase Connectivity – відкритий доступ до даних);
- фільтр та доповнення ODBC.

Фільтр дозволяє імпортувати достатньо прості файли даних, які не мають посилань, та автоматично оновлювати зв'язки з ними. Доповнення дає можливість імпортувати більш складні файли даних та допускає детальне редагування SQL-запитів, однак робить неможливим автоматичне оновлення інформації.

На нашу думку, такий підхід можна використовувати для генерації словників відносно простої структури, позаяк засобами SQL генерація статей, наприклад, перекладного двомовного словника є

важкоздійсною і потребує використання виконуваних процедур середовища СКБД. Окрім того, отриманій текст словника вимагає серйозної обробки у середовищі видавничої системи, для чого необхідні користувачі відповідної кваліфікації.

Використання СОМ-технологій. Прикладом використання такої технології може бути ситуація, коли лексикографічна база даних реалізована у середовищі SQL-сервера InterBase, а текст книжної форми словника передбачається генерувати у форматі редактора MS Word засобами користувацької частини програмного забезпечення доступу до ЛДБ, яке, в свою чергу, реалізоване в середовищі Delphi. Такий підхід дозволяє унезалежитись від вимог імпорту даних текстових процесорів та створювати власні шаблони генерації форматowanego тексту статей словника програмними засобами доступу до ЛБД. Однак в такому випадку використовувати можна лише ті програми обробки текстів, які є СОМ-серверами.

Позбутись останнього недоліку дозволяє **генерація тексту словника у форматі RTF**. Формат RTF був визначений фірмою Microsoft як стандартний для обміну текстовими документами. На сьогодні його підтримують практично всі текстові редактори та видавничі системи³.

Інформація у форматі RTF записується тільки відображуваними символами з наборів ASCII, MAC та PC і поділяється на якісну та управляючу. Якісна інформація – це безпосередній текст документа. Управляюча інформація або описує формат документа та тексту, або призначена для опису різних об'єктів, що включені в документ: малюнки, рисунки, графіки, таблиці, символи національних алфавітів тощо. Будується документ за такими правилами:

1. Управляюча та якісна інформація чергуються.
2. Документ починається з управляючої інформації, яка визначає його загальні характеристики: шрифти, стилі, розмір сторінки тощо.
3. Будь-яка управляюча інформація починається символом «\».
4. Для задавання управляючої інформації використовують букви латинського алфавіту та цифри від «0» до «9», її поділяють на управляючі слова та управляючі символи. Управляючі слова – це послідовність символів з розділювачем у кінці: <послідовність символів> <розділювач>.

5. Для управляючих символів використовують окремі букви: \ <control symbol>.

6. Розділювачами можуть бути такі символи:

✓ Прогалина, причому цей символ відноситься до управляючого слова.

✓ Цифра або знак «-». Після цих символів має йти параметр з розділювачем. Як розділювач може бути використана прогалина або інші символи, крім цифр і букв.

✓ Всі символи, що відрізняються від цифр і букв. Ці символи не належать до управляючого слова.

7. Нерозпізнана управляюча інформація пропускається.

8. В RTF-форматі можна окремі послідовності об'єднувати в групи за допомогою фігурних дужок. Такі групи створюються, наприклад, при описі колонтитулів, полів, блоків тексту тощо. Дія управляючої послідовності, розміщеної перед дужками, поширюється на всю групу, якщо всередині дужок не задано іншого.

9. Якщо символи «V», «{» або «}» необхідно розмістити в звичайному тексті, то перед ними слід поставити зворотню косу риску: «\», «\{», «\}».

Використання формату RTF дає змогу легко описувати шаблони сторінок, міняти спосіб форматування статей словника, управляти інформацією у колонтитулах. Авторський досвід використання цього підходу показав, що після імпорту згенерованої у RTF-форматі інформації у текстовий процесор трудові витрати на кінцеве форматування оригінал-макету словника є мінімальними. Тому, на нашу думку, використання формату RTF є найбільш гнучким способом генерації книжної форми словника при створенні програмного забезпечення технологічної лінії укладання словників на персональних комп'ютерах.

Література

1. *Бори Г.* Форматы данных: Пер. с нем. – К.: Торгово-издательское бюро ВНУ, 1995. – 472 с.
2. *Камарда Билл.* Использование Microsoft Word 97: Пер. с англ. – Изд.-бестселлер. – К.; М.; СПб.: Издательский дом «Вильямс», 1998. – 800 с.; *Широков В. А.* Інформаційна теорія лексикографічних систем. – К.: Довіра, 1998. – 331 с.
3. *Кульчицький І.* Використання абстрактних моделей для укладання словників на комп'ютерах // Інформаційні системи та мережі. – 2000. – № 406. – С. 170–179.

Марія ПАРАХІНА

Етнографічні дослідження у виданнях ВУАН 20–30-х років ХХ ст.

У статті на підставі узагальнення значної кількості архівних та опублікованих матеріалів охарактеризовано видавничу діяльність ВУАН у розвитку етнографії у 20–30-ті рр. ХХ ст. Розкрито роль структурних підрозділів ВУАН, найважливіші результати їх роботи у висвітленні в тогочасній періодиці проблем та розвитку етнографії. Дається ґрунтовний аналіз публікацій щодо висвітлення етнографічних досліджень, які значно збагатили бібліотечні фонди та історичні архіви і мають велику наукову цінність.

У 20–30-х рр. ХХ ст. установи Всеукраїнської академії наук (Етнографічна комісія, Кабінет антропології та етнології ім. Ф. Вовка, Кабінет примітивної культури кафедри історії України під керівництвом М. Грушевського і Кабінет музичної етнографії під керівництвом К. Квітки, Краєзнавча Комісія, Кабінет по виучуванню національних меншин, Комісія Краєзнавства та інші) підготували низку оригінальних праць з етнографії, що мали виняткове наукове та практичне значення¹.

Етнографічна Комісія розпочала свою діяльність 1 червня 1921 р. Очолив її видатний учений Андрій Лобода, що зробив вагомий внесок у низку галузей суспільних наук: фольклористику, етнографію, літературознавство, історію театру. А. Лобода досліджував не тільки український, але й слов'янський народний епос. Його перу належать статті з вітчизняної історії та етнографії, присвячені, зокрема, діяльності М. Максимовича, В. Антоновича, низка ґрунтовних літературознавчих праць, нариси з історії вітчизняного театру, освіти².

Дуже популярними свого часу були посібники з народної творчості, української літератури, підготовлені А. Лободою на основі своїх лекцій і віддруковані на правах рукопису для потреб студентів.

Звертається А. Лобода і до теми фольклористики та етнографії, зокрема пише статті про фольклорно-етнографічну діяльність П. Куліша «П. О. Куліш – етнограф» та ін.³

У роботі Етнографічної Комісії брав активну участь В. Петров. Йому належать ґрунтовні праці з проблем етногенезу слов'ян, походження українського народу.

Також працівники Комісії вели велику експедиційну роботу, виїжджали до різних областей України та за її межі для організації нових фольклорно-етнографічних осередків, для збирання матеріалів народної творчості. Завдяки експедиційній роботі

науковців та збирацькій діяльності кореспондентів у фондах Комісії зосередилися сотні фольклорно-етнографічних записів, велика колекція рецептів приготування народних ліків та ритуальних предметів.

У 1920-ті рр. пам'ятною була робота Кабінету музичної етнографії під керівництвом її засновника видатного музиканта К. Квітки. Невеличкий штат науковців провадив активну експедиційну роботу і записував на фонограф старовинні історичні пісні, думи, музичний фольклор не лише українського, а й інших народів. Проводилася культурно-просвітницька робота, зокрема масові музично-етнографічні вечірки⁴.

На сторінках «Записок Етнографічного товариства» у «Вступних увагах до музично-етнографічних студій» К. Квітка виклав чимало важливих положень у справі розвитку етномузикології в Україні. Найголовнішим завданням учений вважав дослідження генези й еволюції народної музики в порівняльному аспекті. Досліджуючи культурні взаємовпливи в українській музиці, К. Квітка велику увагу приділяв впливам Сходу на музичну культуру українців і доводив обопільність, взаємність зв'язків. З цього питання він опублікував ряд статей, зокрема «До питання про тюркський вплив на українську народну мелодію», «Ритмічні паралелі в піснях слов'янських народів» та ін.⁵

У 20-ті рр. на ниві музичної етнографії працювало також Музичне товариство ім. Леонтовича. У 1923–1931 рр. товариство видавало журнал «Музика», а харківська група – журнал «Музика мас». За його ініціативою було надруковано оригінальну працю професора М. Грінченка «Історія української музики».

Під впливом загального розвитку етномузикології в Україні працювали й інші осередки музичної етнографії. Найбільш плідною була діяльність Гната Хоткевича в Харкові. Він підготував надзвичайно цінну наукову розвідку «Музичні інструмен-

¹ Паракіна Марія Богданівна, аспірантка Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

ти українського народу», в якій висвітлював історію походження багатьох музичних інструментів, музичну культуру українців упродовж віків.

Багато праць у галузі духовної культури українців, які з'являлися в 20–30-ті рр., мають не оцінене значення і сьогодні. Так, книга з народної хореографії «Теорія українського народного танка» В. Н. Верховинця виходила трьома виданнями. Завдячуючи цій праці здобули світову славу хореографічні школи Василя Авраменка, Павла Вірського. На жаль, нині дослідження з народної хореографії, цього найдавнішого виду мистецтва, занедбані зовсім⁶.

Розпочинаючи свою роботу, співробітники Комісії відразу ж прагнули створити методичну базу для народознавчих досліджень на місцях. Вже в 1923 р. Комісії вдалося здійснити видання надзвичайно необхідної для етнології «Програми для збирання етнографічних матеріалів» О. Курило. Детальні методичні програми для збирання етнографічних матеріалів склали співробітники Комісії, відомі вчені-краєзнавці В. Г. Ляскоронський, В. Г. Кравченко, Є. А. Рихлік⁷. В «Етнографічному віснику» Комісії (у 1925–1932 рр. вийшло 10 випусків) під редакцією А. Лободи і В. Петрова було вміщено близько 150 наукових статей і публікацій з питань фольклористики, етнографії, понад 100 рецензій на українські та зарубіжні видання.

«Етнографічний вісник» – це орган Етнографічної Комісії, один з найважливіших фольклорно-етнографічних осередків, який відіграв важливу роль у становленні і розвитку української фольклористики та етнографії. Відбиваючи характер діяльності Комісії, яка виділялася з-поміж інших фольклорно-етнографічних установ України найбільшим розмахом збирацької та дослідницької праці, найтіснішим зв'язком з масами, найбільшим інтересом до побуту і творчості народу, він посідав чільне місце серед таких періодичних наукових видань, як «Матеріали до етнології», «Первісне громадянство та пережитки на Україні», «Побут»⁸.

В «Етнографічному віснику» у 1925–1931 рр. було вміщено розвідки та публікації з найрізноманітніших галузей фольклористики та етнографії, рецензії на радянські та зарубіжні фольклорно-етнографічні видання, інформацію про поточну роботу Комісії. Авторами збірника були провідні вчені акад. А. Лобода, К. Квітка, В. Петров, П. Попов, К. Черв'як, В. Білицька, В. Білий, часто друкувались тут праці і російських етнологів та фольклористів – Д. Зелена, Є. Кагарова, О. Нікіфорова.

«Етнографічний вісник» публікував статті, в яких робилися спроби окреслити завдання етнографічної науки, дати чіткіше визначення таких термінів,

як етнографія, етнологія, антропологія, фольклористика. Збірник приділяв чималу увагу такому питанню, як методика збирання фольклорно-етнографічних матеріалів⁹.

Звернення «Етнографічного вісника» до сучасності поєднувалось з пильною увагою до питань наукової спадщини. Майже в кожній книзі цього видання під рубрикою «Статті й матеріали з історії української етнографії» можна знайти публікації, бібліографічні покажчики чи повідомлення про віднайдені рукописи фольклорно-етнографічних записів, які зберігалися в різних архівах, а також нариси про діяльність українських учених.

Приділяв увагу «Вісник» і проблемам давньоруських вірувань, обрядів українців. Автори праць з цих питань прагнули віднайти прадавні корені українців, довести, що джерелом численних фольклорних сюжетів, образів, мотивів, обрядів та вірувань українського народу були глибинні індоєвропейські релігійні уявлення та міфи. Керуючись настановами Етнографічної Комісії, яка з самого початку своєї діяльності висунула завдання дослідження культури всіх народів, котрі проживали на території України, часопис друкував матеріали з фольклору й побуту євреїв, болгар, греків та інших народів¹⁰.

Широким колом наукових інтересів була позначена рубрика «Рецензії», де друкувались і ґрунтовні рецензії, і короткі анотації, і бібліографічні покажчики фольклорно-етнографічної літератури.

Вже в першій книзі було вміщено статті А. Лободи «Сучасний стан і чергові завдання української етнографії», К. Квітки «Музична етнографія на заході», О. Пчілки «Українські народні легенди останнього часу», В. Петрова «Спроби монографічного дослідження села» та інші. Публікувались й огляди, критика та бібліографія¹¹.

У II–IV книгах «Етнографічного вісника» члени Етнографічної комісії, зокрема Євген Рихлік, Євген Кагаров, Володимир Білий, робили огляд зарубіжних видань, рецензували праці німецьких, чеських, англійських, французьких учених.

П'ята книга «Етнографічного вісника» була ювілейним збірником на пошану академіка Дмитра Багалія з нагоди його 70-ліття та 50-ї роковини наукової діяльності. В ній опублікували свої матеріали видатні тогочасні вчені, зокрема, славіст Дмитро Зеленин (стаття «Східнослов'янські хліборобські обряди, качання і перекидання по землі»), В'ячеслав Камінський («Ґрунтовне дослідження про свято Купала на Волинському Поліссі»), Дмитро Яворницький («Рибальчі заводи на низу Дніпра»), А. Носов («Матеріали до антропології України. Українці Поділля») та інші¹².

Шоста книга «Етнографічного вісника» (1928) була присвячена пам'яті видатного вченого-археолога, етнолога, музеєзнавця Данила Щербаківського. В цьому ж номері були вміщені надзвичайно важливі з методологічного боку статті К. Квітки, В. Петрова, М. Корниловича. Тут же подавалася інформація про діяльність Музею Слобідської України ім. Григорія Сковороди в Харкові¹³.

Інший друкований орган комісії, «Бюлетень Етнографічної комісії» (у 1926–1930 рр. вийшло 16 номерів), також відображав основні форми діяльності Комісії – наукові дослідження духовної і матеріальної культури, традицій, звичаїв та обрядів, вірувань, народно-побутового календаря, записи легенд та пісень, вивчення народного житла, господарства, знарядь праці. «Бюлетень» орієнтував етнологів на точність і повноту збору народознавчого матеріалу, потрібно було дбати, щоб записи були точними і вірними, інакше праця не буде нічого варта¹⁴.

«Бюлетень» мав своїм завданням друкувати статті і матеріали методологічно-інструктивного характеру, практичні плани дослідницької роботи, інструкції, програми з окремих питань, вказівки щодо організаційної роботи, огляди літератури, зразки вправ і дослідів, відповіді на запитання кореспондентів до Комісії. Редагували «Бюлетень» акад. А. Лобода та В. Петров.

«Бюлетень Етнографічної комісії» мав інструкційно-інформативний характер і відіграв важливу роль у розгортанні збирацької роботи. Вельми цінною рисою цього видання, як і діяльності Комісії взагалі, був підхід до вивчення фольклору, побуту та народного мистецтва в їх природному комплексі, органічному взаємозв'язку. З цього погляду особливо цікаві програми про дукачі та про рушник, розраховані на вивчення зразків народного мистецтва в історико-етнографічному аспекті, а також публікації гаївок з детальною характеристикою їх літературних і музично-хореографічних рис, особливостей побутування.

За п'ять років (1926–1930) вийшло 16 номерів «Бюлетеня». Було підготовлено ще шість номерів, однак через реорганізацію академічних установ на початку 30-х, у тому числі Етнографічної Комісії, вони не змогли вийти¹⁵.

На змісті «Бюлетеня» яскраво відбилосся складне переплетення позитивного і негативного в роботі Комісії.

Вміщений у «Бюлетені Етнографічної комісії» запитальник для збирання матеріалів з народного календаря розробив Василь Кравченко за діяльної участі Андрія Лободи та Віктора Петрова. Він скеровував збирача на записування всіх фольклорно-

етнографічних явищ, пов'язаних із народним календарем – звичаїв, обрядів, прикмет, вірувань, легенд, казок, прислів'їв, приказок, загадок, пісенно-танцювальної творчості, особливо наголошуючи на залишках дохристиянської основи календарної поезії та обрядовості, пов'язаною з господарською діяльністю людини.

Окремий випуск «Бюлетеня Етнографічної комісії» присвячено поєднанню фольклорно-етнографічної праці зі шкільним навчанням. Це була методична розробка щодо вивчення школярами історії та культури свого села, району¹⁶.

За тогочасних кризових умов економіки вражає і активна видавнича діяльність учених-етнологів.

Результатом активної бібліографічної роботи Комісії був вихід у 1930 р. збірника «Бібліографія літератури з українського фольклору», а також «Бібліографічного покажчика краєзнавчої літератури на Україні».

Тісний контакт з місцевими етнологами підтримував Музично-етнографічний кабінет Комісії, який самотужки друкував програми для збирання народних мелодій та розсилав їх місцевим етнологам. У результаті, тільки в 1927 р. до Кабінету було надіслано 400 нових записів українських народних пісень.

Слід відзначити вихід у 1929 та 1931 рр. двох збірників статей Комісії з історії чумацтва і лоцманства в Україні¹⁷.

Взірцевою була діяльність співробітника Етнографічної та інших комісій ВУАН проф. В. Г. Кравченка. На основі зібраного під час експедицій матеріалу видавався рукописний журнал «Етнограф» (14 випусків), який зберігається в рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології¹⁸.

В. Кравченко друкує свої статті й матеріали в «Етнографічному віснику»: «Осапатова Долина» (1926, кн. 2); «Псалми», що в 1923–24 рр. співали прочани під час подорожувань до різних чудес (1927, кн. 4), «Шопка (Вертеп)» (1928, кн. 6); у «Первісному громадянстві» – «Матеріали про вогонь» (1927, т. I–III).

У 1927 р. Комісія підготувала до друку збірники фольклорних матеріалів Поділля та Шевченківських місць.

Членом Етнографічної Комісії ВУАН була Лідія Шульгіна. Вона здійснила ряд експедицій на Чернігівщину, Вінниччину, Київщину та в інші регіони України. Збрала й описала тисячі музейних експонатів, підготувала низку наукових програм з методики збору фольклорно-етнографічних матеріалів («Пасічництво», «Народний календар»).

Великі плани наукової роботи в галузі етнографії

були намальовані Кабінетом антропології та етнології ім. Федора Вовка, заснованим у березні 1921 р.

Розроблена Ф. Вовком методика створення етнографічної експозиції знайшла застосування у практиці музеїв України, відкрила можливість формування цінних колекцій не лише в провідних, а й у провінційних етнографічних осередках. Професор Ф. К. Вовк залишив після себе значну наукову спадщину – понад 450 друкованих праць, рукописів, креслень, малюнків (понад 5000 аркушів) та інших матеріалів.

Разом із заснуванням Кабінету при ньому організовано також бібліотеку, що мала спеціальну літературу у галузі антропологічних наук. Бібліотека входила у систему закладів Кабінету як органічна частина, без якої неможлива ані наукова обробка відповідних матеріалів, ані підготовка наукових праць до друку.

Основою бібліотеки стали книгозбірня Ф. Вовка, яка складалася з книжок з антропології, етнології, палеоетнології, історії культури і часописів з цих галузей знання.

З 1921 р. йшло поповнення бібліотеки в кількох напрямках: придбання видань, як періодичних, так і окремих книжок, яких бракувало у книгозбірні Ф. Вовка; поповнення дефектних комплектів; отримання нової загальносоюзної та іноземної літератури.

Загальне число книжок, що надійшли до бібліотеки в 1921–1924 рр., – 852 у 1196 частинах. Цей великий книжковий скарб з першого ж року існування Кабінету був доступний для користування всім, хто цікавився спеціальною літературою.

Таким чином, бібліотека Кабінету була не тільки помічником його співробітникам, але й давала змогу поширювати наукові знання у тих галузях, які репрезентував Кабінет, серед широких кіл громадськості, як місцевої, так і поза межами Києва.

Першим керівником Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка став його учень, антрополог, етнолог Олександр Алешо. Про свого вчителя О. Алешо написав статтю «Федір Вовк як антрополог» (К., 1919).

Добре володіючи іноземними мовами, він перекладав етнографічні, фольклористичні праці відомих європейських учених, щоб познайомити з ними українського читача. Його праці зберігаються у Рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського НАН України та в архіві Інституту археології НАН України – переклади праць професора Лейпцизького університету доктора Карла Вейле «Культура безкультурних» та «Початки людської культури», професора В. Клінгера «З історії казкових мотивів ан-

тичного походження», який широко залучав для порівняння і українські фольклорні матеріали.

Важливим науковим доробком О. Алешо є антропологічні та етнографічні карти, складені ним до розділів Ф. Вовка про антропологічні та етнографічні риси українського народу у працях «Український народ в его прошлом и настоящем». В архівах зберігаються праці О. Алешо «Матеріали до етнографічної карти», зібрані за анкетною Російського географічного товариства, що містять інформацію про поширення у районах різних типів та компонентів житла, одягу, знарядь праці¹⁹. Також тут є невеличкі за обсягом «Нотатки етнографічного характеру» – етнографічні спостереження про вичинку шкіри та одяг²⁰.

Науковий співробітник Кабінету Н. Заглада була автором багатьох етнографічних праць. Її праця «Побут селянської дитини» увійшла в першу книгу «Матеріалів до етнології»; «Ярмо» – друга книга «Матеріалів до етнології», її перу належать «Систематичні дослідження над процесом змін в народньому побуті»²¹. У дослідженні «Побут селянської дитини» було використано велику кількість етнографічних фольклорних матеріалів, авторка розкриває картину життя та праці селянських дітей. Написала ряд етнографічних розвідок з питань народного харчування, ремесла та промислів народного мистецтва в Україні. На увагу заслуговує тематичний порадник «Систематичні дослідження над процесом змін в народньому побуті». Він ілюструє певний етап у розробці українськими етнографами теоретичних питань про об'єкт, завдання та методи етнографічної науки. Н. Заглада, віддаючи належне важливості фіксації архаїчних явищ культури, розкриває значення вивчення змін у сфері так званого старого побуту, трансформованих явищ традиційної культури та новотворів у царині усної народної творчості, звичаїв, обрядів. Наголошує на необхідності з'ясування причин, що зумовили виникнення нового; підкреслює значення систематичних стаціонарних методів у здійсненні таких досліджень²².

Великий обсяг роботи Кабінету та її зміст поставили керівництво установи перед необхідністю видання періодичного органу. В 1925 р. побачила світ перша частина «Бюлетеня Кабінету антропології та етнографії ім. Ф. Вовка». В ньому публікувалися матеріали, які висвітлювали етнографічний напрям діяльності краєзнавчих музеїв УРСР, що мало велике методично-організаційне значення для функціонування та розвитку місцевих музеїв.

Так, у частині I Бюлетеня за 1925 рік були опубліковані повідомлення з місць, які давали змогу ознайомитися з етнографічною роботою місцевих осередків.

У 1929 р. за ініціативи акад. А. Лободи при Етнографічній Комісії став працювати Кабінет національних меншин. Серед його завдань – історичний опис життя представників національних меншин в Україні, створення відповідного архіву та музею.

Кабінет національних меншин був покликаний досліджувати історію етнічних груп, культуру, національні традиції, звичаї, обряди і забезпечувати ідеологічний вплив на їх класове виховання, підвищення політичної свідомості. Його діяльність не знайшла висвітлення в тогочасних публікаціях, за винятком окремих інформаційних повідомлень. Більшість робіт, підготовлених науковцями цих установ, так і не побачила світ і лише частково збереглася у вигляді рукописів.

До серії видань Кабінет підготував низку наукових праць, велику монографію про чехів проф. Є. Рихліка²³.

Вдало поєднуючи педагогічну діяльність зі співпрацею у Всеукраїнській академії наук, він зумів підготувати праці, що відзначаються як широтою матеріалу, так і глибиною аналізу. Це, зокрема, засвідчує публікація Є. Рихліка «Досліди над чеськими колоніями на Україні», опублікована у збірнику Етнографічного товариства²⁴.

Оригінальними підходами відзначаються і його інші праці, присвячені чеським колоніям на Житомирщині, в першу чергу села Вільшанка²⁵.

Спробою критичної оцінки доробку з дослідження чеського населення України відзначається стаття Є. Рихліка «З літератури про чехів на Україні», яка й дотепер не втратила свого наукового і практичного значення²⁶.

Залучення молоді до дослідницької роботи не лише сприяло її зацікавленню згаданою проблематикою, а й позитивно позначалася на їх професійному рівні.

Залучення студентів до науково-експедиційної та пошукової роботи відкривало можливості для підготовки замисленої Є. Рихліком фундаментальної праці «Чехи на Україні: історія, колонізація, економіка, соціальний склад, побут, мова, радянське будівництво»²⁷.

Для реалізації дослідження мови, культури та побуту східних народностей було засновано журнал «Східний світ», який почав виходити з 1927 р. Журнал мав науково-суспільний характер, з'ясував зв'язки України зі Сходом у минулому і сучасному, зосереджував увагу на вивченні відносин України й українського населення з народами Сходу і на її території, і поза неї²⁸.

У журналі «Східний світ» планувалася рубрика «Культура і побут за відомостями», як результат вивчення меншин східного походження, переважно

Правобережжя²⁹. Цьому ж була присвячена серія книг і брошур «Східні народи Радянського Союзу», що публікувала статті про історію, побут та культуру татарського, асирійського населення України, нотатки, присвячені маріупольським грекам³⁰.

Важливо відзначити, що на початку 20-х років в Україні налічувалося лише кілька праць, присвячених питанням історії та культури грецького населення. Серед них праця академіка К. Харламповича «Нариси з історії грецьких колоній», написана на широкому історичному матеріалі³¹.

С. Ялі не лише узагальнив опубліковані до нього матеріали, а й знайшов можливість сказати своє вагоме слово в процесі становлення українського елінознавства. Як приклад можна навести оригінальну працю вченого «До історії грецької колонізації півдня України» (1928 р.) і «Національний та революційний рух серед греків УРСР», підготовлену в 1929 р.³²

У своїй роботі С. Ялі подає докладну історію розселення греків в Україні, відповідні статистичні матеріали, посилається на інших зарубіжних дослідників.

У 20-х – на початку 30-х рр. було підготовлено і низку інших праць, присвячених грецькому населенню України. Це роботи А. Куцеволова «Деякі дані про науку і літературу в грецьких колоніях північного побережжя Чорного моря», К. Костана «З літературної творчості маріупольських греків», Т. Теохардіди «Шляхи розвитку новогрецької мови», К. Каргала «Новогрецька народна поезія маріупольських греків», в яких розкриваються самотність грецького народу, їх мови та культури³³.

Ці праці можна розглядати як перший крок до створення фундаментальних, узагальнюючих праць з історії греків в Україні.

Академік А. Ю. Кримський, по суті, сформував дослідження народів тюркської групи як один з провідних напрямів Всеукраїнської академії наук. Його фундаментальна праця «Тюрки, їх мова і література» розглядалася фахівцями як своєрідна енциклопедія тюркології, якої на той час не було в жодній європейській країні³⁴.

Зусиллями провідних українських тюркологів під редакцією академіка А. Кримського в 1929–30 рр. був підготовлений до друку узагальнюючий історичний нарис Кримського ханства, ряд праць, присвячених питанням історії та культури кримських татар³⁵.

За підтримки академіка А. Кримського захопився дослідженнями проблем тюркології Федір Петрунь. Слід відзначити такі його праці: «Татари на Долішньому Надністрів'ї та перехід його турків»³⁶, «Тюркська старовина на степовому Побужжі»³⁷,

«Ханські ярлики на українській землі (татарська Україна)»³⁸.

Позитивне значення мала діяльність професора Ф. Сенгалевича, який доводив необхідність вивчення малих народів не лише в місцях компактного проживання, а й на теренах усєї України. Свої думки і погляди дослідник виклав у доповідях «Курди в Києві», «Угорці в Києві», «Київські корейці» та ін.³⁹

Загалом українськими вченими було нагромаджено і опрацьовано унікальні документи, етнографічні матеріали, що розкривали важливі віхи історії та культури малочисельних народів, які проживали в Україні.

Процес організаційного становлення краєзнавчого руху в Україні в 20–30-х рр. ХХ ст. відзначався різноманітністю методів роботи. У цей період неабияке значення для розвитку етнографічної науки мало утворення та діяльність краєзнавчих організацій, що займалися дослідженням окремих територій, міст та селищ.

Український комітет краєзнавства (УКК) виконував роль організаційного і координаційного центру, підтримував зв'язки з Центральним бюро краєзнавства, осередками в республіці, відповідними організаціями союзних республік, рядом зарубіжних організацій. З діяльністю УКК пов'язані позитивні тенденції в галузі краєзнавства та етнографії.

УКК та його методичне бюро виключну увагу приділяли якісному рівню оволодіння методикою краєзнавчої роботи, найважливішими її формами. Методичне бюро розробило схему основних етапів краєзнавчої роботи, яка допомагала орієнтуватися місцевим дослідникам⁴⁰. Найпростішим з них було проведення спостережень за спеціальними програмами, анкетами, які склалися постійними комісіями ВУАН, науково-дослідними кафедрами ІНО, товариствами, окремими господарськими органами. Наступний етап – організація досліджень, у ході реалізації якого краєзнавці зосереджувалися на поглибленому вивченні проблеми.

Логічним завершенням роботи вважалося практичне застосування в науці, житті надбань краєзнавства, популяризація його результатів серед громадськості. Для цього використовувалася місцева преса, робилися доповіді на різних зібраннях, створювалися музеї, кімнати, де розміщувалися матеріали, що стосувалися місцевої історії.

Велику роль у розгортанні краєзнавчого руху відіграла видавнича діяльність УКК. Періодичне видання – журнал «Краєзнавство» – став виходити з 1927 р. Його мета полягала в об'єднанні краєзнавчих сил України, пропаганді їхнього досвіду, інформуванні про досягнення краєзнавчої думки в Україні

і за її межами. На сторінках журналу систематично вміщувалася різноманітна інформація, друкувалися окремі статті краєзнавців⁴¹. Нариси, методичні поради, інструктивні матеріали належали перу членів УКК, науковців, викладачів вищих навчальних закладів і шкіл, краєзнавців-практиків. Важливе значення для обміну досвідом мала рубрика «Хроніка життя краєзнавчих організацій». Це були стислі повідомлення, які знайомили з досягненнями краєзнавчих осередків наукових центрів і периферії. Повідомлялося про виникнення нових краєзнавчих формувань у навчальних закладах, про їх досягнення, пошуки, проблеми. Публікації журналу схвально оцінювалися громадськістю, зокрема, визначалася його роль у розгортанні масового краєзнавчого руху, знаходили відгук в інших періодичних виданнях⁴². Він був також відомий за межами України.

УКК надавав великого значення краєзнавчій освіті. За його рекомендаціями лекції з історії рідного краю вводилися в програми вищих навчальних закладів, шкіл, учительських семінарів, курсів підвищення кваліфікації. На сторінках «Краєзнавства» широко пропагувався досвід викладання історичного краєзнавства у навчальних закладах, публікувалися програми дослідження і викладання історії краю. Щоб забезпечити високий рівень викладання, вчитель сам повинен був займатися краєзнавчою роботою.

Реальним кроком вперед у формуванні наукових форм етнографії стала діяльність у цій галузі видатного українського історика М. Грушевського.

М. Грушевський розгорнув масштабну науково-видавничу і науково-організаційну діяльність у Всеукраїнській академії наук, яка на той час стала правдивим бастионом української науки і розвитку національної культури.

Михайло Грушевський розбудував у ВУАН історичні установи, які включали Історичну секцію, Кафедру історії українського народу, Науково-дослідчу кафедру історії України, редакцію журналу «Україна», наукові комісії.

Розбудова науково-організаційної бази історичної школи Грушевського в Києві безпосередньо пов'язана з його науково-видавничою діяльністю, яка мала переломове значення в розвитку української історіографії. Відновлений М. Грушевським журнал «Україна» (1924–1930) став центральним історичним і українознавчим журналом. Крім того він започаткував численні серійні випуски, що були присвячені різним періодам і подіям в історії України, і започатковує вивчення архівних матеріалів.

Часопис «Україна» об'єднував на своїх сторінках дослідників з різних куточків республіки. На його

сторінках друкувалися матеріали з історії України, історичної літератури, етнографії, рецензії, огляд праць з українознавства, що виходили в СРСР і за кордоном. Журнал публікував доповіді, які розглядалися на засіданнях Історичної секції, надавав свої сторінки авторам-початківцям⁴³.

Так, у книзі 1–2 за 1924 р. було вміщено такі статті, як «Найдавніша згадка про театр на Україні» В. Перетца, «Біля початків українства. Генезис ідей Кирило-Методіївського братства» С. Єфремова. У книзі 1–2–3 за 1925 р. увагу привертають статті М. Грушевського «Костомаров і Новітня Україна», «Початки громадянства (генетична соціологія), 1921, акад. М. Сумцова», О. Гермайзе «М. Костомаров в світлі автобіографії». У книзі 4 за 1925 р. були опубліковані статті К. Грушевської «К. Квітка. Професіональні народні співці й музиканти. Програма для дослідів їх діяльності й побуту», В. Перетца «М. Грушевський, Історія української літератури». Також на сторінках часопису публікувалися статті «Перспективи і вимоги української науки» М. Грушевського, «Театральні ефекти в старовинному українському театрі» В. Перетца (книга 1, 1926 р.), у книзі 2–3 за 1926 р. видрукувані статті, присвячені М. П. Драгоманову, це зокрема, стаття М. Грушевського «Місія Драгоманова», О. Пчілки «Спогади про Михайла Драгоманова», О. Гермайзе «М. П. Драгоманов в українській історіографії». У цій же книзі опубліковані розвідки, замітки та матеріали, присвячені козацтву. Майже весь випуск книги 4–5–6 за 1926 р. був присвячений життю та діяльності І. Франка.

Історична секція була причетна до всіх наукових видань історико-філологічного відділу ВУАН – «Наукових записок» 1-го відділу та Академії наук зі спеціальними розділами «Праці Історичної секції», збірників «За сто літ», «Первісне громадянство», порайонних комісій дослідження України, фундаментальних праць – «Історія України-Руси», «Історія української літератури», «Пам'ятки українського письменства», «Український археографічний збірник». Видавнича діяльність секції сприяла підвищенню активності дослідницької роботи наукових кіл Києва і периферії, виявленню талановитої молоді, поглибленню наукових проблем, встановленню нових контактів.

У жовтні 1925 р. при Науково-дослідній кафедрі історії України (в підсекції інтелектуальної культури) було утворено Кабінет примітивної культури та її пережитків у побуті й фольклорі України для дослідження первісних форм культури, збирання, опрацювання та підготовки до видання пам'яток українського фольклору. Керівницею нової інституції, ширше відомої за короткою назвою – Кабінет

примітивної культури, стала К. М. Грушевська. Молода дослідниця збирала матеріали, виконувала складну науково-організаційну роботу.

З метою створення фактологічної бази цих та інших наукових досліджень під керівництвом К. М. Грушевської або за її участю було розроблено програми, що й нині не втратили методико-практичної цінності та науково-історичного значення. Вони були видрукувані як окремо у журналах «Україна», «Первісне громадянство», так і додатками до наукових статей. Зокрема, у числі 1/2 «України» за 1925 р. друкувалася «Програма збирання матеріалів до українського народного сонника», у третьому числі — «Інструкція катедри історії українського народу ВУАН для екскурсій і дослідів її співробітників та кореспондентів в царині культурних переживань та історичної пісенності на р. 1924–1925», у четвертому – «Програма культурно-історичної комісії ВУАН для збирання матеріалів, що вияснюють значіння огню в світогляді українського народу» та ін.

З метою подальшого розвитку професійної підготовки етнографів і фольклористів у 1928–1929 рр. при Відділі примітивної культури і народної творчості завдячуючи зусиллям К. М. Грушевської було організовано п'ять навчальних курсів для аспірантів: два курси з історії етнографії, курс примітивної етнографії слов'ян, два курси мов, курс із антропології⁴⁴.

Два томи задуманого видання з умовною назвою «Левобережжя» мали включати нарис побуту кобзарів, записи кобзарських обрядів, розповіді про запорожців, тексти дум («Козак Голота», «Самарські брати», «Конівченко», «Михій», «Сирченки»), легенди, перекази, історичні пісні, в додатках – бібліографію етнографічних праць і словник «сліпецької» мови.

Значну частину публікацій Катерини Грушевської складала рецензії на українські, російські, зарубіжні видання і часописи, близько 30 з яких були опубліковані. Це зокрема: Колесса Ф. Українські народні думи. Перше повне видання з розвідкою, поясненнями, нотами і знімками кобзарів («Україна», 1925); «Рецензія на Етнографічний вісник. Кн. 1. 1925. Записки Етнографічного Товариства. Кн. 1. 1925» («Первісне громадянство», 1926)⁴⁵.

Свідченням її зрілості як науковця став вихід збірника «З примітивної культури: Розвідки та доповіді» (К., 1924), присвячений проблемам первісної культури⁴⁶. До книги увійшли розвідки, що донині не втратили наукової цінності: «Початки заселення і культури Америки» (с. 17–74), «Примітивне мислення і його відгомін в нашій фольклорі» (с. 75–109). Збірник «З примітивної культури: роз-

відки та доповіді» був найбільшою з наукових праць, створених К. Грушевською за період роботи в Культурно-історичній комісії ВУАН⁴⁷. Крім наукових студій, викладацької діяльності та перекладів, К. М. Грушевська брала участь у популяризаторській роботі⁴⁸.

У липні 1926 р. побачив світ перший випуск наукового часопису «Первісне громадянство та його пережитки на Україні». Це був спільний друкований орган Комісії історичної пісенності, Культурно-історичної комісії ВУАН та Кабінету примітивної культури при підсекції історії інтелектуальної культури Науково-дослідної кафедри історії України, що разом утворювали Асоціацію культурно-історичного дослідження України. Редактором цього видання стала К. Грушевська⁴⁹.

Часопис мав на меті висвітлення основних наукових здобутків Кабінету примітивної культури, Культурно-історичної комісії, Комісії історичної пісенності. Головне завдання видання полягало в оприлюдненні розвідок українських і зарубіжних науковців – етнологів, соціологів, істориків.

Структуру журналу складала два відділи: I. Розвідки й замітки; II. Критика й бібліографія. В першому друкувалися ґрунтовні наукові дослідження, в другому – огляди нових праць, що з'явилися не лише українською чи російською мовами, а й французькою, німецькою, англійською, італійською, чеською та ін. Видання давало змогу ознайомитися з проблематикою досліджень європейських наукових установ і вчених та матеріалами, опублікованими зарубіжними етнологічними журналами⁵⁰.

Крім того, у кожному числі подавалися протоколи засідань Кабінету примітивної культури при Науково-дослідній кафедрі історії України спільно з Культурно-історичною комісією та Комісією історичної пісенності ВУАН.

Перші випуски «Первісного громадянства» (1926, вип. 1/2, 3) вийшли в Державному видавництві України, а випуск 1/3 за 1927 р. – лише на початку 1928 р. коштом Управління науковими установами України⁵¹.

Всього за час існування (1926–1929) вийшло друком 8 чисел часопису: 1926 р. – вип. 1/2 та вип. 3; 1927 р. – вип. 1/3; 1928 р. – вип. 1 та вип. 2/3; 1929 р. – вип. 1, 2, 3. Випуски 1928 р. вийшли теж із запізненням – у 1929 р. ювілейний 1-й (присвячений десятиліттю ВУАН) випуск вийшов вчасно, а останній, 3-й, видрукували у 1930 р.

До найвагоміших наукових публікацій належали праці К. М. Грушевської. Вона була найпродуктивнішим автором: на сторінках журналу видрукувано 15 її статей, 16 рецензій, 3 програми-запитальники.

Статті К. М. Грушевської можна умовно поділити на кілька типів: а) наукові розвідки («Дума про пригоду на морі поповича», «Іван Богуславець і Маруся Богуславка» та ін.); б) реферати праць зарубіжних учених («До нових матеріалів про первісний монотеїзм», «До взаємин між загальним і спеціальним народознавством»); в) роздуми з приводу конкретної книги чи проблеми («Навколо дикунової душі», «Два центри етнологічної науки»); г) коротка характеристика наукових здобутків українських дослідників («До збірки матеріалів про «вогонь» В. Г. Кравченка», «Матеріали до вивчення професійного співацтва» та ін.).

У її творчому доробку – ґрунтовні наукові статті, що стали вагомим внеском в українську етнографію та фольклористику: «З примітивного господарства. Кілька зауважень про засоби жіночої господарчої магії у зв'язку з найстаршими формами жіночого господарства» (1927, вип. 1/3), «Про дослідження статевих громад в первісному суспільстві» (1929, вип. 1) та ін.

На сторінках «Первісного громадянства» поряд з публікаціями на теми примітивної культури стали з'являтися статті, що свідчили про розвиток важливої теми її досліджень – український героїчний епос (думи) та його носії: «Дума про пригоду на морі поповича. Причинок до дослідження звичаїв, зв'язаних з подорожуванням»⁵² (1926, вип. 1), «До соціології стацівства» (1926, вип. 3), «На бічних стежках кобзарського епосу («Дума про Чабана» – причинки до питання про пародії на кобзарські думи)» (1929, вип. 2)⁵³, «Матеріали до вивчення професійного співацтва» (1929, вип. 1) тощо.

На увагу заслуговують також рецензії дослідниці на окремі праці зарубіжних авторів (Е. Гартленд, Е. Грангл та ін.) та етнологічні часописи («Етнографічний вісник», «Етнографія», «Записки Етнографічного товариства» та ін.)⁵⁴.

Часопис сприяв організації збирацької роботи, вивченню зарубіжного досвіду, розгортанню наукових дискусій тощо. Колективам дослідників-аматорів, що допомагав збиранню фольклорних і етнографічних матеріалів, випуски часопису, як правило, надсилалися безкоштовно.

Всією своєю діяльністю редакційна колегія часопису під керівництвом К. М. Грушевської доводила, що в Україні з'явилося серйозне етнографічне видання⁵⁵.

Останні випуски, що побачили світ на початку 1930 р., датовані 1929 роком. Два останні випуски 1929 р. містили нову рубрику «До питань систематики й термінології в народознавстві», започатковуючи новий напрям діяльності часопису. Цікавими з точки зору етнологічного термінознавства були

публікації К. О. Копержинського «Декілька уваг про сучасне розуміння термінів: антропологія, народознавство, етнографія і фольклор» та К. М. Грушевської «До взаємин між загальним і спеціальним народознавством». Вони стали першими і останніми публікаціями рубрики⁵⁶.

Перший том вимріяного М. С. Грушевським корпусу українських народних дум, що досі залишається єдиним справді науковим виданням, найповнішим і найгрунтовнішим серед усіх видань українського героїчного епосу, побачив світ саме завдяки знанням, енергії, неймовірній працездатності й відданості справі Катерини Грушевської.

Книга стала першим підсумковим виданням української історичної пісенності. Мета укладачів як учених-етнографів полягала у виявленні, по змозі, максимальної кількості відомих варіантів історичних пісень і дум, їх текстологічному аналізі і систематизації. Планувалося підготувати чотири томи матеріалу, структурованого за хронологічно-тематичним принципом. Збірка репрезентувала 29 думових текстів історичного змісту. Це видання залишалося найкращою науковою збіркою народної історичної пісенності XIX ст.⁵⁷

Планувалося видати 6 томів зібрання українських народних дум: 1-й та 2-й томи – тексти дум у всіх відомих варіантах з великим науковим апаратом, 3-й – музичні записи дум, що їх готував Ф. М. Колесса; 4-й том – «другорядні явища думового мистецтва»: юбзарські пародії на думи (жартівливі пісні у формі дум) та тексти; 5-й та 6-й томи – «обслідування літературних паралелів і вияснення основних мотивів сеї поезії». Помітною ознакою видання стали ілюстрації (усього їх було 16).

Перший том корпусу українських народних дум, присвячений «Незабутній пам'яті Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова і Павла Житецького», побачив світ лише 1927 р. у Києві в Державному видавництві України⁵⁸.

Катерина Грушевська прагнула підготувати до друку наступний том корпусу українських дум наприкінці 1929 р. Але другий (і останній з шести запланованих) том вийшов, нещадно ламаючи графік і задуми авторки, втрачаючи перспективи на існування, лише 1931 р.

Наукова спадщина К. М. Грушевської – це унікальні праці «Примітивні оповідання, казки і байки Африки і Америки», «З примітивної культури: Розвідки і доповіді», два томи «Українських народних дум», наукові ґрунтовні статті, рецензії, публікації першоджерел, розроблені нею етнографічні програми, що засвідчують її щонайширшу наукову компетентність.

Аналізуючи видавничу та науково-методичну

діяльність установ Всеукраїнської академії наук, можна стверджувати, що її співробітники зробили значний внесок у розгортання наукових досліджень і вирішення першочергових завдань у галузі етнографії.

Примітки

¹ Музиченко С. До 50-річчя заснування Етнографічної Комісії Всеукраїнської Академії наук // Український історичний журнал. – 1971. – № 6. – С. 128.

² Музиченко С. Андрій Лобода // Народна творчість та етнографія. – 1971. – Кн. 3. – С. 75–76.

³ Там само. – С. 80.

⁴ Борисенко В. Нариси з історії української етнології 1920–1930-х років. – К., 2002. – С. 13.

⁵ Там само.

⁶ Там само. – С. 14.

⁷ Науковий архів Інституту мистецтвознавства, фольклору і етнографії ім. М. Т. Рильського НАН України. Відділ рукописних фондів (далі – ІМФЕ НАНУ), ф. 1–3, № 72, 76, 77, 79, 81.

⁸ Музиченко С. До сорокап'ятиріччя «Етнографічного вісника» // Народна творчість та етнографія. – 1970. – Кн. 6. – С. 86.

⁹ Там само.

¹⁰ Борисенко В. Нариси з історії української етнології 1920–1930-х років. – К., 2002. – С. 10.

¹¹ Там само.

¹² Там само. – С. 11.

¹³ Звіт фольклорно-етнографічної комісії за 1929 р. // Бюлетень Етнографічної комісії Української Академії Наук. – 1930. – № 15. – С. 20–27.

¹⁴ Музиченко С. Новим життям народжений // Народна творчість та етнографія. – 1971. – Кн. 5. – С. 38.

¹⁵ Музиченко С. До 50-річчя заснування Етнографічної Комісії Всеукраїнської Академії наук. – С. 130.

¹⁶ Музиченко С. 45 років етнографічної діяльності В. Г. Кравченка // Народна творчість та етнографія. – 1990. – Кн. 3. – С. 64–71.

¹⁷ Архів Служби безпеки України (далі – СБУ), спр. 9496-ФП; ІМФЕ НАНУ, ф. 1–5, № 478.

¹⁸ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 10, № 2226–2300.

¹⁹ Рукописні фонди ІМФЕ, ф. 44, од. зб. 4, 5.

²⁰ Там само, од. зб. 3.

²¹ Побут. – К., 1928. – № 1.

²² Там само. – С. 6–7.

²³ ІР НБУВ, ф. 10, № 1063, № 1686, арк. 5.

²⁴ Рихлік Є. А. Досліди над чеськими колоніями на Україні // Записки Етнографічного товариства. – К., 1925. – Кн. 1. – Арк. 33–37.

²⁵ Його ж. Село Вільшанка на Житомирщині в світлі лексики // Записки Ніжинського ІНО. – 1927. – Кн. 7. – Арк. 193–220.

²⁶ Його ж. З літератури про чехів на Україні // Етнографічний вісник. – 1926. – Кн. 2. – Арк. 154–155.

²⁷ Там само. – Арк. 7–8.

²⁸ ІР НБУВ, ф. X, спр. 2327, арк. 1 зв.

²⁹ Там само, спр. 24190, арк. 7.

³⁰ Там само, спр. 34125, арк. 25.

³¹ ІР НБУВ, ф. X, спр. 6789, арк. 1–15.

³² Ялі С. До історії грецької колонізації півдня України // Красзнавство. – 1928. – № 6–10; Його ж. Національний та революційний рух серед греків УРСР // ІР НБУВ, ф. X, спр. 1067, арк. 1–22.

³³ ІР НБУВ, ф. X, спр. 34125, арк. 4–5, 16, 28–29.

³⁴ Центральний Державний архів вищих органів влади Ук-

- раїни (далі – ЦДАОВУ), ф. 166, оп. 9, спр. 625, арк. 121.
- ³⁵ Там само, спр. 652, арк. 121 зв.
- ³⁶ Там само, спр. 222921, арк. 1.
- ³⁷ Там само, спр. 222921, арк. 1.
- ³⁸ Там само, спр. 22922, арк. 2.
- ³⁹ Там само, спр. 24044, арк. 1.
- ⁴⁰ Зайцев Д. Методика краєзнавчої роботи // Краєзнавство. – 1928. – № 5. – С. 2–4.
- ⁴¹ ЦДАОВУ, ф. 166, оп. 6, спр. 8594.
- ⁴² Шлях освіти. – 1929. – № 5–6. – С. 205.
- ⁴³ ІР НБУВ, ф. Х, спр. 12203, арк. 5.
- ⁴⁴ Центральний державний історичний архів у Києві (далі – ЦДІАК), ф. 1235, оп. 1, спр. 1018, арк. 11.
- ⁴⁵ Там само, арк. 16.
- ⁴⁶ Науковий архів Інституту історії України НАНУ, оп. 4, спр. 170, № 7, арк. 20.
- ⁴⁷ ІР НБУВ, ф. Х, № 12298–12314, арк. 19.
- ⁴⁸ ІР НБУВ, ф. Х, спр. 18628, арк. 2.

- ⁴⁹ ЦДІАК, ф. 1235, оп. 1, спр. 87, арк. 42.
- ⁵⁰ ІР НБУВ, ф. Х, спр. 15345–15394.
- ⁵¹ Там само, арк. 9.
- ⁵² Грушевська К. Дума про пригоду на морі поповича. Причинок до дослідження звичаїв, зв'язаних з подорожуванням // Первісне громадянство. – 1926. – Вип. 1/2. – С. 1–35.
- ⁵³ Грушевська К. М. На бічних стежках кобзарського епосу («Дума про Чабана» – причинок до питання про пародії на кобзарські думи) // Первісне громадянство. – 1929. – Вип. 2. – С. 13.
- ⁵⁴ ЦДІАК, ф. 1235, оп. 1, спр. 936, арк. 6 зв. – 16.
- ⁵⁵ Лобода А. [Рецензія] // Етнографічний вісник. – 1926. – Кн. 3. – С. 173. – Рец. на: Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – Вип. 1–2. – Київ, 1926.
- ⁵⁶ ЦДІАК, ф. 1235, оп. 1, спр. 1021, арк. 12.
- ⁵⁷ ЦДІАК, ф. 1235, оп. 1, спр. 1031, арк. 5.
- ⁵⁸ Відділ рукописів ІМФЕ, ф. 1–4/205.

Гончарська книгозбірня України

(Початок див. на с. 23)

На сьогодні Гончарська книгозбірня України має найбільшу в Україні колекцію літератури з українського та світового гончарства. Її фонди перевищують 94 тис. од. зб. Щорічно вони поповнюються на 1–1,5 тис. примірників. Література купується, дарується авторами, науковими установами, надходить через книгообмін. Комплектується періодичними «гончарськими» виданнями Росії, США, Великобританії, Франції, Німеччини, Іспанії, Португалії, Італії, Греції, Австралії.

У бібліотеці багата колекція літератури з історії, археології, мистецтва, традиційних ремесел та промислів, музеєзнавства.

Представлені тут також твори з питань філософії та економіки, держави і права, релігії, літературознавства, публіцистика. Значну частину складає художня література: твори класиків світової літератури, українських письменників, майстрів слова зарубіжних країн, мемуарні видання. Понад 1000 томів довідкової літератури зібрано у фонді Книгозбірні. До послуг читачів – БСЭ, МСЭ, УРЕ, Українська загальна енциклопедія (за ред. Кубійовича), Русская Энциклопедия, Советская Историческая Энциклопедия, Детская Энциклопедия, Краткая Литературная Энциклопедия, Энциклопедия Брокгауза и Ефрона, Театральна, Філософська, Географічна, Технічна, Хімічна, Економічна, Енциклопедія Українознавства, Енциклопедія Сучасної України, Енциклопедія етнокulturознавства.

У книгозбірні є велика кількість довідників, колекція українських, російських та іноземних словників, частина літератури – іноземними мовами.

Книгозбірня має унікальні дореволюційні видання, серед яких: «Живая старина», «Киевская старина», «Университетские известия», «Записки императорской Академии наук», «Известия Императорской археологической комиссии», «Известия Императорского Русского географического общества», «Известия Общества преподавателей графических искусств», «Етнографічний збірник», «Етнографическое обозрение», «Хроніка Наукового товариства ім. Т. Шевченка» тощо.

Першоджерелами для минулого нашого краю є документи Полтавського губернського земства, звіти повітових земств.

У фонди періодичних видань щорічно надходять газети та журнали, більша частина яких є спеціалізованими. Значний інтерес для фахівців представляють зарубіжні журнали: «Стекло и керамика», «Огнеупоры и техническая керамика» (Росія); «Ceramic art and crafts», «Ceramic Monthly» (США); «Ceramic Review», «Studio Pottery» (Великобританія); «Ceramique et du verre», «La ceramique moderne» (Франція); «Faenza» (Італія); «Keramik Magazin» (Німеччина); «Keramika» (Нідерланди); «Pottery in Australia» (Австралія) та інші.

Гордістю книгозбірні є особисті бібліотечки унікальних книг відомих мистецтвознавців, народних майстрів-гончарів, учених, дослідників гончарства, етнографів – Юрія Лашука, Василя Гудака, Олександра Тищенка, Лідії Орел, Олександра Пошивайла, Петра Ротача, Олександри Селюченко, Трохима Демченка.

Свої книги подарували М. Вінграновський, В. Качкан, Т. Косміна, В. Наулко, А. Пономарьов, В. Приймак, О. Супруненко, М. Ткач, Р. Забашта, Р. Шмагало та інші.

Книгозбірню відвідують діячі науки, культури, мистецтва, співробітники музею, викладачі вузів, учителі, студенти, учні.

Мета книгозбірні – здійснювати бібліотечно-бібліографічне забезпечення інформаційних потреб усіх шанувальників народної культури.

Одним з найважливіших завдань книгозбірні є підготовка і видання фундаментального Національного наукового щорічника «Бібліографія українського гончарства», який охоплює анотації публікацій про українське гончарство, кераміку, керамологію за минулий рік. (Вже побачили світ «Бібліографія українського гончарства. 1999» та «Бібліографія українського гончарства. 2000»).

Матеріально-технічне оснащення забезпечує доволі високий рівень організаційної діяльності книгозбірні, сприяє оперативному обслуговуванню читачів, полегшуючи працю бібліотекарів. Це внутрішній телефонний зв'язок, факс, телевізійні установки, засоби звукової та візуальної інформації, сучасні технічні засоби копіювання.

З 1994 р. комп'ютеризуються бібліотечно-бібліографічні процеси, що підвищує оперативність обслуговування читачів, можливість обміну інформацією з автоматизованими бібліотеками. Центральним напрямом автоматизації книгозбірні є створення електронного каталогу публікацій із найрізноманітніших питань гончарства. Забезпечуючи збереження й активне використання знань, накопичених у процесі еволюції людства, Гончарська книгозбірня України виступає науково-дослідним та інформаційним центром з проблем українського та світового гончарства, сприяє підвищенню інтелектуального і морального потенціалу суспільства, гуманізації всіх соціальних процесів, формуванню наукового світогляду і підвищенню культурного рівня кожної окремої людини.

*Оксана Андрушенко,
бібліотекар I категорії
Гончарської книгозбірні України*

Олена ВОСКОБОЙНІКОВА-ГУЗЄВА

Молодь у бібліотечній справі

(Рецензія на: Молодые в библиотечном деле: кадровая политика : Сб. материалов Первой междунар. науч.-практ. конф. «Молодые в библиотечном деле» (23–24 апреля 2001 г., Москва) и заседания секции РБА «Молодые в библиотечном деле» (23 мая 2001 г., Саратов). Вып. 1 / МК Российской Федерации. Библиотечный благотворительный фонд. Российская библиотечная ассоциация. Централизованная библиотечная система «Кунцево» г. Москва; Сост. и отв. за выпуск Т. С. Макаренко; Науч. ред. Л. М. Инькова. – М., 2002. – 335 с. – (Программа: Молодые в библиотечном деле))

Інформатизація бібліотечної сфери, соціально-економічні трансформації суспільного життя й освітньої галузі актуалізують питання кадрового забезпечення – збереження вже досвідченого і формування нового покоління бібліотечних фахівців. Розвиток бібліотечно-інформаційної галузі неможливий без виваженої стратегії менеджменту кадрових ресурсів, багаторівневої політики підтримки молодих бібліотечних кадрів, відпрацювання колегіальних рішень з цієї проблеми, їх погодження із професійною громадськістю, вивчення досвіду наших колег з далекого та близького зарубіжжя.

Збірник матеріалів Першої міжнародної науково-практичної конференції «Молодь у бібліотечній справі» (Москва, квітень 2001 р.) та засідання секції Російської бібліотечної асоціації (Москва, травень 2001 р.) – важлива інформативно-комунікативна складова програми Бібліотечного благодійного фонду «Молодь у бібліотечній справі» та створеної за його ініціативи відповідної секції Російської бібліотечної асоціації. Програма «Молодь у бібліотечній справі» передбачає організацію Всеросійських професійних конкурсів молодих учених і спеціалістів, молодіжних науково-практичних конференцій за актуальною фаховою проблематикою, ініціювання активної участі молодих спеціалістів у діяльності бібліотечної спільноти, сприяння опублікуванню найкращих робіт у фахових виданнях, видачу грантів на реалізацію ідей і проектів, організацію стажування, консультативної допомоги в професійній сфері, призначення стипендій студентам і аспірантам, надання правового захисту молодим фахівцям, залучення їх до формування нормативної бази галузі для врахування їхніх інтересів.

За структурою збірник матеріалів складається з

передмови від укладачів, семи тематичних розділів і великого комплексу додатків.

На сторінках збірника в п'ятдесяти статтях особливостями професії бібліотекаря, специфікою роботи з молодими фахівцями, шляхами їх ефективної адаптації у бібліотечних колективах, напрямами формування іміджу молодого спеціаліста, ротации кадрів поділилися професіонали з Франції, Китаю, Білорусі, а також 35 регіонів Російської Федерації. Авторами збірника стали як керівники і науковці з науковим ступенем, так і молоді бібліотекарі, бібліографи, оскільки лише колективний досвід, з урахуванням поглядів як молодих, так і досвідчених фахівців, дасть змогу відпрацювати оптимальну стратегію формування та використання кадрових ресурсів галузі, сприятиме розвитку спеціальних програм.

Про історію створення програми Бібліотечного благодійного фонду «Молодь у бібліотечній справі», актуальність і необхідність проведення конференції, склад її учасників, тематику доповідей і виступів, висновки, яких дійшли фахівці під час її проведення, читач дізнається з передмови до збірника, де також розміщено координати укладачів для конструктивних пропозицій і зауважень до матеріалів, що представлені у виданні, та програми «Молодь у бібліотечній справі» в цілому.

Змістовне розмаїття матеріалів збірника (доповіді, повідомлення, тези), що присвячені актуальній проблематиці оновлення кадрової політики, необхідності залучення молоді до роботи та наукових досліджень у бібліотеці, висвітленню досвіду ефективної роботи із молодими фахівцями за рахунок мотивації, саморозвитку, професійного самовдосконалення, залучення до діяльності у професійних об'єднаннях, участі у творчих і наукових конкурсах, зумовило, певною мірою, широку палітру змісту, його інформативну насиченість. У межах

Воскобойнікова-Гузєва Олена Вікторівна, канд. іст. наук, с. н. с. НБУВ.

рецензії лише перелічимо назви розділів, відповідно до яких у збірнику згруповано матеріали: «Бібліотека і молодіжна політика», «Громадські організації на допомогу молодим спеціалістам», «Управління розвитком персоналу. Кар'єра молодого спеціаліста», «Адаптація молодих спеціалістів у бібліотеці», «Молоді спеціалісти в бібліотечному інноваційному процесі», «Імідж молодого бібліотекаря», «Професійна підготовка та перепідготовка молодих спеціалістів». Зауважимо, що, на нашу думку, доцільно було б поєднати матеріали, які представлено у перших двох розділах.

Найцікавішими у збірнику є статті Т. Макаренка, де висвітлено еволюцію програми «Молодь у бібліотечній справі», А. Акімової про діяльність громадської організації «Молодіжний інформаційно-діловий центр», Н. Митрофанової – представлено досвід реалізації цільової комплексної програми адаптації молодих спеціалістів до роботи в ОУНБ (м. Псков). Ґрунтовно висвітлено питання організації роботи з персоналом на основі сучасного менеджменту якості у статті Л. Дубровіної. Проблемі підтримки молоді, управлінню розвитком персоналу присвячено чимало матеріалів збірника, проте надзвичайно корисним видається досвід Національної бібліотеки Удмуртської Республіки, що висвітлений у доповіді Т. Благодатських, функціонування системи роботи з молоддю в Державній публічній науково-технічній бібліотеці Сибірського відділення РАН у статті М. Редькіна, програми ефективної соціальної підтримки викладено у статтях Н. Аббакумової, С. Коваль та ін. Серед матеріалів, що висвітлювали складові іміджу бібліотекаря ХХІ століття, відзначимо статті С. Жекової (внутрішні та зовнішні фактори впливу на імідж) і С. Мусіхіної (розглянуто проблеми професійної етики та іміджу бібліотекаря-бібліографа), питання професійної підготовки та перепідготовки молодих спеціалістів – у статтях Д. Сівурова (досвід і проблеми підготовки бібліотечних кадрів у Білорусі) та Л. Степанової, яка запропонувала до розгляду стратегію розвитку дитячої бібліотеки через концепцію освіти сучасного бібліотечно-інформаційного працівника.

На окрему увагу заслуговують статті наших білоруських колег – О. Сівурової та Д. Шишкіна, в яких висвітлено досвід функціонування Інтернет-клубу Білоруської бібліотечної асоціації як засобу соціально-професійного росту та спілкування бібліотекарів. Автори поінформували бібліотечну громадськість

про заходи клубу за два роки існування, перспективи розвитку, методики взаємодії фахівців за посередництвом списку розсилу (mailing lists) для членів дискусійної електронної групи Інтернет-клубу. Положення про клуб молодих спеціалістів при Білоруській бібліотечній асоціації та рішення про проведення фахових конкурсів представлено в додатках до збірника.

Безперечно цікавими з наукової і практичної точок зору є додатки до матеріалів збірника, які згруповано у такі комплекси: документи, що регламентують роботу з молодими спеціалістами федерального, регіонального і внутрішньобібліотечного рівнів; програми розвитку персоналу і підтримки молодих фахівців, науково-дослідні роботи; представлено зміст науково-практичних конференцій молодих бібліотекарів; положення про ради молодих учених і спеціалістів; програми шкіл молодого бібліотекаря; тренінги, професіограми; положення про конкурси професійної майстерності, конкурси молодих спеціалістів; представлено також предметний рубрикатор БД «Молодь Росії».

Цей збірник став першим кроком російських колег в оприлюдненні нових, відповідно до вимог інформатизації суспільства, підходів, інноваційних розробок у напрямі професіоналізації молодих кадрів, їх адаптації і максимально повного включення в процеси практичної, управлінської та науково-дослідної діяльності галузі. Наступними кроками (за задумом керівників, координаторів і учасників проекту) стануть конференції, що їх планується провести у 2003 р. – «Молодь у бібліотечній справі: Імідж бібліотекаря» та «Молодь у бібліотечній справі: Кар'єра бібліотекаря». Хочеться побажати успіхів їх організаторам і учасникам, а також привітати авторів і укладачів збірника з виходом друком матеріалів першої із запланованої серії міжнародних науково-практичних конференцій.

Вміщені на сторінках збірника матеріали будуть корисними для вітчизняних науковців, методистів, керівників бібліотечно-інформаційних установ, діячів професійних асоціацій та бібліотечних об'єднань, усіх тих, кого непокоїть існуюча ситуація з кадровим забезпеченням бібліотек, менеджментом у бібліотечній справі, для всіх тих, хто усвідомлює необхідність формування позитивного іміджу бібліотечного працівника інформаційного суспільства.

Книжкова колекція о. Богдана Желехівського у фондах НБУВ

Фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) поповнилися цікавим зібранням – книжковою колекцією Богдана Желехівського, відомого громадського та релігійного діяча української діаспори. До неї увійшли документи з

історії, філософії, релігієзнавства, а також художні твори та художньо-публіцистичні видання. За типологічною ознакою представлені: книги, періодичні видання, календарі, брошури. Загалом колекція налічує понад тисячу видань, здебільшого українською мовою, кожне з яких має особовий екслібрис.

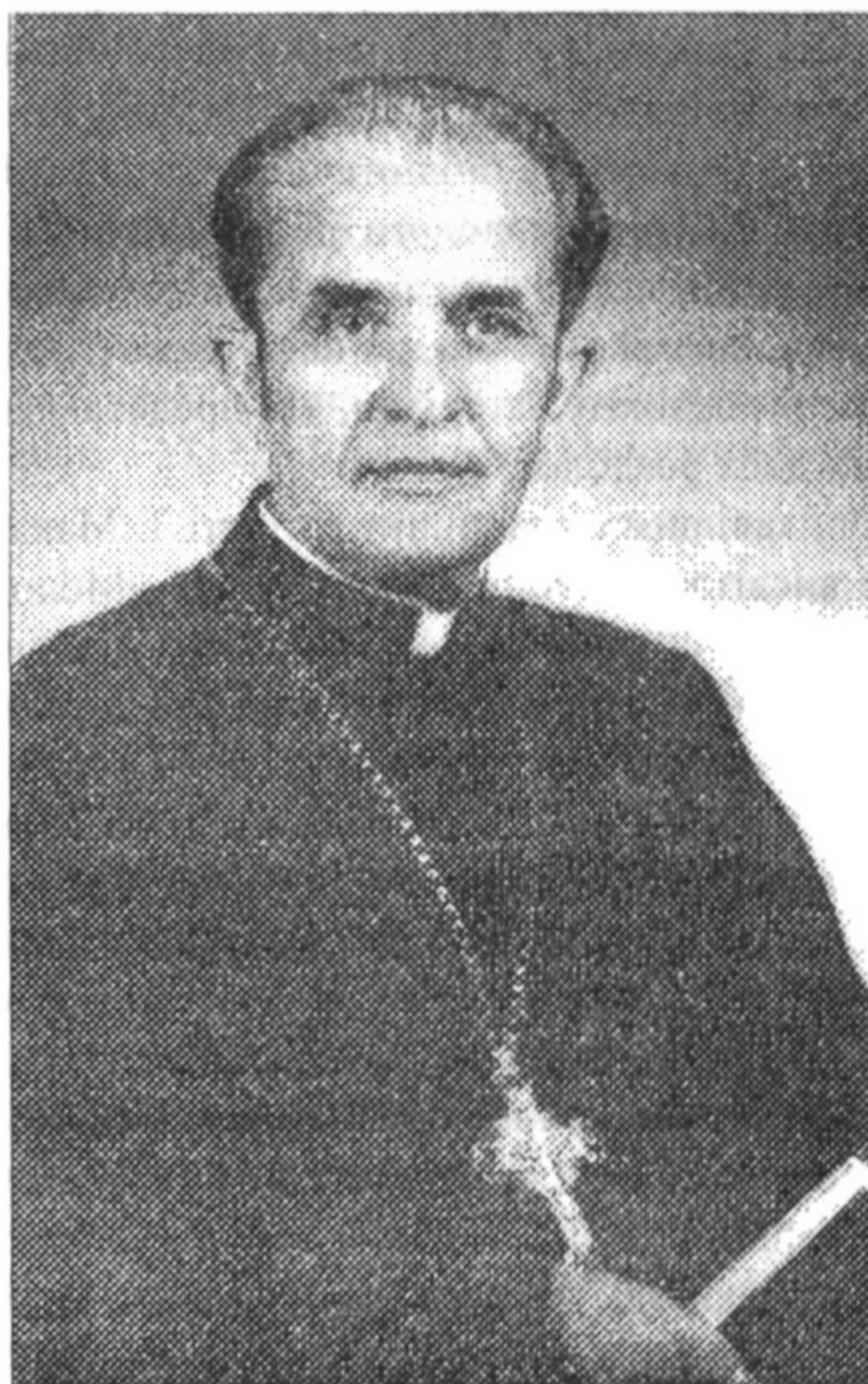
Багато книжок колекції містять автографи авторів, дарчі написи відомих діячів української культури. Зокрема, Віктора Боровського, Докії Гуменної, Ірини Дибко, Людмили Коваленко, Степана Самійленка, Степана Ткачука та інших.

Розвиток культури та історії України відбито в працях Любомира Винара, Михайла Грушевського, Дмитра Дорошенка, Якова Зозулі, Антіна Кущинського, Бориса Мартоса, Омеляна Терлецького. Книжки вийшли друком, переважно, у таких видавництвах української діаспори, як: «Смолоскип» (Балтимор); «Літературно-наукове видавництво» (Брюссель); «Дніпрова хвиля» (Мюнхен); «Вільна думка», «Говерля», «Слово», «Червона Калина» (Нью-Йорк); «Ми і світ» (Париж); «Київ», «Конотоп», «Рубікон» (Філадельфія) тощо.

Відомі читачам художні твори Емми Андіївської, Івана Багряного, Олесь Бердника, Юрія Буряківця, Богдана Лепкого, Миколи Руденка, Яра Славутича також представлені в колекції.

Зібрання суспільно-політичних, громадських часописів («Наше життя», «Сучасність», «Український історик» тощо) доповнюють релігійні: церковно-народний журнал для православних українців «Українське православне слово» (Нью-Йорк, 1950–1999 рр.), видання Української Православної церкви США «Віра» (1976–1999 рр.) та «Український православний календар» (1971–1999 рр.).

Отець Богдан Желехівський народився 7 липня 1912 р. в м. Самбір (нині Львівської обл.). Закінчивши гімназію в 1930 р., студіював теологію. Пізніше вивчав право і в липні 1939 р. отримав диплом юриста у Львівському університеті.

Богдан Іванович Желехівський

Нелегкі випробування випали на долю о. Желехівського: Друга світова війна, окупація, табори для переміщених осіб, еміграція.

1947 р. з дружиною Надією і дитиною на руках вони ступили на Американський континент. Перший рік життя в чужій країні був найтяжчим. Але потроху опанували мову, інтегрувалися у нове середовище. Згодом, закінчивши церковну освіту і отримавши благословіння митрополита Іоанна, о. Богдан поїхав служити в свій перший прихід у містечку Меллвіл (США). 1948 р. почалася духовна діяльність о. Богдана Желехівського.

Слова митрополита Іоанна: «Я вірю, що у Вашій особі церква отримала достойного пастиря, і Ви будете служити їй довгі роки...» – стали пророчими. Понад 50 років у різних приходах Нью-Джерсі та Пенсильванії самовідданно трудився о. Богдан.

Багато сил доклав о. Богдан для того, щоб побудувати церкву св. Андрія Первозванного у м. Бавнд Брук (Нью-Джерсі). Для того, щоб викупити землю та відкрити український цвинтар, збирали гроші усією громадою і в США, і в Канаді. Останні 30 років, з 1968 р., правив службу в українській православній церкві Святої Троїці (Трентон, Нью-

Джерсі). Для сотень українців, які оселилися у цьому містечку, саме церква була і залишається нині осередком української духовності, джерелом, з якого черпають сили, позитивну енергію. Тут вони задовольняють свої духовні потреби, зміцнюють особисте, родинне і парафіяльне життя, освячують найважливіші у житті людини та громади події.

При цій праці Богдан Желехівський ніколи не забуває про Україну, опікується збереженням її традицій, рідної мови, культури. Велику громадську роботу та благодійну діяльність здійснює він з вірною супутницею, надійним помічником і просто улюбленою жінкою – дружиною Надією.

Сьогодні турбує о. Богдана доля православної церкви в Україні та США, процеси розвитку української державності та духовного відродження.

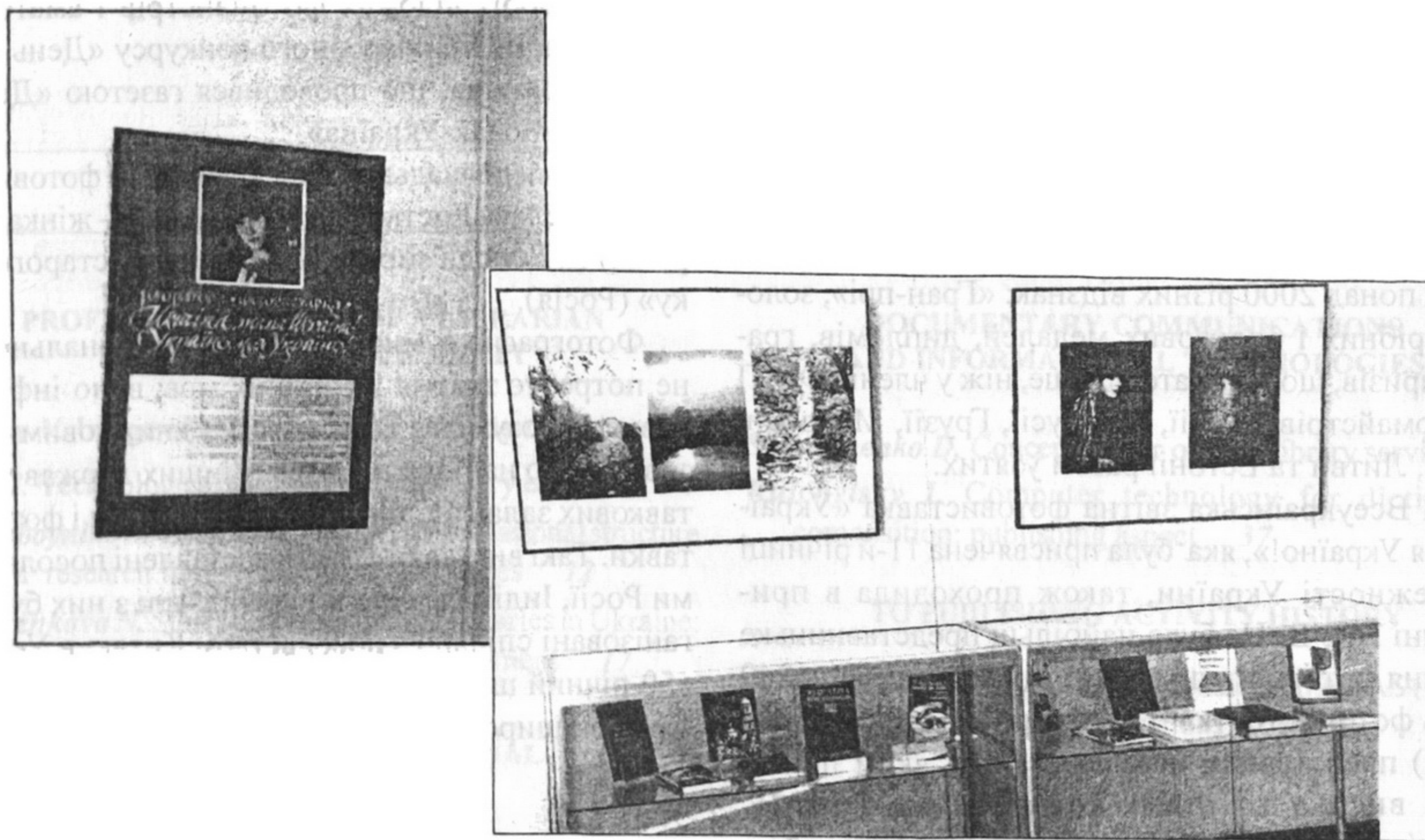
Колекція о. Богдана Желехівського віддзеркалює широкі наукові, освітні, особисті інтереси збирача і, безперечно, потребує ґрунтовнішого вивчення. Після її формування Бібліотека планує видати друком каталог.

Передані о. Желехівським в дар НБУВ видання матимуть широке практичне використання науковцями, дослідниками, широким колом читачів бібліотеки. Адміністрація НБУВ та читачі дякують за щедрий дарунок і бажають добродієві доброго здоров'я, успіхів та наснаги.

*Тетяна Добко,
канд. іст. наук, зав. відділу НБУВ,
Тетяна Павлуша,
канд. пед. наук, зав. відділу НБУВ*

Культурно-просвітницька діяльність НБУВ

Фотомистецтво – дзеркало світу

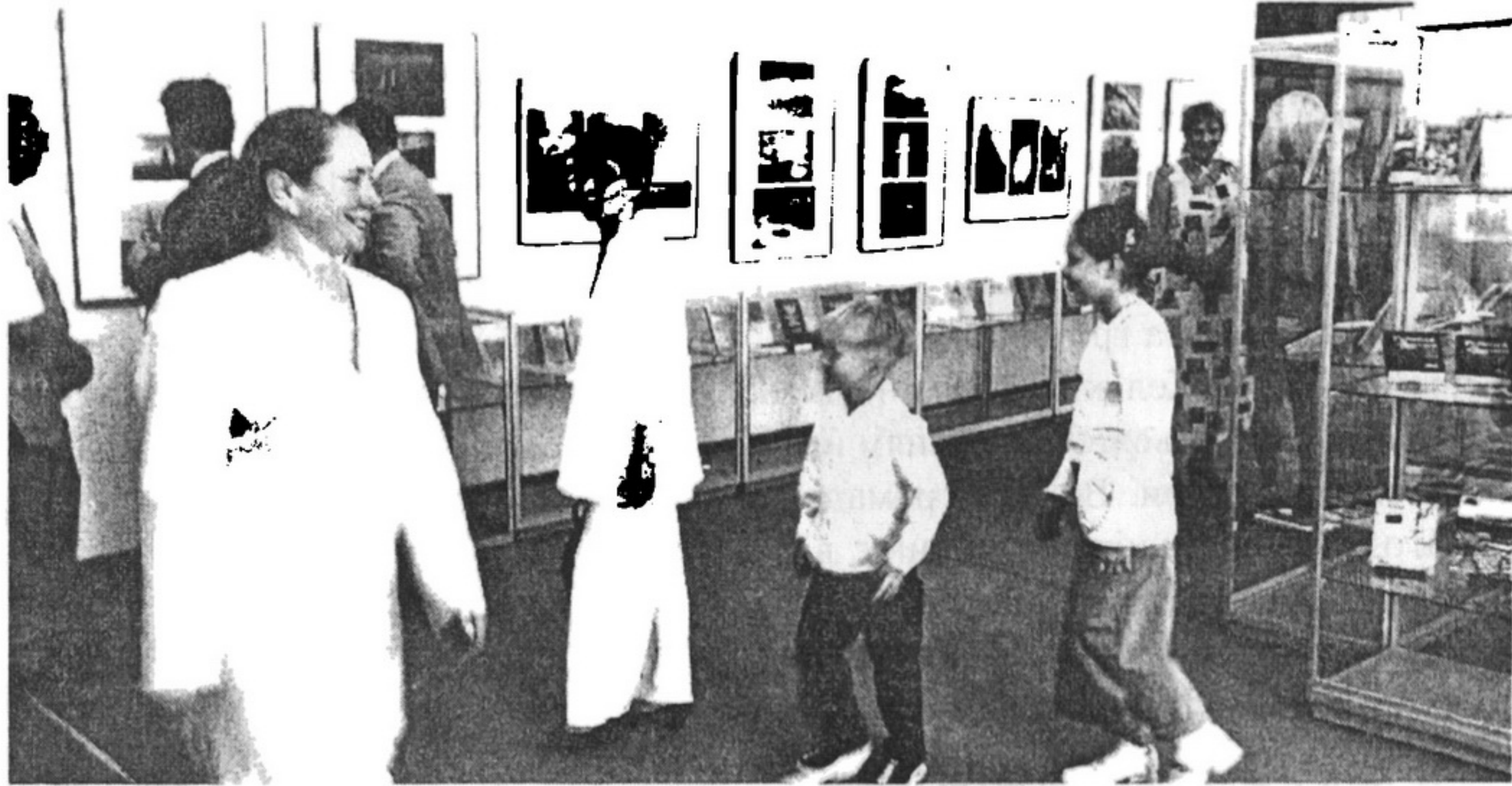

Одним із напрямів культурно-просвітницької діяльності найбільшої бібліотеки України є організація фотовиставок. Фотографія як вид інформації користується великою популярністю і має багато прихильників серед численних читачів і гостей бібліотеки.

Дружні стосунки і творча співпраця пов'язують Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського та Спілку фотохудожників України. Про-

тягом останніх років стало доброю традицією напередодні Дня незалежності України проводити в приміщенні бібліотеки фотовиставки з незмінною назвою «Україно, моя Україно!». Щоразу до експозиції долучаються роботи переможців одноіменної Всеукраїнської виставки-конкурсу художньої та документальної фотографії.

З фотороботами українських митців мали можливість ознайомитись і читачі національних бібліотек

Частина експозиції ювілейної виставки «Незалежній Україні – 10» у Національній бібліотеці Литви імені Мартінаса Мажвідаса (фото автора)

Литви та Естонії, де в 2001 р. проходили ювілейні виставки «Незалежній Україні – 10», організовані Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського за сприяння посольств України в цих державах.

Творча фотографія українських митців, як вид образотворчого мистецтва, загальноновизнана в світі. Протягом 10 років Спілка фотохудожників України представлена як Національна у ФІАП – Всесвітній федерації фотомистецтв при ЮНЕСКО. За цей період наші фотомайстри завоювали на престижних міжнародних виставках і конкурсах під егідою ФІАП понад 2000 різних відзнак: «Гран-прі», золотих, срібних і бронзових медалей, дипломів, грамот і призів, що набагато більше, ніж у членів ФІАП – фотомайстрів з Росії, Білорусії, Грузії, Молдови, Латвії, Литви та Естонії разом узятих.

VII Всеукраїнська звітна фотовиставка «Україно, моя Україно!», яка була присвячена 11-й річниці незалежності України, також проходила в приміщенні НБУВ. Це було найбільш представницьке зібрання фоторобіт, до експозиції якої увійшли 240 творів фотомистецтва. 123 автори – члени Спілки (з 617) представили найкращі фото, яким притаманні висока технічна досконалість і різноманітність сюжетів. Серед них – відомі фотомайстри і творча молодь з різних міст України. Ця виставка – новий яскравий приклад зростання майстерності в українському фотомистецтві.

Фотомистецтво як дзеркало світу досить різне. Саме тому і фотовиставки, які експонуються в НБУВ, також не схожі одна на одну.

Восени 2001 р. великою популярністю користувалась фотовиставка, експозиція якої складалась з кращих робіт відомих фотомайстрів і аматорів – учасників III Міжнародного конкурсу «День нового тисячоліття», що проводився газетою «День» і фірмою «Кодак-Україна».

Серед персональних слід відзначити фотовиставки В'ячеслава Костюкова «Моя любов – жінка» (Україна) та Володимира Асмирка «Казка старого замку» (Росія).

Фотографія – мистецтво інтернаціональне, яке не потребує знання іноземних мов, воно інформативне і зрозуміле. Тому разом з книжковими виставками до національних свят інших держав у виставкових залах бібліотеки експонуються і фотовиставки. Такі виставки були представлені посольствами Росії, Індії, Ізраїлю в Україні. Три з них були організовані спільно з посольством Китаю в Україні: «50-річний шлях нового Китаю», «Західний Китай – регіон широких перспектив» і «Китай сьогодні».

Наталя ЗАХАРОВА,
керівник
Культурно-просвітницького
центру НБУВ

Содержание

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ ИМИДЖ БИБЛИОТЕКАРЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

- Горовой В.* Имидж библиотечного работника в современной науке 3
Пилко И. Технологическая составляющая библиотечного образования 7
Воскобойникова-Гузева Е. Социально-профессиональная структура научной библиотеки: тенденции изменений 12
Ашаренкова Н. Кадровый потенциал публичных библиотек Украины: динамика изменений, факторы развития 17

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ БИБЛИОТЕЧНЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ

- Онищенко А., Солойденко Г.* Ассоциация библиотек Украины: этапы становления и развития 24

ЮБИЛЕИ БИБЛИОТЕК

- Национальной библиотеке Республики Молдова – 170 30

ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

- Соловяненко Д.* Концепция онлайн-библиотечного сервиса 31
Кульчицкий И. Компьютерная технология составления словарей: издательские аспекты 37

ИЗ ИСТОРИИ ИЗДАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

- Парахина М.* Этнографические исследования в изданиях ВУАН 20–30-х гг. XX ст. 40

РЕЦЕНЗИИ

- Воскобойникова-Гузева Е.* Молодежь в библиотечном деле 50

НОВЫЕ ПОСТУПЛЕНИЯ В ФОНДЫ НБУВ

- Добко Т., Павлуша Т.* Книжная коллекция о Богдана Желехивского в фондах НБУВ 52

Contents

PROFESSIONAL IMAGE OF A LIBRARIAN IN INFORMATIONAL SOCIETY

- Horovy V.* Image of a library worker in modern science 3
Pilko I. Technological component of a library education 7
Voskoboynikova-Huzeva O. Social and professional structure of a research library: tendency of changes 12
Asharenkova N. Staff potential of public libraries in Ukraine: dynamics of changes, factors of development 17

ACTIVITIES OF PROFESSIONAL LIBRARY UNITS

- Onyshchenko O., Soloidenko H.* Library association of Ukraine: stages of foundation and development 24

ANNIVERSARIES OF LIBRARIES

- 170 anniversary of Republic of Moldova National Library 30

DOCUMENTARY COMMUNICATIONS AND INFORMATIONAL TECHNOLOGIES

- Solovianenko D.* Conception for on-line library service 31
Kulchytsky I. Computer technology for dictionaries: composition: publishing aspect 37

TO PUBLISHING ACTIVITY HISTORY

- Parakhina M.* Ethnographical researches in AUAS (VUAN) 20–30-ies, XX cent. publications 40

REVIEWS

- Voskoboynikova-Huzeva O.* Young generation in librarianship 50

NEW PUBLICATIONS IN VNLU BOOK-STOCK

- Dobko T., Pavlusha T.* Father Bohdan Zhelehivsky Book Collection in VNLU Book-Stock 52

Inhalt

BERUFSIMAGE DES BIBLIOTHEKARS DER INFORMATIONSGESELLSCHAFT

- Horowyi W.* Image des Bibliothekars in der zeitgenössischen Wissenschaft 3
Pilko I. Technologische Bestandteile der Bibliotheksbildung 7
Woskoboïnikowa-Huzjewa O. Soziale und professionelle Struktur der Wissenschaftsbibliothek: Tendenzveränderungen 12
Ascharenkova N. Das Kaderpotential der öffentlichen Bibliotheken der Ukraine: Veränderungsdynamik, Entwicklungsfaktoren 17

TÄTIGKEIT PROFESSIONELLEN BIBLIOTHEKSVEREINIGUNGEN

- Onyschčenko O., Soloidenko H.* Die Assoziation der Bibliotheken der Ukraine: Entwicklungs- und Werdensstufen 24

BIBLIOTHEKSJUBILÄEN

170. Jahrestag der Nationalbibliothek der Republik Moldava 30

DOKUMENTARISCHE KOMMUNIKATION UND INFORMATIONSTECHNOLOGIEN

- Solowjanenko D.* Die Konzeption on-line Bibliotheksservice 31
Kulčyc'ky I. Computertechnologie der Zusammenstellung der Wörterbücher: Verlagsaspekte 37

AUS DER GESCHICHTE DER VERLAGSTÄTIGKEIT

- Parachina M.* Ethnographische Forschungen in den Ausgaben Allerukrainischen Akademie der Wissenschaften 20–30-er Jahren des 20. Jh. 40

REZENSIONEN

- Woskoboïnikowa-Huzjewa O.* Jugend im Bibliothekswesen 50

NEUERSCHEINUNGEN IN BÜCHERBESTÄNDEN DER VERNADSKY-NATIONALBIBLIOTHEK DER UKRAINE

- Dobko T., Pawluscha T.* Vat. Bohdan Želechiwsky Büchersammlung in Beständen der Vernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine 52

Sommaire

L'IMAGE DE MARQUE PROFESSIONELLE DU BIBLIOTHÉCAIRE DE LA SOCIÉTÉ INFORMATISÉE

- Gorovi V.* L'image de marque du bibliothécaire dans le domaine de la science contemporaine 3
Pilko I. Un composant technologique de la formation des bibliothécaires 7
Voskoboïnikova-Gouzeva O. La structure socio-professionnelle de la bibliothèque scientifique: tendances des changements 12
Acharenkova N. Le potentiel professionnel des bibliothèques publiques d'Ukraine: dynamique des changements, facteurs du développement 17

L'ACTIVITÉ DES UNIONS DES BIBLIOTHÈQUES PROFESSIONNELLES

- Onychtchenko O., Soloïdenko G.* Association des bibliothèques d'Ukraine: étapes du devenir et du développement 24

ANNIVERSAIRES DES BIBLIOTHÈQUES

- A l'occasion du 170-e anniversaire de la Bibliothèque Nationale de la République de Moldavie 30

COMMUNICATIONS DOCUMENTAIRES ET TECHNOLOGIES INFORMATIQUES

- Solovianenko D.* La conception du service de bibliothèque en ligne 31
Koultchytski I. La technologie d'ordinateur de l'élaboration des dictionnaires: aspects éditoriaux 37

DE L'HISTOIRE DE L'ACTIVITÉ ÉDITORIALE

- Parakhina M.* Les études ethnographiques dans les publications de l'Académie des sciences d'Ukraine dans les années 20–30 du XX-e siècle 40

COMPTES RENDUS

- Voskoboïnikova-Gouzeva O.* La jeunesse en bibliothéconomie 50

LES ENTRÉES NOUVELLES AU FONDS DE LA BNVU

- Dobko T., Pavloucha T.* Une collection de livres du p. Bogdan Jelevhivski au fonds de la BNVU 52

Резюме

Горовой В. Имидж библиотечного работника в современной науке

Статья затрагивает вопросы усовершенствования информационного обеспечения науки, возрастающего значения в этом процессе библиотечных работников и повышения их имиджа как полноправных участников осуществления научных проектов.

Пилко И. Технологическая составляющая библиотечного образования

Изложены основные направления технологизации профессионального образования, ориентированного на формирование технологического менталитета будущего библиотечного специалиста. Охарактеризовано дидактический потенциал технологического подхода к библиотечной деятельности. Предложено использование гибкой технологии проблемно-модульного изучения при разработке педагогической технологии библиотечного образования, что обусловило внедрение современных информационных технологий в библиотечную практику.

Воскобойникова-Гузев Е. Социально-профессиональная структура научной библиотеки: тенденции изменений

В статье исследована зависимость социально-профессиональной составляющей от трансформации организационно-функциональной структуры научной библиотеки. Определен ряд внешних и внутренних факторов, которые в условиях информатизации общества оказывают влияние на развитие профессионально-квалификационной и должностной структуры научной библиотеки. Охарактеризованы социальные уровни библиотечно-информационной деятельности. Доказывается, что изучение влияния информатизации на кадровые изменения в научных библиотеках должно стать самостоятельным направлением кадрового менеджмента отрасли, специального библиотечного исследования в частности.

Ашаренкова Н. Кадровый потенциал публичных библиотек Украины: динамика изменений, факторы развития

В статье раскрываются направления изменений, которые произошли в количественном и качественном составе кадров публичных библиотек Украины, анализируются возможные причины уменьшения численности работников, обосновывается необходимость повышения образовательного уровня и обновления молодыми специалистами, акцентируется на факторах мотивации труда, очерчиваются существующие и возможные пути материального стимулирования труда.

Онищенко А., Соловденко Г. Ассоциация библиотек Украины: этапы становления и развития

В статье освещается десятилетний опыт деятельности Ассоциации библиотек Украины, направленный на объединение усилий библиотек в интересах развития библиотечной отрасли. Информирована о сотрудничестве библиотек – членов АБУ и их участие в реализации ряда программ и проектов, интеграции информационных ресурсов, организации научных исследований, проведены мероприятия по усовершенствованию профессиональной квалификации и изданий коллективных работ.

Соловяненко Д. Концепция онлайн-библиотечного сервиса

Рассмотрены теоретические вопросы предоставления библиотечных услуг в онлайн-режиме и создана целостная концепция этого вида библиотечного сервиса. Определен онлайн-библиотечный сервис (ОБС), рассмотрены вопросы создания системы ОБС, проанализированы его основные преимущества.

Кульчицкий И. Компьютерная технология составления словарей: издательские аспекты

Рассмотрены теоретические и технологические аспекты создания современных словарей разного вида. На основе теории лексикографических систем разработаны концептуальные модели ряда украиноязычных словарей и комплексная компьютерная технология их подготовки к печати.

Парахина М. Этнографические исследования в изданиях ВУАН 20–30-х гг. XX ст.

В статье на основе обобщения большого количества архивных и опубликованных материалов охарактеризована издательская деятельность ВУАН в развитии этнографии в 20–30-х гг. XX ст. Раскрыты роль структурных подразделений ВУАН, важнейшие результаты их работы в освещении проблем и развития этнографии в периодике того времени. Подается обоснованный анализ публикаций по освещению этнографических исследований, которые значительно обогатили библиотечные фонды и исторические архивы и имеют большую научную ценность.

Summary

Horovy V. Image of a library worker in modern science

The article deals with improvement of science informational providing and increasing role of librarians in this process.

Pilko I. Technological component of a library education

Basic directions for technologization of professional education are presented. Didactic potential of technological approach to library activities are characterized. It was proposed to use flexible technology for problematic and modul education when pedagogical technology of library education work out.

Voskoboynikova-Huzeva O. Social and professional structure of a research library: tendency of changes

Dependence of a social-professional component and transformation of organizational professional structure of a research library are covered in the article. A number of outer and inner causes which influence the social levels of library and informational activities were determined. These causes cover effectivity of professional development and staff structure of a research library.

It was proved that studying of informatization influence for staff changes in research libraries must be regarded as original trend of staff management in librarianship.

Asharenkova N. Staff potential of public libraries in Ukraine: dynamics of changes, factors of development

The article covers quantative and qualitative changes occurred in staff of public libraries in Ukraine. Causes of staff decreasing were analyzed, necessity of professional education quality are discussed. It was noted the reasons of working process motivation; real and probable ways of material stimulation of work were presented.

Onyshchenko O., Soloidenko H. Library association of Ukraine: stages of foundation and development

The article deals with 10-years history of Libraries Association of Ukraine activities, which aim at cooperation for librarianship development. Cooperation of libraries – members of LAU– and their participation in realization of programs and projects, integration of informational resources, organization of researches, improvement of professional qualification and publishing of collected works are informed about.

Solovianenko D. Conception for on-line library service

Theoretical problems concerning library services in on-line are discussed. The integral conception of this type of library service was presented. On-line library service (OLS) was denominated, problem of OLS system foundation was covered, OLS basic advantages were analyzed.

Kulchytsky I. Computer technology for dictionaries composition: publishing aspects

Theoretical and technological aspects of the development of different type modern dictionaries are under consideration. The conceptual models for the number of Ukrainian dictionaries as well as their complex computer design are developed on the base of the theory of lexicographical systems.

Zusammenfassung

Horowyi W. Image des Bibliothekars in der zeitgenössischen Wissenschaft

Im Artikel handelt es sich um die Frage der Vervollkommnung der Wissenschaftsinformationsversorgung, ebenfalls um die wachsende Bedeutung des Bibliotheksarbeiters in diesem Prozess und Imageerhöhung des Bibliotheksarbeiters als vollberechtigten Wissenschaftsprojektteilnehmer.

Pilko I. Technologische Bestandteile der Bibliotheksbildung

Es wird über die Grundrichtungen der Technologisierung der Berufsausbildung berichtet, die auf Bildung der technologischen Mentalität des zukünftigen Bibliotheksarbeiters orientiert ist. Es wird auch das didaktische Potential des technologischen Standpunktes zur Bibliothekstätigkeit charakterisiert und flexible Technologieausnutzung des Problem – Modulsunterricht bei der pädagogischen Technologieerarbeitung der Bibliotheksausbildung angeboten, die durch die Gegenwartsinformationstechnologie Einführung in das Bibliothekspraktikum bedingt.

Woskoboijnikowa-Huzjewa O. Soziale und professionelle Struktur der Wissenschaftsbibliothek: Tendenzveränderungen

Im Artikel ist die Abhängigkeit der sozial-professionellen Komponenten und Transformation der organisations-professionellen Struktur der Wissenschaftsbibliothek erforscht; der Kreis der Außer- und Innerfaktoren ist definiert und diese Faktoren beeinflussen, unter den Informationsgesellschaftsverhältnissen, die Sozialebene der Bibliotheksinformationstätigkeit. Sie bestimmen die Entwicklungseffektivität der Berufsqualifikations- und Amtsstruktur der Wissenschaftsbibliothek. Es wird berichtet, dass die Forschung des Informationseinflusses auf die Kaderänderungen der Wissenschaftsbibliothek die selbständige Richtung des Kadermenagements der einzelnen Bibliothekswissenschaftsforschung werden soll.

Ascharenkowa N. Das Kaderpotential der öffentlichen Bibliotheken der Ukraine: Veränderungsdynamik, Entwicklungsfaktoren

Im Artikel werden die Richtungen der Änderungen gebracht, die im quantitativen und qualitativen Stammstand der öffentlichen Bibliothek der Ukraine geschehen worden. Hier werden die mögliche Ursachen des Rückganges der Arbeiterzahl analysiert; es wird auch die Notwendigkeit der Arbeiterszahlsteigerung und der Wiederherstellung der jungen Spezialisten begründet; die Faktoren der Arbeitsmotivation werden betont; die existierende und mögliche Wege der Arbeitsmaterielestimulierung beschrieben werden.

Onyschčenko O., Soloidenko H. Die Assoziation der Bibliotheken der Ukraine: Entwicklungs- und Werdenstufen

Im Artikel wird die zehnjährige Erfahrung der Tätigkeit der Assoziation der Bibliotheken der Ukraine beschrieben, die auf der Kraftvereinigen der Bibliotheken orientiert ist und im Interesse der Bibliotheksbereichsentwicklung liegt.

Der Artikel informiert über die Bibliothekenarbeit – der Mitglieder der ABU und ihre Teilnahme an der Realisierung der vielen Programmen und Projekten, an der Informationsressourcenintegration und auch am Maßnahmenverfügen über Berufsqualifikationsverbesserung und am Herausgabe der Sammelwerken.

Solowjanenko D. Die Konzeption on-line Bibliotheksservice

Hier werden die theoretische Fragen der Bibliotheksservice im on-line Regime untersucht und die einheitliche Konzeption von diesem Art der Bibliotheksbedienung konstruiert. Der on-line BibliothekService (OBS) wird im Artikel definiert; Die Fragen der OBSsystemschaftung werden erwägt und seine Grundvorteile analysiert.

Kulčyc'ky I. Computertechnologie der Zusammenstellung der Wörterbücher: Verlagsaspekte

Es handelt sich um die theoretischen und technologischen Aspekte des zeitgenössischen Wörterbuchschaften von verschiedene Arten. Auf Grund der Theorie des lexikographischen Systems werden die konzeptuelle Modellen der ukrainischen Wörterbücher und Komplexcomputertechnologie ihrer Druckvorbereitung ausgearbeitet.

Parachina M. Ethnographische Forschungen in der Ausgaben Allerukrainischen Akademie der Wissenschaften 20–30-er Jahren des 20 Jh.

Im Artikel wird die Verlagstätigkeit der AUAW in der Ethnographieentwicklung in den 20–30-er Jahren des 20 Jh. charakterisiert. Es wird aus dem Grund der Zusammenfassung der einer Menge der Archiv- und Veröffentlichten Materialien gemacht. Hier werden die Rolle der AUAW Unterabteilungen und wichtigste Ergebnisse ihrer Arbeit in der Sphäre der Ethnographieentwicklung und die Probleme in jemaliger Periodika untersucht. Es wird auch die Grundanalyse der Druckschriften betreffs der ethnographischen Forschungen gegeben, die die Bibliotheksbestände und historische Archive bereichert haben.

Résumés des articles

Gorovi V. L'image de marque du bibliothécaire dans le domaine de la science contemporaine

L'article présente une information sur le perfectionnement du système d'informatisation dans le domaine de la science, l'importance croissante des bibliothécaires à ce processus ainsi que le perfectionnement professionnel de l'image de marque en tant que les participants compétents de la mise en œuvre des projets scientifiques.

Pilko I. Un composant technologique de la formation des bibliothécaires

L'auteur de l'article parle des principales orientations de l'informatisation de la formation professionnelle orientée à la formation de la mentalité technologique du futur bibliothécaire ainsi que le potentiel didactique de l'approche technologique à l'activité des bibliothèques. On propose la mise à profit de la technologie souple de la formation problématique et modulaire élaborant la technologie pédagogique de la formation des bibliothécaires, grâce à la mise en œuvre des nouvelles technologies informatiques en pratique de bibliothèque.

Voskoboïnikova-Gouzeva O. La structure socio-professionnelle de la bibliothèque scientifique: tendances des changements

Sont examinés les problèmes de la dépendance du composant socio-professionnel et de la transformation de la structure d'organisation professionnelle de la bibliothèque scientifique, est déterminée aussi la sphère des facteurs extérieurs et intérieurs qui influent sur les niveaux sociaux de l'activité bibliothéco-informatique et déterminent l'efficacité du développement de la structure fonctionnaire, professionnelle et qualifiée de la bibliothèque

sur les changements professionnels des bibliothèques scientifiques doit devenir une orientation indépendante du manager professionnel en branche, une étude particulière en bibliothéconomie.

Acharenkova N. Le potentiel professionnel des bibliothèques publiques d'Ukraine: dynamique des changements, facteurs du développement

L'article évoque les orientations des changements qui sont arrivées au cadre du personnel quantitatif et qualitatif dans les bibliothèques publiques d'Ukraine, analyse les motifs possibles du recul du nombre de personnel ainsi que la nécessité du relèvement du niveau de civilisation et le rajeunissement du personnel. Se trouvent aussi examinées les voies possibles de la stimulation matérielle du travail.

Onychtchenko O., Soloïdenko G. Association des bibliothèques d'Ukraine: étapes du devenir et du développement

L'article livre l'expérience décennale de l'activité de l'Association des bibliothèques d'Ukraine orientée à la réunion des efforts des bibliothèques en vue du développement dans le domaine de la bibliothéconomie, la coopération des bibliothèques – membres de l'ABU et leur participation à la réalisation des programmes et des projets, l'intégration des ressources informatiques d'organisation des recherches scientifiques, la réalisation des mesures liées au perfectionnement professionnel ainsi que la publication des travaux collectifs.

Solovianenko D. La conception du service de bibliothèque en ligne

L'article examine les problèmes théoriques concernant la desserte des lecteurs dans le régime en ligne, se trouve aussi formulée une conception achevée de cet aspect du service des bibliothèques.

Cet article propose une définition précise du service des bibliothèques en ligne (SBL). On examine aussi le problème de la création de ce système en ligne et analyse les avantages fondamentaux.

Koultchytski I. La technologie d'ordinateur de l'élaboration des dictionnaires: aspects éditoriaux

L'article examine les aspects théoriques et technologiques de la création des dictionnaires de différents types. Les modèles conceptuels du nombre de dictionnaires ukrainiens ainsi que la technologie d'ordinateur complexe de leur préparatifs destinés à tirer ont traité sur la base de la théorie des systèmes lexicographiques.

Parakhina M. Les études ethnographiques dans les publications de l'Académie des sciences d'Ukraine dans les années 20–30 du XX-e siècle

L'article propose des analyses détaillées fondées sur les études des archives et des matériaux publiés l'activité éditoriale de l'ASU au développement de l'ethnographie dans les années 20–30 du XX-e siècle ainsi que des résultats fondamentaux des études concernant les problèmes et le développement de l'ethnographie présentés dans

fondée des publications touchant les études ethnographiques qui beaucoup enrichissent les fonds de bibliothèques et des archives historiques et ont la valeur scientifique.

Бібліотечний вісник

Науково-теоретичний та практичний журнал
Заснований у 1993 році
Виходить 6 разів на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія KB № 189 від 09.11.1993 р.

Адреса редакції:
03039, Україна, Київ-39, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, НБУВ.
Тел. 267-48-62.
E-mail: b_visnyk@csl.freenet.kiev.ua
www.nbu.gov.ua

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
від 3.09.2002 р. (протокол № 8)

Редактор *Н. Маслакова*
Комп'ютерна верстка *Л. Климова, Т. Павлюк*
Комп'ютерний набір *Т. Галемова*
Переклад іноземними мовами *Т. Арсеєнко, М. Воробей, Р. Кириченко*

Підп. до друку 25.09.2002. Офс. друк. Формат 60x84/8. Папір офс. Ум. друк. арк. 7,0.
Обл.-вид. арк. 6,37. Наклад 1500 прим. Зам. 20.
Видруковано у Науково-видавничому центрі НБУВ.

02.673-18

Передплатний індекс 74049